ADEM AVDIA

KALLËZIME

të kallëzuara

TREGIME

Çmimi : 500 lek

ADEM AVDIA

KALLËZIME
të
kallëzuara

Kukës, 2024

Titulli i librit:

KALLËZIME
të
kallëzuara

Redaktoi: ***Albana Omuri***
Korrektoi : ***Besiona Dunga***
Ballina: ***Përshtati - Adem Avdia***

Gjithë të drejtat i takojnë autorit

Formati : 14.5 x 21 cm.

Katalogimi në botim – (CIP)

Shtëpia Botuese "BLENDI", Prizren 2024

Këto shkrime në prozë ia dedikoj babait tim,
Kamberit.

Mirënjohje për edukimin
dhe sjelljen e tij qytetare,
përcjellë tek ne
nëpërmjet fabulave
dhe ngjarjeve reale
që i kishin ndodhur atij vetë
apo i kishte dëgjuar.

Respekt për mënyrën e tij të
komunikimit prindëror dhe njerëzor.

Nder që me kallëzimet e tij
të njëpasnjëshme
më bëri mua të shkruaj
këtë libër modest,
të cilin e keni në dorën tuaj.

ÇFARË DO TË GJENI NË KËTË LIBËR.

Në biseda me shokët apo kur tregoja mes tyre ngjarje të ndryshme, më pëlqente të përdorja shprehje dhe të pasuroja bisedën me fjalë apo ngjarje që më dukeshin "të goditura" apo nga ato që mua më krijonin përshtypjen se gjallëronin apo e bënin më të këndshëm bashkëbisedimin. Shumë shokë më thonin se pse këto kallëzime e fjalë nga ndodhi, të cilat i përdor në biseda, nuk i hedh në letër, nuk i shkruan që të mbeten si pasuri për të gjithë. Unë në vetvete i vlerësoja këto, por duke qenë se nuk ishin të gjitha thënie që më përkisnin mua, nuk mund t'i përdorja pa përmendur autorësinë. Kishte raste që vija autorësinë e babait me togfjalëshin - më ka thënë baba, ose - e kam dëgjuar nga baba, por tanimë që jam bërë disa herë gjysh më takon të përmend shumë më rrallë babën.

Kam veçuar, në libër, disa ngjarje pikante ose thënie që kanë urtësi e moral brenda. Kam shkëputur momente thelbësore nga njerëz të mençur të krahinës sonë, momente ku për pak ata kanë rrëshqitur apo mund të rrëshqisnin dhe kulme jetësore ku burrëria e tyre ka qenë në tehun e thikës. Rrotull kësaj kam ngritur një material prozë, e kam formuluar si tregim dhe e kam paraqitur pa humbur thelbin dhe qëllimin e moralit apo të urtësisë që mendoj se duhej të përcillte.

Ngjarjet apo fragmentet e kallëzuara apo të dëgjuara, duke i paraqitur kështu në libër, duke u dhënë karakterin e një vepre artistike dhe duke i mbështjellë me figura letrare kam pasur qëllim jo vetëm t'i bëj më të lexueshme e më të këndshme, por duket se më jepej e drejta të shmang dhe realitetin ose të plotësoj me

subjektivizëm atë vërtetësi dhe realitet të munguar në kujtesën time apo atë kolektive.

Jam përpjekur që gjatë shtjellimit të tregimit, në veprimtarinë dhe përditshmërinë e personazheve, të përshkruaj dhe disa zakone e tradita të krahinës sonë, nga ato që sot edhe mund të mos zbatohen, megjithëse kanë qenë të lidhura ngushtë me të drejtën zakonore të vendit, traditat dhe me kanunin e njëkohësisht duke qenë të përfshira në jetën dhe sjelljen e përbashkët. Mes tyre do të lexoni dhe pjesë ku vërehet trajtim jo i mirë dhe i barabartë i femrës në familje dhe shoqëri. Të gjitha duhet të vihen në kohën dhe rrethanat kur ka ndodhur ngjarja dhe jo në kohën kur po e lexojmë kallëzimin.

Personazhet tona i takojmë në fejesa, dasma, gëzime e hidhërime, ndarje nga jeta të bashkëfshatarëve, marrëdhënie miqësie, interesi, pritje dhe bujarie apo episode brenda familjes.

Në shumë raste në libër do të gjeni dhe persona publik, personalitete që kanë luajtur një rol dominues në historikun e krahinës sonë. Ata kanë zënë vend në kallëzim e ndoshta personaliteti i tyre nuk është paraqitur aq madhështor sa mund të kenë qenë, e kjo ka ardhur nga njohja jo e thelluar që unë mund të kem pasur për ata.

Disa kallëzime shoqërohen me nuanca humori që vendosen në figurën e personave të njohur apo të trilluar. Në asnjë rast nuk është përdorur humori për të ulur apo zbehur figurën e ndokujt, për të krahasuar nivelin e zhvillimit të ndonjë krahine të veçantë apo për diferencime mbi baza fetare, gjinie, etj.

Lexim të këndshëm !

Autori

Asnjeri nuk do të të mbaj mend për mendimet e tua të fshehta.

Kërko dhe gjej fuqinë dhe zgjuarsinë t`i shprehësh.

Tregoju të tjerëve domethënien e tyre.

Vetëm kështu do kesh jetuar e jeta do marrë vlerë.

Libër leximi për :

- Moshën e tretë,

... dhe moshën e dytë të përparuar.

!

ARBAINI[1]

Sapo kaloi Thirrën e po merrte drejtimin për në Xhuxhë të Fanit. Moti ishte shumë i ashpër, por ai duhet të shkonte medoemos në Domgjon te kumari Gjin. Me banorët matanë malit të Zebës nuk ishin parë gjithmonë hënë mirë. Gjithsesi të dy palët mundoheshin ta ruanin ekuilibrin. Kjo vinte edhe nga marrëdhëniet reciproke, sepse ishin të detyruar gjatë rrugëkalimit, për interesa të ndërsjella, të përshkonin tokat e njëri - tjetrit. Para shumë kohësh ka pasur ngatërresa, sepse banorët e të dy anëve, kur kalonin në fshatrat e ndërsjellët, krijonin probleme e ngatërresa në mall e bagëti. Por burrat e atyshëm nuk të falnin. Kishte pasur edhe raste ku ishin kapërcyer kufijtë e vetëmbrojtjes. Ata të Fanit kishin më shumë interes ekonomik, sepse lumjanët e zonës ngjitur i shfrytëzonin kundrejt një vlere si shoqërues gjatë transportimit të katranit[2] për në pazarin e Prizrenit.

Dielli ishte i fshehur prapa malit, por ai nuk e dallonte. Duhet të kishte perënduar e këtë e kuptonte nga drita që filloi të venitej. Nuk kishte ndonjë cak të përcaktuar, por në të errur do të thërriste tek shtëpia e parë që do ndodhej më afër. Mjafton që të ishte në Xhuxhë. Do të pushonte aty e të nesërmen, me kohë, do të arrinte në Domgjon e do të mbaronte punë me kumbarin.

Gurët kishin filluar të zinin një cipë akulli dhe sapo vinte këmbën e veshur me llastiqe, ajo rrëshqiste deri sa

[1] Periudha 40 ditore (fundi dhjetorit - fillimi shkurtit) që mban shumë ftohtë.

[2] Produkt që prodhohej nga pisha e përdorej për të regjur lëkurët, etj.

zinte vend midis të çarave. Kishte veshur çorape leshi të rinj, por edhe ato ishin lagur. Këmbët i ishin bërë dru, por falë shkathtësisë në lëvizje ato e ngrohnin veten dhe të gjithë trupin e imët të Rexhës. Ngarkesë nuk kishte, por tani që po afronte errësira kishte ardhur ora që duhej të kërkonte konak.

Ishte kulmi arbainit, periudhës 40 - ditore ku i ftohti nuk paralajmërohej. Ai dihej. Këtë muaj në përgjithësi nuk dilej nga shtëpia. Aq ftohtë mbante sa edhe ujkut në mal i "jepej leje" për të ngrënë njeriun. Edhe ai vuante nga uria dhe i lejohej çdo lloj zgjidhje. Tregojnë se kur ka mbaruar arbai dhe ka filluar hamsini, kanë gjetur në shtrofullën e ujkut një ujk dhe një lepur të ngordhur. Nga të ftohtit e madh ujkut nuk i ka ra ndërmend të hajë lepurin, por vetëm të shpëtojë nga ngrica. Në fund nuk ia kanë dalë. Edhe Rexha nuk kishte asnjë hall tjetër, vetëm të strehohej diku dhe të dilte shëndoshë e mirë në mëngjes.

Duke menduar këto, në shpat të malit, afro dyqind metra më lart, pa një dritë të zbehtë. Nuk kishte dilemë e mundësi zgjedhje, por mori direkt drejtimin e shtëpisë. U afrua te dera e gardhit të ulët dhe pa e prekur me dorë portën prej dërrasash të pagdhendura, thërriti me pak zë:

- O, i zoti shtëpisë! - dhe priti përgjigjen që po vononte.

- O, i zoti i shtëpisë! - përsëriti thirrjen me zë pak më të lartë.

Dera e madhe e shtëpisë njëkatëshe prej guri të latuar u hap me një të çjerrë e zhurmë gërvishtëse.

- Hajde bujrëm, or mik - u dëgjua zëri i një gruaje, silueta e bëshme e së cilës zuri hapësirën e ngushtë të derës së jashtme me qemer guri të gdhendur me finesë.

- Kërkoj konak për sonte, - iu përgjigj ai si i zënë në faj.

- Mirë se të ka pru Zoti, or mik! - ishte përgjigjja si një ftesë për të bërë përpara.

Ai zuri vend. Mori një duhan dhe pasi u pyetën, shtriu këmbët lirshëm dhe po i ngrohte te zjarri rrobat e lagura dhe trupin e ftohur kallkan.

Gruaja i afroi pranë një sofër të vogël dhe një trekëmbësh druri. Pasi e pa që ai e mori veten, i vendosi përpara një pjatë fasule, një copë bukë misri, një qepë të thatë, të prerë në katërsh dhe një filxhan pa bisht me raki.

- Ha pa merak o mik. Fasulet i ke pa mish. Edhe mishi i thiut na është mbaru. Burri ka ikë deri në Rrëshën e mos na sjellë ndonjë send. Për miq e rob Zoti na ka fal e nuk do të na lejë me u korit[3].

Rexhës iu duk se ishte në pallat të mbretit. Buka i shijoi dhe trupi sikur filloi t'i shkrihej. Nxehtësia e zjarrit kishte depërtuar brenda tij. Tani e kuptoi se sa shumë paska mërdhirë. Çorapet dhe rrobat nuk nxirrnin më avull.

- Shumë ftohtë, oj ndrikull, - hapi ai muhabet.

- Ashtu është o mik, por e ka vaktin, është muaji i arbainit e njeriu nuk duhet me lëviz për kollaj.

- Arbai ka qenë gjithmonë i ftohtë. Nga anët tona i thonë se në arbai "Nusja e miku dhe macja e miu flenë bashkë", - vazhdoi Rexha i shkujdesur. I ngrohti dhe rakia kishin filluar ta bënin punën e vet.

- Ashtu thonë?! - pështpëriti ndrikulla si nëpër dhëmbë, e duke e parë me bisht të syrit, vazhdoi: - Po sa mirë e paskan thanë, o kumar.

[3] Lejojë të turpërohemi.

- Njerëzia janë të mençur, oj ndrikull. Kot nuk thonë jemi sot e nuk jemi nesër, - filloi të zgjidhej Rexha.

- Jo or kumar, nuk është ashtu. Jemi, s'jemi, i thonë nga anët tona.

Rexha mbaroi ushqimin, e uroi zonjën e shtëpisë sipas zakonit të tij dhe u shtri në lëkurën e cjapit.

- A bëjmë gati shtresat? - i tha ajo. Në fillim mund të dalësh jashtë në banjë. Ajo është në fund të oborrit. Dil tani se natën është rrezik se do më duhet ta zgjidh edhe qenin.

- Po, ashtu do të bëj, - dhe shpejt mbathi një palë opinga të zgjidhura të shtëpisë e gjysmë i zhveshur doli jashtë për në banjë. Dëbora i vinte deri në gjunjë, por trupi i ngrohtë sikur e shkrinte. Nuk e ndjente fare. Nuk ishte larguar katër apo pesë metra kur dera e jashtme u hap e pas tij dëgjoi një zë të vrazhdët:

- Udha e mbarë të qoftë, o kumar! Në shtëpinë time macja e miu dhe nusja e miku nuk flenë bashkë.

Mbi trupin e tij ranë nga lart pantallonat e thara, çorapet, një triko leshi, pasuar nga dy palë llastiqe me norta të dhishta[4]. Dera u përplas me forcë dhe nga prapa saj u dëgjua zhurma e llozit që u fut thellë në folenë e tij.

Rexha mbeti i hutuar. U mbështet te turra e druve mbi kërcurin më të madh. U vesh me shpejtësi dhe shikoi rreth e rrotull. Nuk dallonte asgjë, por ishte i sigurt që këtu nuk mund të qëndronte. Doli i lehtësuar, por dhe shumë i frikësuar në rrugën e madhe. Ecte dhe shikonte prapa e anash. Herë hijen e tij të zbehtë që i lëshonte tokës hëna e gurtë dhe herë shpatin e malit ku mund të dallonte ndonjë dritë.

[4] Opinga llastiku me lidhëse të punuar nga leshi i dhisë.

Ec e mendo arbain. Mendo e shaj gjuhën e tij të gjatë që e la jashtë në këtë dimër të acartë.

Duke kapërcyer një ujë vendosi këmbën në një gur të rrumbullakët. Ai kishte zënë sipër një cipë akulli sa për ta rrëzuar Rexhën në ujë. Duke mbajtur me dorë gjurin e dërrmuar iu kujtua ajo që ai e kishte dëgjuar dhjetëra herë në fshatin e tij, - mos u mundo me ia plotësu të gjitha fytit e rripit, se shpejt e merr veten në qafë.

KAFJA E HALLAÇIT

Nuk ishte e vështirë të dalloje nga larg se ku ishte kulla e Hallaçit. Shquhej nga larg, sepse ishte ndërtuar në shpatin e butë e të rrethuar me pemë të mëdha. Nga ana e poshtme kalonte rruga e katundit kurse nga sipër shtrihej një livadh i gjerë. Në pranverë livadhi dukej si një qilim i krahinës së Lumës, qëndisur me lulet më të bukura të stinës dhe ngjyrat më çlodhëse për syrin e kalimtarit. Të shkonte mendja të shtriheshe, të mbyllje sytë e vetëm të ëndërroje, të ëndërroje për një të nesërme më të mirë që banorët nuk po arrinin ta përjetonin.

Në muret e lashta të saj, mbuluar me rrasa guri, dalloheshin qartë katër shtresa në të tre katet e saj. Ata dukej se shpjegonin qartë se kulla ishte djegur katër herë e po katër herë të tjera ishte rindërtuar. Ishte djegur e shkrumbuar nga pushtuesi serb. Ishte shkatërruar ajo e ishin masakruar banorët e saj. Më pas kulla ishte ri ngritur më e bukur e më madhështore. Banorët e saj e kishin gjallëruar dhe e kishin bërë më të fortë atë dhe veten e tyre. Dukej se prej shekujsh bëhej një garë e pashpallur. Ata digjnin e masakronin e këta lufto, rezisto, rindërto dhe shumoju si fara e troskotit[5].

Hallaçi tani ishte bërë lagje, por kulla që kishte qenë trungu i familjes akoma ishte si kosherja e bletës. Aty mblidheshin të gjithë. Ishte e mbushur me kujtime e përjetime. Dhe ishin aq të bollshme sa nuk mund të përmbylleshin në bisedat e një nate dimri. Shumë kishin luftuar e rezistuar. Shumë ishin vrarë e prerë. Vetëm nga

[5] Bar që mbin kudo dhe shumohet shumë.

familja e Imerit dhe Saliut ishin masakruar 38 vetë. Këta të dy, duke qenë të vegjël, ishin hedhur nga kati i dytë dhe kishin qëndruar të strukur dy ditë në kopsht. Pastaj jeta i kishte marrë në prehër. Ishin martuar e shumuar dhe rrënjët e tyre kishin marrë zgjatim nga ajo derë e kullës së madhe.

Fshati kishte qëlluar anës së rrugës. Rrugë që shkelej aq shumë nga kalimtarët, sa banorët e asaj ane ishin të lodhur, por jo të mërzitur, duke respektuar e duke dhënë ushqim për njerëz e kafshë. Të parët e tyre kështillonin se duhet ta pyesësh veten mirë dhe të bësh llogaritë kur ndërton shtëpinë. Kujdes kur e ndërton anës së rrugës ose te xhamia, sepse do ta kesh gjithmonë të mbushur me njerëz. Kush mbetet natën jashtë, sheh një dritë e drejtohet për bujtje. E drita është e shtëpisë anës së rrugës. Edhe kur e ke te xhamia, pasi mbarojnë faljen thonë: po pimë një kafe këtu te filani dhe kështu shtëpia te xhamia mbetet plot.

Por te Hallaçi nuk shkonin njerëz vetëm se e kishte kullën anës së rrugës, por më shumë shkonin se ishte shtëpi e madhe, me emër, me burra trima, mikpritës dhe të besës. Aty jo thjesht merrnin cak, por gjenin muhabet, respekt e bujari e shumë herë zgjidhje për ndonjë problem që i mundonte.

Në oborr u futën katër burra të armatosur me katër kuaj shale. Para u dolën dy djem të rinj. I ndihmuan të zbresin nga kuajt. U prinë në dhomën e miqve dhe pasi dorëzuan armët zunë vend sipas radhës që u futën në dhomë, sipas moshës, largësisë, e shumë rregullave të rëndësishme, të përcaktuara e të pashkruara.

- Mirë se të gjetëm i zoti shtëpisë! E kishim rrugën për Prizren e me këtë rast thamë të ndalojmë te shtëpia e

Hallaçit dhe e shohim si është me shëndet. Pimë një kafe, bëjmë muhabet e pushojmë pak.

- Ju lumshin këmbët e për të mirë ua kthefshim, burra. Shtëpia e Hallaçit ka qenë gjithmonë e hapur për miq e dashamirë.

Kështu tha Hallaçi e duke i lënë burrat në muhabet, u kapërdi jashtë dhe nisi me shpejtësi djalin me kalë për të blerë kafe në Prizren. Si rrallëherë shtëpia e Hallaçit kishte ndodhur pa kafe. Shtëpia nuk mund të turpërohej.

U kthye Hallaçi në dhomë dhe pasi kapi fillin e muhabetit, mori xhezven 12-she të kafes, e mbushi me ujë, i hodhi sheqer dhe e afroi pranë zjarrit. Sapo ajo fillojë të valoi, Hallaçi e largoi nga zjarri. Vazhdoi pa ndërprerë muhabetin me miqtë dhe kur vuri re se xhezvja u ftoh pak ai e afroi përsëri e përsëri e largoi sapo ajo filloi të valojë. Ndërkohë vazhdonte muhabetin me miqtë dhe nuk ngutej fare. Miqtë prisnin kafen, por ajo po vononte. Me sy ndiqnin veprimet e Hallaçit. U bënte përshtypje se kur uji ngrohej, Hallaçi në vend që t'i hidhte kafen, e largonte nga zjarri. Kur Hallaçi e përsëriti së treti veprimin, njërit nga miqtë nuk iu durua e shpërtheu:

- O Hallaç, ose bëje atë kafe, ose lere fare!

Hallaçi i ngushtuar në të veten se djali që kishte dërguar për kafe po vonohej, i përgjigjet:

- Mirë e keni ju, se jeni për rrugë, por kjo është "kafe Hallaçi". E pi kush ka kohë me pritë or mik, - dhe vuri buzën në gaz, duke dhënë për të kuptuar se po priste sa të vinte kafja e porositur.

FTESA PËR DASËM

Kamber Aga jo vetëm që ishte burrë me zë në katund, por ishte edhe burrë i mençur e i zoti. Vinte nga një shtëpi e madhe dhe veten e mbante lart. Kishte qejf të përmendej në katund dhe nuk kishte aspak dëshirë të mos përfillej e le më të nëpërkëmbej. Pozita në shoqëri dhe sjellja e tij i kishin zëvendësuar dhe mbiemrin me titullin e nderuar "Agë".

Ishte plotësuar një javë që kishte marrë ftesën. Martonte nipin në Topojan e ai ishte daja. I njihte mirë detyrimet e dajës dhe nuk donte të linte asgjë mangët. Kujdesej që ta tepronte në ndonjë vend e të përmendej në muhabete burrash. Kishte bërë gati deshët, lodrat, curlet dhe njoftuar dasmorët që do të merrte me vete. I kishte porositur për veshjet dhe paraqitjen sa më dinjitoze. Do të bënte aheng te miku një javë. Që nga e hëna kur do të hapej dasma.

Pa dalë mirë dielli në oborrin e Kamber Agës krisën lodrat e curlet. Karvani i dasmorëve u nis me hare. Njerëz të stolisur e bagëti të ngjyrosura, shoqëruar me curle e lodra, i ranë mes përmes katundit dhe pasi tërhoqën vëmendjen e të gjithëve dolën si të harlisur në rrugën e gjerë e të shtruar.

Kur kalojnë Shkallën e Keqe dhe ngjiten sipër mbi kodër, dielli ishte ngritur tre pash. Ulen për të pushuar, tharë pak djersën e për të ngrënë bukën e mëngjesit.

Ndërkohë që ata ishin rehatuar mbi barin e njomë në grupe të vogla, mbërrin nga Topojani një djalë i ri. Ndalet, përshëndet, rregullon frymëmarrjen që e kishte të sforcuar dhe drejtohet nga Kamber Aga.

- Kamber Aga, a mos je nisur për dasmën e nipit në Topojan?

- Po djalë! Me kësmet e me faqe të bardhë.

- Nipi të trashëgohet. Unë kam dalë për të thënë se njoftimi është gabim. Dasma është një javë më përtej. Për këtë më kanë dërguar e këtë fjalë duhet me ta përcjellë.

- Në rregull djalë! Ti punën tënde e mbarove, tani më mbetet mua të bëj punët e mia.

Lajmësi nuk u ul për bukë megjithëse e lutën shumë, por u kthye mbrapsht e Kamber Aga u ul mbi një gur e filloi të mendonte:

Si do t'ia bësh, o Kamber Aga! Ke dalë prej katundit me aheng. Gjithë katundi e di se Kamber Aga është nisur për të martuar nipin. A mund të kthehet edhe njëherë mbrapsht? A mund të fshihet nga kujtesa e katundit gjithë ai gazmend i mëngjesit? Paska ardhur dita me u koritë, por unë nuk mund të koritem për së gjalli. Me kë mund ta bëj kuvend? Po, me Ibish Alinë, burrin më të mençur e më të shtruar dhe që e kishte shtëpinë aty afër.

Ndalon dasmorët në fushë dhe futet me vërtik tek shtëpia e Ibish Alisë.

- Hajde bujrëm, Kamber Aga!

- Jo, nuk kam shumë kohë Ibish Alia. Të kam zënë derën që të ndaj llaf.

I shpjegoi pothuajse në këmbë situatën në të cilën ndodhej. Ibish Alia, pa u menduar fare, me qëllim që të shuante konfliktin, i përgjigjet:

- Kollaj, Kamber Aga! Fjala frymë[6].

[6] Kur një fjalë nuk duhet të merret seriozisht. Të kalohet me lehtësi.

Ai e pa Ibishin në sy. E kuptoi se ai po shuante një gabim të mikut e ndërkohë po mbillte një turp në shtëpi të Kamber Agës. E njihte mirë shpirtin e tij paqësor. Bëri një gjysmë rrotullimi në kthim e përpara se të mbërrinte tek porta e madhe, u kthye e foli prerë:

- Jo, Ibish Alia! Te Kamber Aga fjala nuk është frymë. Kamber Aga është nisë për dasmë e në dasmë do të shkoj.

- Të qoftë udha e mbarë, o mik! Dasma e gëzime gjithmonë të kesh, - e përcolli Ibish Alia.

Dielli kishte zgjatur hijet e dasmorëve, kur ata dolën në kodër mbi Topojan. Filluan lodrat e curlet. Katundi e gjallesat u ri zgjuan. Kamber Aga marton nipin.

Sapo u futën në oborrin e mikut, Kamber Agës ia mbajtën kalin. Pa vendosur mirë këmbët në tokë, ai iu drejtua mikut të tij, të cilit një fytyrë i vinte e një i shkonte dhe këtë nuk ishte i zoti ta fshehte:

- Për hajër dasma, o mik! Djali të trashëgohet e dasma pastë gjithmonë kjo shtëpi! Unë e di se dasma nuk është të dielën, megjithëse fjalën kështu e kam. Këtë javë, pra javën e parë do të bëj unë aheng, por shpenzimet do jenë tuajat. Janë shpenzime për gabimet e mendjes. Çdo ditë do të pritet nga një bagëti. Javën e dasmës përsëri do të bëj unë aheng, por shpenzimet do të jenë të dajës, pra të miat për nipin.

- Hajër paq edhe ti, Kamber Aga! Ma nderove kullën. Të trashëgohet nipi e dasma bëfsh gjithmonë.

Ahengu vazhdoi e fjala nuk u bë frymë, frymë që ta marri era.

PËRMENDET APO NUK PËRMENDET

- Ah, kur i mbuloja të gjithë me një jorgan! Atëherë kisha problem copën e bukës. Punoja vetëm unë, por nuk kisha asnjë merak tjetër. Sapo u turrja vetullat, të gjithë fshiheshin pas njëri - tjetrit e nuk pipëtinte asgjë, përveç maces që mjaullinte për bukë. Po sot? Ëhëë! Zgjohen në mëngjes. Dalin. Ata e dijnë. Disa vijnë në drekë, disa jo. Edhe njoftimet, ashtu. Janë bërë më shumë celularë e kuleta se njerëz në familje. Vetëm unë dhe plaka kemi një kuletë të përbashkët e një telefon Nokia "pa gisht" dhe vetëm ne e tregojmë kuletën. Ata jo! Jo se jo! Kuleta dhe e prapmja nuk tregohen kurrë. Ti tregoja plakës e plaka ta tregon ty, - më thonë. Mirë e kanë. Kështu kanë thënë gjithmonë. Unë nuk e kam ditur se është edhe për njerëzit e shtëpisë. Po unë që ua tregoj të gjithëve!

Këto mendonte Isa, por në fakt nuk e kishte hallin te kuletat. Hallin e kishte se fëmijët ishin rritur dhe duheshin bërë dy e nga dy. Vajza dhe djali i fundit kishin mbetur të lirë dhe nuk po arrinte t'i lidhte në fejesë. Vajza ishte akoma në shkollë të mesme, ndërkohë që djali kishte mbaruar shkollën e lartë. Dy fëmijët e parë ishin rehatuar vetë. Isa kishte pasur dëshirë të bënte miq të mirë dhe të ishin si ai, por nuk arriti të bënte asnjë mik. Fëmijët e bënë me miq dhe ai kishte mbetur i kënaqur.

Po djali në fjalë kërkonte nuse nga babai. Ai e kishte fiksuar. I kishte treguar babës dhe familjes cilën vajzë donte, por ajo nuk pranonte që nuk pranonte fejesë pa dëshirën e prindërve të saj.

Kishte dy ditë që ai po i shoshiste të gjithë miqtë e Halilit, babait të vajzës. U ndal te mësuesi i historisë. Ishte një nga banorët më të hershëm të zonës dhe hynte e dilte në të gjitha shtëpitë e fshatit. Te Halili shkonte më shpesh, se djali i Halilit ishte mësues. Kishte një oborr të bukur dhe të gjelbëruar dhe të dy luanin tavëll me orë të tëra.

Pa hyrë mirë dielli, i trokiti mësuesit në derë. I tha hallin, por ai me të parën hezitoi. E njihte mirë familjen dhe të kërkuarin për krushk, ashtu si njihte dhe Isën. Të dy palët ishin familje të mira, por pala e Halilit e rrihte shumë lart. Ai kishte droje se po ia prishën nuk mund të shkonte më aty, si shkonte deri tani pa teklif dhe pa pasur asnjë peng. Pas shumë këmbënguljesh dhe lutjesh pranoi, por përsëriste vazhdimisht fjalët që kishte dëgjuar se, shkuesi nuk është burrë i mirë e kush nuk vret një shkues nuk ka bërë asgjë. Kështu kishte fjalë për shkuesin, por arsyen pse nuk është burrë i mirë nuk e kishte kuptuar kurrë. Ai po mundohej vetëm për të mirën e palëve.

Pas dy ditësh mësuesi ia behu te dera e Isës. Nuk pranoi të futej brenda, por u ul në një stol nën hijen e manit të bardhë. Ky veprim i dha të kuptoj Isës se nuk kishte gjë në vijë.

- Hajër i qoftë, mësues!

- Nuk munda, o Isë! Unë nuk arrita ta bëj as për ju.

- Nuk ka gjë, ti paç faqen e bardhë! Por a kishte ndonjë pretendim, a kishte ndonjë kërkesë apo paraqiti ndonjë mangësi që ne mund t'ia plotësojmë?

- Jo! Jo! Unë mendoj se nuk ka. Ai nxirrte vetëm një arsye. Isa, - më përsëriste ai - është nga familje e mirë dhe burrë i rrafshët, por nuk përmendet për asgjë. Edhe unë nuk mund t'i jepja ndonjë argument. Ne jemi njerëz të

zakonshëm Isë dhe nuk kemi bërë gjëra që të përmendemi e të futemi në historinë e katundit.

- Shumë faleminderit, mësues! Veprimi yt është nder i madh për familjen time. Këtë nuk do ta harrojmë kurrë. Për të mirë ta kthefsha!

Mësuesi iku, por në shtëpi të Isës u mboll inati. U mboll për të mos u shkulur më, për të mbirë e për t'u rritur, për të ngjallur në këtë familje të thjeshtë ambicie e vendosmëri, vendosmëri për të bërë mik Halilin. Djali i kërkoi ndjesë Isës dhe i bëri lutje të tërhiqej. Por tani nuk ishte më çështje fejese, ishte më shumë çështje nderi, dhe nderi duhej vënë në vend.

Gjithë javën me miza nën kapuç[7]. Donte ta zgjidhte, por nuk kishte vegjë ku të kapej, vegjë që ta mbante e të varte hallin e tij. Më duket se më në fund e gjeti ... nuni i Halilit. Gjyshi i tij i kishte marrë flokët babait të Halilit. Ata ishin si vëllam dhe nuk i ndante asgjë. Me kanun kumbaria[8] zgjat shtatë breza e nëse venitet më përpara duhet përsëritur prapë. Ata kishin vetëm dy breza dhe ishin familje të traditës. As që bëhej fjalë venitja.

Në fund të javës ia behu tek nuni e në mbarim të dhjetë ditëve nuni solli në shtëpi maramën[9], shenjën e vajzës që nga ajo ditë ishte e zënë si nuse në shtëpi të Isës.

Valle e aheng, muzikë e gazmend. Të gjithë gëzonin e Isën uronin. Isa priste e përcillte, buzëqeshte e falënderonte, por zemra nuk i gufonte. Ishte i kënaqur që dëshira e djalit u plotësua, që qëllimit ia kishte arritur, por prapë, prapë ... "ai nuk përmendej për asgjë".

---

[7] I sikletosur.

[8] Miqësia e lidhur në këtë rast.

[9] Shenjë (shami e qendisur nga vajza) që tregonte se vajza është e fejuar këtu.

Të dielën duhej të ishte te miku në vizitë së pari. E diela donte tri ditë. E kishin vendosur me bukë dhe ajo do të ishte për drekë. Një javë më pas miku do të ishte te shtëpia e tij. Duheshin bërë përgatitjet. Duheshin zgjedhur njerëzit që do merrte me vete. Në darkë mblodhi djemtë dhe dy kushërinj të afërt e të shkathët, që banonin ngjitur dhe u drejtoi kërkesën befasuese:

- Unë dua që nesër nga pesë a gjashtë katundet e rrafshës të më sillni emrat e personave më llupës. Të atyre që hanë më shumë e nuk dinë të ngopen.
- Po pse i do, o babë? - i drejtohen djemtë.
- Më duhen mua, - foli ai prerë.

Që atë natë filluan të përmendin emrat dhe bëmat e tyre. Është filani që ka ngrënë një pemë plot me kumbulla. Është fisteku që ka ngrënë krejt bukën e argatëve. Filani ka ngrënë një qengj vetëm, etj. Rreshto e numëro.

Të nesërmen sollën listën dhe nga ajo u zgjodhën pesë grykësit më të mëdhenj. Isa i thirri që të pestë në shtëpi dhe i porositi:

- Të dielën unë jam mik së pari te Halil Hamza. Ju do të vini me mua. Do ju marr me vete jo se jeni burra të mirë, por arsyeja është që hani shumë. Dua të mos përziheni fare në muhabet e në miqësi. Kur të shtrohet buka, të hani dhe të mos ngelet asgjë në sofër. Këtë mbani parasysh. Deri atë ditë mos e bëni muhabet me asnjë njeri. Takohemi të dielën në mëngjes këtu, në shtëpinë time.

E diela erdhi si të ishte në prag. Isa vuri përpara dajën e djalit dhe bashkë me shokët ia mësyu tek shtëpia e Halilit. U takuan dhe u përmalluan. Pasi e zien muhabetin, Halili u bëri zë njerëzve të shtëpisë:

- Bëjeni gati sofrën ta prishim një gojë bukë me miqtë e rinj. Qofshin gjithmonë të nderuar!

Erdhi ushqimi në sofrën 12-she. Burrat u afruan dhe u ulën të gjithë qark. Gjurin e djathtë poshtë sofrës dhe dorën e djathtë mbi sofër, gati të merrnin lugën.

- Mirë se keni ardhur burra! Ju bëftë mirë e merrni si në shtëpinë tuaj.

- Mirë se ju gjetëm e në gëzime gjithmonë.

Nuk kishte vend për fjalë. Ishte vendi vetëm për të ngrënë. Miqtë mbllaçiteshin në heshtje e Isa bënte sikur hante. Ai rrinte dhe i vështronte me bisht të syrit. Ushqimi në tepsi dhe buka në sofër zhdukej fluturimthi. Dukej sikur e përpinte dikush. Miqtë qëndronin me lugë ngrehur e hapur jepnin të kuptohej se kërkonin ushqim tjetër. Iku tepsia e parë si e larë, erdhi dhe iku dhe e dyta, e treta, e katërta, e pastaj ... pastaj nuk kishte më. Ishte ëmbëlsira, por njerëzit sillnin ëmbëlsirën, pasi ishin ngopur me ushqim. Miqtë ishin të ngopur, kur ushqimi tepronte, por në sofër nuk kishte as një troshë[10]. Halili shikonte herë sofrën bosh e herë Isën, i cili nuk kishte prekur ushqim me dorë. Skuqej e venitej. I iku goja e gjuha iu lidh. Foli apo belbëzoi? Nuk e kuptoi as vetë.

- Turp! Turp për mua mos të kem bukë në sofër, - por me zë më të lartë iu drejtua Isës:

- Mos bre, Isë! Mos se më korite[11] sot.

- Jo, Halil miku, nuk je koritë. Bukën e ke bërë të mirë, të bollshme dhe e shtrofsh vetëm për gëzime. Por tani e mbrapa unë jam Isa, Isa që do të përmendem për një gjë. "Ia mbaroi mikut të gjithë ushqimin e gatuar". Këtë mik deshe, këtë mik do të kesh. Mik që përmendet për një gjë. Na qoftë e hajrit dhe e përjetshme kjo miqësi!

[10] Thërrime ushqimi.
[11] Turpërove.

SHOQËRUESI I DEPUTETIT

Aliu kohët e fundit ndihej i gëzuar, por në vetvete nuk ia kishte qejfi që po ndodhej në këtë situatë. Nga njëra anë i vinte mirë kur dilte te kryesia e kooperativës dhe të gjithë e shikonin me një farë simpatie, të cilën nuk e dallonte nëse ishte e sinqertë apo e shtirur e nga ana tjetër nuk ishte mësuar me të tilla shikime e qëndrime. Kjo nuk ishte zgjedhja e tij. Ai as nuk kishte ndikuar dhe as që mund të ndikonte që vëllai i tij të ishte deputet i Kuvendit Popullor të RPSSH. Atë e kishte vendosur partia duke vlerësuar vetëm punën dhe përkushtimin e tij.

Ai e kishte vëlla, se ia kishte bërë baba e nëna, por në të vërtetë vëllazërinë nuk e kishin shijuar asnjëherë si duhet. Kjo kishte bërë që gjithmonë të mbeteshin të përmalluar. Nga viti 1936, kur ishte mobilizuar ushtar, e në vitet që pasuan, pothuajse nuk kishin bërë së bashku jetë të bashkuar si familje. Ai ishte zënë rob nga italianët në luftën italo - greke, kishte dezertuar, ishte mobilizuar partizan me Br5S dhe në të pastajmen me Br24S. Pas çlirimit deri në daljen në pension punoi pothuajse në të gjitha veprat e mëdha industriale dhe energjetike. Në vitin 1951 ai ishte dekoruar me titullin e madh dhe shumë të nderuar për kohën, "Hero i Punës Socialiste". Pra, tanimë nuk ishte vetëm vëllai i "Heroit", por edhe i Deputetit.

Asnjëherë Deputeti nuk përmendej nga pjesëtarët e familjes së tij. As kur vinin miq apo kur ishin në ambiente publike. Të gjithë ata ishin njerëz të thjeshtë e ashtu të thjeshtë e bënin edhe jetën. Edhe shtëpia e Aliut nuk dallonte së jashtmi apo nga brenda me shtëpitë e tjera të katundit. Në këtë periudhë ajo kishte vetëm një ndryshim.

Rrihej më shumë nga miq e shokë të partisë dhe të pushtetit. Kjo ndodhte veçanërisht kur deputeti ishte në katund dhe jetonte në shtëpinë e madhe dhe të përbashkët.

Aliu përpiqej dhe mundohej të jetonte thjesht dhe vetëm me të ardhurat që i përfitonin edhe banorët e tjerë. Nga natyra ishte punëtor e i sprovuar dhe bënte të gjitha përpjekjet që edhe fëmijët e tij të ishin të ndershëm dhe të punonin e të fitonin vetëm nga djersa e tyre.

Sonte ishte më i mbledhur nga mendja dhe nga hallet. I vëllai kishte ardhur në katund dhe po merrte pjesë në mbledhjen e kryesisë. Kishin biseduar që atë natë do të ishte për darkë dhe për të fjetur tek ai. Sigurisht do të kishte me vete edhe ndonjë bashkëpunëtor, prania e të cilit për Aliun nuk përbënte fare shqetësim.

Kishte rreth një orë që dielli kishte humbur pas malit, kur ai ia behu në shtëpi. E hapi djali madh në të dy krahët portën e madhe dhe u përshëndet me burrat që kishin ecur rreth pesëmbëdhjetë minuta rrugë në këmbë, nga Kryesia deri te shtëpia e tij. Me vete ishte dhe një punonjës i komitetit ekzekutiv dhe dy titullarë të lokalitetit, të cilët nuk do kishin bujtje këtu. I përshëndeti të gjithë dhe djali madh u priu tek Oda e Miqve. U tollovitën[12] pak për të zënë vend, por ndërhyri Aliu dhe i renditi sipas zakonit. Morën nga një duhan dhe e ndezën. Filluan të pyeten me radhë, duke zbatuar hierarkinë me të cilën kishin hyrë në dhomë dhe vendet ku ishin ulur. Pasi u rehatuan e morën nga një kafe përpara, Aliu heshturazi i la miqtë nën shoqërinë e dy djemve dhe vetë doli të hedhë një vështrim rrotull shtëpisë e pastaj ta mbyllte edhe derën e jashtme. E kishte shumë merak sigurinë. Më shumë

[12] U bë pak rrëmujë.

sigurinë e miqve se të tijën. Me mikun të ndan një fije, nderohesh ose turpërohesh. Duhet të ishe shumë i kujdesshëm.

Kur po i vinte llozin portës së afruar iu duk se dëgjoi një zhurmë që vinte nga jashtë. Mprehu dëgjimin dhe ashtu si ndjeu ishte. Nga jashtë u dëgjua një kollë e lehtë dhe një frymëmarrje ritmike. Doli matanë portës së madhe dhe pas gëmushës dalloi një fjollë duhani. U afrua dhe vuri re një polic gjysmë të ulur, i cili u ngrit menjëherë sapo u afrua Aliu.

- Tungjatjeta, mik! Kush je dhe pse rri këtu?
- Unë jam polic, roja i Deputetit.
- Roja i Deputetit! Po pse rri këtu përjashta?
- Po më duhet ta ruaj. E kam për detyrë.
- E kuptova që e ke për detyrë. Po kush do ta vrasë Deputetin në shtëpi të vet?
- Unë nuk e di se kush mund ta vrasë, por unë e di se kush duhet ta ruaj, - iu përgjigj seriozisht polici.

Pas shumë përpjekjesh e debatesh, Aliu para e polici prapa u futën në dhomën e miqve.

- Kemi mysafir të ri sonte. Është nga Përmeti e na e ka nderu shtëpinë tonë, - njoftoi Aliu me zë të mbushur.

Të gjithë u ngritën në këmbë dhe Aliu i tregoi mikut me uniformë polici kryet e vendit[13], në rrëzë të oxhakut. Kjo e pranuar në heshtje edhe nga Deputeti.

Mysafiri u ul e asnjë nuk bëri zë. Të gjithë e respektuan vullnetin e vëlla Aliut, vullnet i zbatuar me fanatizëm nga malësorët në breza, vullnet i mëshiruar në kanun e sjellje, vullnet për të respektuar mikun e shtëpisë.

[13] Një nga kushtet për të zënë kryet e vendit ishte dhe distanca nga vinte miku.

Aliu me mirëkuptim i drejtohet vëllait të tij Deputet:

- Dëgjo, Sali! Kanë pas thënë që një zotni që nuk kujdeset për hyzmeqarët e tij na i marrtë të ligat.

Të gjithë qeshën me fjalët thumbuese të Aliut, të qeshura që më shumë i hoqën drojën mysafirit të béftë.

Policit roje atë natë i takoi kryet e dashit dhe respekti i odës së burrave.

FJALË PËRMBI DRI[14]

Për Berën kishin filluar ditët e sikletit. Edhe dy javë e do të martonte djalin. Pothuajse të gjitha problemet i kishte zgjidhur, por përsëri nuk i binte zemra rrafsh. Mori edhe njëherë listën e të ftuarve dhe i tha djalit të vogël t'ia lexonte me zë të lartë. Ta fiksonte edhe me të dëgjuar e të mos bënte gabim duke anashkaluar ndonjë të ftuar që e kishte detyrim për ta pasur në dasmë. Mori listën dhe ia dha vajzës që ta lexonin me plakën, mos ndoshta atyre u binte ndërmend ndonjë i harruar.

- Jo bre, babë! Mos u lodh me gratë se nuk kanë mend më shumë se ne, - ia priti djali i madh.

- Bir! Gruaja duhet ndigju vetëm një herë në ditë e ndoshta për sot kjo është hera kur duhet me e ndigju.

Të gjithë qeshën e vajza duke jua nxjerrë gjuhën me tallje vëllezërve u largua me listën nga dhoma.

Të nesërmen mbrëma Bera mblodhi kushërinjtë dhe me listën përpara vendoste në krah të emrit të të ftuarit, emrin e personit që merrte detyrë për ta njoftuar. Shemsit i ra detyrë të njoftonte Ram Dinën që e kishte shtëpinë matanë Drinit, te Fusha e Kafes. Ai ishte miku i parë i shtëpisë dhe duhej respektuar. Nuk ishte larg. Shiheshin kur dilnin të punonin tokat që i kishin në breg të Drinit, vetëm që ishin në brigje të kundërta.

Shemsi mendoi se doli më i fituar. Edhe do të shkonte të punonte në arë, edhe Ramën do ta njoftonte për dasmë. Të nesërmen doli tek ara dhe pas rreth një ore doli

[14] Fjalë që nuk përcillet drejtpërdrejtë tek personi.

dhe djali i Ramës, Besniku. Pasi u përshëndetën nga larg, Shemsi i dha porosinë e plotë:

- Besnik! Ke selam prej Berës. Të dielën tjetër marton djalin. Njofto Ramën familjarisht.

- Për hajër i qoftë dhe dasma e gëzime pastë gjithmonë! Selamin Berës ia dërgoj unë.

Pasdite Shemsi doli përsëri në arë dhe nga ana tjetër e Drinit ishte dhe Besniku. Ai po ngarkonte një kalë me të korrat.

- O Besnik! A e dërgove porosinë në vend?

- Po, po. Prite ditën e dasmës.

Dhe dita e dasmës nuk vonoi. Gëzim e aheng, këngë e gazmend. Po Rama nuk erdhi. Pasi mbaroi dasma dhe njerëzit u shpërndanë, Bera u fut në dhomë, ndezi një duhan dhe ra në mendime:

- Pse nuk erdhi Rama?! A i kanë dërgu fjalë apo unë nuk kam dijtë me e thirrë. Shemsi më tha se po dhe ai është djalë korrekt. Po atëherë pse! - dhe nxori nga xhepi qesen e duhanit e filloi të rreshtonte cingaret e grumbulluara, prodhuar nga firma të ndryshme, cigare të dhëna në ndërrim nga dasmorët e shumtë.

Kishin kaluar dy muaj e dasma pothuajse ishte harruar. Por nuk ishte harruar mungesa e Ramës. Bera nga shpati i bungajës së tij dalloi Ramën që po kalonte Drinin e po zbriste nga trapi. U ngrit, bëri llogaritë e rrugës dhe i doli përpara gjoja rastësisht. E përshëndeti me përzemërsi dhe pasi u pyetën iu drejtua:

- Kthe o Ramë miku e pimë një kafe te shtëpia ime.

- Mirë e ke o Berë! Unë jam nisë për në qytet, por hall pa e pi një kafe tek ti nuk kam.

Të dy u drejtuan për te shtëpia Berës e bënin muhabet sa të kalonin rrugën. Të dy e kishin mendjen tek dasma e kryer dhe te mungesa e Ramës në dasmë.

Ndërkohë që këta po pyeten e ripyeten, nusja në tavolinë prapa derës po bënte kafet. Rama e kishte parë me vëmendje nusen e re dhe iu drejtua Berës:

- O Berë! Këtë shtëpinë e paske ndërtuar shumë të mirë, por oxhakun ia paske lënë pak të shtrembër.

Nusja e pikasi që e kishte për atë, pasi hundën e kishte pak të shtrembër. Nuk iu durua dhe nga tavolina në qoshe, pa ndërprerë kafet, u përgjigj:

- Nuk ka problem nëse oxhakun e ka pak të shtrembër. Rëndësi ka që tymin e tërheq drejt.

Asnjë nuk bëri zë. Nusja solli kafet e doli jashtë. Berës nuk po i durohej dhe iu drejtua jo me pyetje, por sikur i kërkonte sqarim Ramës:

- O Ramë, miku! Nuk e di akoma a kishe apo nuk kishe ftesë për dasmë. Ndoshta ke pas ndonjë arsye të madhe që unë nuk e di. Unë të kam pritë si miku mikun. Mirë që në dasmë nuk erdhe, po të paktën të kishe ardhur për të uruar.

- Jo, or lum miku. Ti drejt e ke. Unë kam pas fjalë, por "fjalë përmbi Dri".

Bera e kuptoi menjëherë. Nuk ishte momenti me tjerrë llafe e muhabet, por pa e zgjatur iu drejtua:

- Më fal, o mik. Disa punë nuk arrihen t'i bësh vetë tejpërtej. Sikur të kruan dora jote nuk të kruan e kurrkujt. Sot je mik te Bera dhe shtëpia ime për ty ka për të bërë një dasmë të vogël!

E kuptoi se e kishte shkelur. Ftesën nuk e kishin bërë në familje, por nga njëri breg i Drinit në bregun tjetër.

DILEMA E AFATIT

Tahiri i donte shumë dhitë, por edhe ato e njihnin dhe e veçonin Tahirin nga të tjerët. Gjithë jetën ishte marrë me bagëti dhe dukej se ato i kuptonte më mirë se njerëzit. E kishte pak vështirë sa t'i mësonte me veten, se pastaj ishin aq të rregullta dhe aq të përpikta sa jo vetëm ndjehej i qetë, por dhe kishte kënaqësi për punën e ditës. Ishin mësuar që të mos largoheshin më shumë nga sa dëgjohej melodia e ëmbël e fyellit të tij, këngës apo të thirrurës, që vetëm ai mund t'i bënte aq tërheqëse. Kështu çdo ditë ai i ndiqte dhitë dhe ato e ndiqnin Tahirin. Kjo deri atë ditë kur Tahiri ia preu në mes jetën Dodës.

Ai jetonte në fshatin e vogël Qarr. Ishin të vendosur qëkur, e këtë nuk e mbante mend askush. Tregonin se në një kohë këtu kishin qenë stane e ata kishin mbetur përgjithmonë në këtë vend. Dhitë i lëshonte gjithmonë nga fshati Sërriqe. Ai ishte fshat i madh me tre lagje e skaj tij rridhte lumi që buronte nga lartësitë e Munellës. Atje i kulloste dhitë se kullota ishte më e mirë, e pastër dhe nuk kishte rriqna. Edhe qumështi i dhive sikur ishte më i trashë dhe kishte më shumë yndyrë.

Në kullotë kishte kohë që nuk ndjehej mirë. Doda me shokët vendalinjë e ngacmonin dhe nuk e linin në të tijën. Ai nuk e kishte bërë me fjalë këtë as në shtëpi. I kujtonin bibilushin e prerë dhe Tahiri e shante veten që ishte mysliman e që nuk ishte si ata katolik, sepse kështu ata të mos kishin punë e t'ia kujtonin të tijin. Po sot e tepruan. Deshën t'i hiqnin pantallonat e ai këtë nuk e duroi e nuk kishte si ta duronte. Me tehun e thikës i preu Dodës

gurmazin. Kur gjaku shpërtheu, tre shokët e atij u larguan të tmerruar. Tmerri e frika i bëri të zhdukeshin.

Tahiri ia drejtoi trupin, si kishte dëgjuar nga të parët, e mbuloi me gëzofin e tij dhe i vuri dhitë përpara. Duke thërritur i frikësuar e me kokën prapa arriti në shtëpi. I tregoi babait dhe sipas zakonit u njoftua i gjithë fisi i afërm të ngujoheshin brenda. Për njëzet e katër orë fisi i Dodës mund të merrte hak tek kushdo i afërm. "Kushrinia e dáme me zjarm prej dorërasit brenda 24 orëve të vrasës duhet të ruhen, sepse po i vrau shpija e të vramit, merr gjakun e vet". Kështu thuhej në Kanun e këtë zakon e njihnin mirë të gjithë.

Dita pasonte ditën e ndërmjetësit pasonin njëri - tjetrin në shtëpinë e Dodës. Secili ndërmjetës, burrë më i mirë se shoku, por leje për të lëvizur familja e Tahirit nuk po merrte. Në fund u dha leje deri ditën e Bajramit. Kjo ishte një leje gjashtëmujore për të mbledhur prodhimet e stinës, ashtu edhe në shenjë respekti për banorët myslimanë. Dita e Bajramit ishte festa më e spikatur e popullsisë që predikonte fenë islame.

Prodhimet u mblodhën e po ashtu edhe baza ushqimore për bagëtitë u sigurua dhe u fut brenda. Tanimë pritej Dita e Bajramit dhe familja e Tahirit ishte ndërgjegjësuar për ngujim.

Akoma pa shkrepur shefaku i sabahit[15], Pjetri, vëllai i madh i Dodës, u ngjit në një lis mbi shtëpinë e Tahirit dhe qëndroi pa lëvizur deri sa dita zbardhi dhe njerëzia në shtëpi u gjalluan. I veshur e i mbathur si për Ditë Bajrami Tahiri kaloi pragun e derës dhe doli në oborrin e shtëpisë. Një krismë pushke tronditi gjithë

[15] Pa zbardhur mirë.

familjen dhe palosi përjetë Tahirin. Pjetri zbriti nga lisi dhe humbi në pyllin e dendur duke dalë nga fshati Çam.

"Gjaku shkon për gisht" e "Gjaku s'hup kurrë". Këto fjalë të shkruara e të përsëritura në Kanun ishin mëse të qarta për familjen e Tahirit. Por një gjë nuk e kuptonin. Leja ishte dhënë deri në Ditën e Bajramit e ata morën gjak pikërisht Ditën e Bajramit. Këtë diskutonin e diskutonin dhe zgjidhje nuk i jepnin. Situata duhej të sqarohej. Kishin marr gjakun e vet apo kishin thyer besën e dhënë për leje. Kjo ndodhi Ditën e Bajramit e leja ishte deri këtë ditë. Përfshihej apo përjashtohej kjo ditë! Kjo mbeti dhe dilema e diskutimeve ato ditë morte e më tej.

Nga të thënët u mor njoftimi, që të dielën e parë të muajit në Bicaj zhvillohej "Mbledhja e Dheut", e aty mblidheshin burrat më të mençur e me zë nga gjithë krahinat. Ku mund të gjenin mendim më të pjekur e më të arsyetuar se aty?

U ngritën dhe u nisën që me natë për rrugë. Aty nga vakti i drekës arritën në Bicaj. Takimi ishte drejt fundit kur Paria mori njoftim se kanë ardhur disa persona nga larg dhe duan vetëm një mendim. Vendosën t'i presin brenda. Të tre burrat nga Çami u futën brenda dhe u ulën nga fundi i dhomës. Nga tre anët e dhomës së madhe ishin ulur këmbëkryq burra nga të gjitha krahinat rrotull. Pinin duhan e bisedonin me radhë. Dëgjonin njëri - tjetrin dhe respektonin mendimin. Nuk kishte nevojë të caktoje të parë. Të parin e kishte caktuar vetë koha, aktiviteti dhe veprimtaria e tij. Parësia nuk matej me pasuri e fjalë, por me vepra.

Fjalën e mori burri më i vjetër i Çamit. Ai shkurtimisht shpjegoi ngjarjen dhe afatin e dhënies së lejes. Ai kërkoi nëse është shkelur apo jo afati i dhënies së

lejes për lëvizje. I ardhuri mbaroi fjalën e në dhomë ra një qetësi. U duk se gjithçka u ngri e të pranishmit sikur nuk merrnin frymë. Dukej se u ndal pezull dhe tymi i duhanit që përdridhej përpjetë tavanit. Si shkrepje në terr u dëgjua një zë i prerë nga fundi i dhomës:

- Ka marrë gjakun e vet.

Të gjithë kthyen kokat nga zëri. Ishte Fetahu. Fetahu që fliste shumë rrallë dhe nuk mbahej për diskutime të prera ku kërkohej vendimmarrje. Fetahu i urtë dhe i rrafshët.

Të tre burrat zhvendosën vështrimin nga Fetahu në krye të vendit, ku pretendonin mendimin më të pjekur e më vendimtar. Kryevendulësit për momentin nuk thanë asnjë fjalë. Duke parë nga njëri - tjetri dhe duke tundur kokat në shenjë pohimi ata pëshpëritën:

- Po, ashtu është. Ka marrë gjakun e vet.

Burrat e Çamit u ngritën njëherësh. U përshëndetën me dorën në zemër me të gjithë njerëzit në dhomë dhe duke falënderuar dolën jashtë. Ishin për rrugë.

Kur dera u mbyll nga brenda, prapa shpinës së atyre, njëri nga kryevendulësit iu drejtua Fetahut:

- Mirë mor Fetah, po ty kush të dha leje të flisje në emër të Dheut? Ata nuk kishin ardhur të merrnin mendimin tënd.

- Ashtu është, - sqaroi i qetë Fetahu - ata kishin ardhur të merrnin mendimin e Dheut, por ata kishin ardhur të dyzuar. Një fije peri ndante të drejtën me të padrejtën, ndaljen e gjakderdhjes dhe vazhdimin e hakmarrjes. Ju po hezitonit dhe kërkonit të debatohej. Ata anonin nga vazhdimësia e gjakut dhe hezitimi juaj do përforconte mendimin e tyre. Duhej përgjigje e prerë dhe e vendosur, duhej të ndalej gjaku e gjaku kështu ndalet.

NUNI TE KULLA E LUMËS

Po të hidhje vështrimin nga larg mbi katundin Shtiqën, vije re se Gjallica e bënte këtë vend të rrafshët më madhështor. Duke e mbajtur shtrënguar nën sqetullën e saj, dukej se e mbronte nga çdo kërcënim. Fushën përballë e kishte lënë të lirë për të mos i zënë shikimin. Në mes të hapësirës së gjelbëruar ishte rritur Lisi i Madh, ku njerëzia e burrëria mblidheshin e kuvendonin për hallet e veta, të njëri - tjetrit e të katundit. E strukur mes shtëpive të shumta ishte vendosur edhe shtëpia e Kurtish Shabanit. Ajo nuk dallohej nga larg. E shquanin vetëm ata që e dinin ose kishin kaluar ndonjëherë andej. Ishte një shtëpi e vogël njëkatëshe dhe nuk kishte asnjë ndryshim me shtëpitë e shumta të katundit.

Edhe Kurtishi nga pamja nuk të jepte përshtypjen e një njeriu me emër e aq më shumë të një personi për të cilin tregoheshin dhjetëra histori. Vinte i bëshëm. Vishej e mbahej thjesht dhe nuk e mbante kokën lart. Dallohej nga të tjerët se ishte i urtë dhe i mençur. Bënte muhabet të hollë në oda dhe dilte shumë shpejt nga situatat e vështira.

Hoxhë Mehmeti dhe paria e katundit e merrnin gjithmonë me vete kudo që shkonin. Edhe kur vinin miq në katund, Kurtishi ishte i pranishëm me muhabetet dhe shprehjet e tij të goditura.

Ishte i varfër dhe kishte një ekonomi të vogël. Jetonte e punonte, si shumica e katundarëve të tjerë, sa për të mbajtur shpirtin. Kishte vetëm një lopë dhe shumë pak tokë. Fukarallëku nuk e kishte detyruar asnjëherë të ulte kokën dhe të ndjehej më poshtë kundrejt atyre që kishin emër e pasuri të pamatë.

Paria e Shtiqnit shkonin shpesh për vizita tek miqtë e tyre në Prizren. Atje bënin muhabete dhe ia shtronin me të ngrënë e të pirë pa hesap. Barrën më të madhe të muhabetit zakonisht e mbante Kurtishi. Tek miqtë matanë kufirit ai kishte lënë përshtypje të pashlyera. Për ata ishte i paharruar, siç ishin të paharruara historitë që ai tregonte e muhabetet që vetëm ai dinte të bënte. Por kësaj ia kishte parë "sherrin" në dy raste. Në të dy rastet burrëria e tij kishte qenë në fije të perit.

Rasti i parë:

Kishin ardhur miqtë nga Prizreni te paria e fshatit Shtiqën dhe në muhabet kërkojnë t'i bëjnë një vizitë e të pinin kafe te Kurtish Shabani. Me gjithë hezitimin e parisë, të cilët e dinin gjendjen ekonomike të Kurtishit, miqtë ngulin këmbë dhe vendosin të shkojnë te shtëpia e atij.

Kurtishi nuk mbante as kafe dhe nuk kishte as takëme të saj. Shokët e tij e dinin dhe prisnin se si do të dilte Kurtishi nga situata në të cilën ndodhej.

Pasi i përshëndeti miqtë dhe u fal me ta, u dha nga një duhan dhe pasi ua ndezi, nxori nga xhepi një napolon ari dhe e hodhi në prushin e zjarrit që bubulonte në oxhak.

- Çfarë bëre Kurtish? - i thanë miqtë me një gojë.
- Mua kafe nuk më ndodhi por më shumë se kaq nuk kisha për të shpenzuar. Mos të thotë ndonjëri se Kurtish Shabanit iu dhimbsën shpenzimet për miqtë e nderuar.

Rasti i dytë:

I vijnë përsëri të tillë miq në shtëpi. Ata shprehin dëshirën të qëndrojnë për drekë. Në shtëpi nuk kishte asgjë për të ngrënë dhe i detyruar pret për mish lopën e vetme të qumështit. Miqtë hanë e pinë dhe Kurtishi i përcjell ata të kënaqur si nga muhabeti ashtu dhe nga

gatimi. Pasi dalin nga shtëpia, miqve u bie në vesh që Kurtishi paska prerë për drekë lopën e vetme të qumështit. Sapo arrijnë në Prizren, marrin tre buallica të mëdha dhe i nisin për në Shtiqën, te shtëpia e Kurtish Shabanit.

Ndërkohë Kurtishi sa mirë e kalonte me shokët e miqtë, aq keq e kalonte në shtëpi me gruan. Plaste grindja për hiçgjë. Fukarallëku është maskarallëk e një hap e ndan nga sherri. E rrihte gruan aq shumë sa edhe ai vetë pendohej. Por edhe ajo vetë ia bënte borxh të shumtën e herëve.

Një ditë ai i thotë gruas të shkojë te kroi e të mbushte ujë të freskët, pasi kishte shumë etje. Gruaja mori bucelën dhe shkoi. Kaloi shumë kohë e ajo nuk po kthehej. Kurtishi duke mos duruar nga etja e zgjatur doli për të parë se pse ishte vonuar. Nga larg vuri re se ajo qëndronte në këmbë me bucelën me ujë e të ngarkuar në shpinë. Vazhdonte të thurte trikon në të dyja duart dhe të bisedonte shtruar, për shtatë palë qejfe, me dy shoqet e saj. Atij i kërceu damari dhe nuk iu durua. Mori hov dhe i kërceu nga prapa lart mbi shpatullat e njoma. E theu në gjunjë dhe e uli përtokë. Duke qëndruar mbi shpatullat e imëta të saj, i bërtiti fort:

- Tani mbamë edhe mua mbi shpinë e vazhdo e qetë muhabetin.

Por kësaj radhe si duket e teproi, se e rrahu shumë. Ishte prekur e penduar jo nga e rrahura, por se gruaja pasi hëngri hurin kishte ikur nga shtëpia e këtë nuk dinte si ta rregullonte. Nuk e kishte idenë se ku kishte shkuar dhe atij, në mungesë të saj, nuk i vinte ndoresh për asnjë punë shtëpie.

Pas dy orësh ai vuri re se gruaja arriti në shtëpi, por për çudi nuk ishte vetëm. Ishin dhe dy ushtarë austriakë, nga ata që qëndronin tek kazermat në Kullën e Lumës.

Pasi ushtarët u bindën se ai ishte Kurtishi, i thanë të vishej dhe e vunë përpara për te kazermat e tyre. Ata anash në kuaj dhe Kurtishi në mes tyre në këmbë arritën te Kulla e Lumës. E futën në çadër dhe i kërkuan llogari se përse e rrihte gruan. Pasi dëgjuan shpjegimet e tij, e ulën në karrige dhe e qethën zero. Pas kësaj me një brisk rroje e rruajtën pa e lagur. Dhimbja ishte aq e madhe sa ai nuk e kishte provuar ndonjëherë. Ashtu me kokë të rruar për së thati, e nxorën nga çadra dhe e drejtuan për në katund.

Erdhi në shtëpi ngadalë, duke zvarritur këmbët dhe me kokën e zbathur. Atë natë nuk vuri gjumë në sy. Më shumë qëndroi jashtë se brenda. Kokën e kishte të rënduar. Jo nga dhimbja, por nga turpi i fjalës së hapur në fshat. Kurtishin e kanë rruar në të thatë... rruar ... rruar në të thatë ... thatë ... thatë, - ushtonte në kokën e tij.

Nuk i fliste askujt dhe nuk bënte fare muhabet. Të nesërmen gruaja i vinte rrotull sa majtas djathtas, por ai bënte sikur nuk e vinte re.

- Hë, - nuk iu durua më në fund gruas, - a do më rrahësh më?
- Sa ta kem nunin te Kulla e Lumës nuk të prek. Mos ke merak, - iu përgjigj ai pa i hedhur fare shikimin.

Me nun ai nënkuptonte atë që të merrte flokët për herë të parë dhe mbahej miqësi deri në shtatë breza. Në këtë rast për nun ai kishte ushtarët austriakë që i morën flokët, por ia morën pa e lagur.

KOSTUMI TRANSPARENT

Zeka ishte zot shtëpie në shtëpi të madhe. Sado që mbante qëndrim si i pari i shtëpisë, e kishte kuptuar në vetvete se nuk gëzonte më autoritetin që kishin pasur të parët e tij. Djemtë kishin filluar të shpërndaheshin, nuset flinin më shumë se ai, plaka i thoshte po, por porosinë ia vononte ose nuk ia kryente fare, përkujdesja ishte venitur dhe ai kishte filluar të mos ndjehej fare. E kishte lënë ujin të rridhte në drejtimin e vet.

Më problem kishte me djalin e vogël. Ai nusen e kishte marrë infermiere dhe ajo shtëpinë e kishte pasur në një fshat ngjitur me qytetin. Ishte mësuar të kalonte të shumtën e kohës në qytet dhe kishte marrë disa zakone si të atyre. Mirë, por te Zeka këto çalonin dhe viheshin re. Ato binin ndesh. Më problem ishte veshja. Zeka nuk i simpatizonte vajzat e mbuluara, por as nuk kishte ndonjë urrejtje ndaj tyre. Kur qëllonte që duhej të ndërrohej me ta në rrugë, ai që përpara se të barazoheshin në ndërrim, largohej dhe linte vend sa të parakalonte edhe një tjetër. Nuses së djalit nuk i largohej nga mbulesa, por nganjëherë i largohej nga zbulesa. Që kur ngrihej në mëngjes i vinte turp ta shikonte nga transparenca. Edhe kur i sillte kafen i mbante sytë përdhe ose fillonte prekte ndonjë send nga poshtë që të mos e shikonte. I kishte thënë djalit anash e anash, por ku hante pyka. Vetëm ai dhe plaka rrinin të veshur deri në grykë. Në fakt ata nuk kishim as çfarë të tregonin as kujt t'ia tregonim. U ishte bërë lëkura si fiku i thatë.

Kishte një vit që nuk kishte shkuar te miku. Edhe nusja kishte shumë kohë që nuk kishte shkuar te prindërit.

Me këtë rast do të shkonin të dy bashkë. Ishte zakon që kur shkonte nusja tek prindërit, njërën rrugë e shoqëronte familja e burrit e rrugën e kthimit do ta përcillte familja e saj. Për këtë ishte përgatitur edhe Zeka, edhe nusja.

Pasi mbaruan drekën, nusja me të shpejtë lau enët dhe shkoi në dhomë të pushonte me djalin. U desh të kalonin dy orë dhe të njoftonin Zekën se ishin gati të niseshin. Duhej të bënin mbi një orë rrugë në këmbë nëse nuk takonin ndonjë makinë.

Zeka nuk kishte të vonuar. Plaka ia kishte bërë gati rrobat. Veshi këmishën e bardhë dhe një jelek me jakë zemër, të cilin e pëlqente shumë. Këpucët ishin pak të rënda, por ishin të forta dhe shkëlqenin kur lyheshin me bojë. U vesh. U mbath. U pa edhe njëherë me bisht të syrit në pasqyrën e korridorit dhe pastaj i thirri nuses që ishte akoma në dhomën e saj:

- Nuse! A u bëre gati?
- Qe babë! Edhe pak.

Pasi thirri dhe mori përgjigje edhe dy tre herë të tjera, nusja doli në korridor. Zekës iu errën sytë. Mirë kur i sillte kafen ai e ulte kokën nga transparenca, por si do ta mbante të ulur gjithë rrugës. Po të tjerëve si do t'ua ulte kokën. Nusja ishte fare transparent. Ishte aq shumë sa vështrimi depërtonte deri te të brendshmet. Ai stepi dhe i përmbajtur u shpreh:

- Më prit nuse sa të bëhem dhe unë gati, - dhe me të shpejtë u fut në dhomën e tij.

Nuk u deshën dy minuta dhe ai doli. Doli në këmishë e mbathje të shkurtra.

- Gati jam dhe unë, nuse.
- Si kështu babë, - iu drejtua nusja.
- Kështu nuse! Ti transparent e unë transparent.

KOKA E DHISË

Shema kishte qëlluar një grua e fortë dhe e vendosur. Ajo dallonte nga gratë e fshatit që kur erdhi nuse e re. Shikonte vetëm punët e shtëpisë. Nxirrte bagëtitë në kullotë e kur shkonte të mbushte ujë nuk ndalej së biseduari me gratë te kroi, por i përshëndeste, mbushte ujë sipas radhës dhe largohej për në shtëpi. Nuk i vinte ndoresh të qëndiste, por më mirë dhe më me dëshirë mund të bënte punët e burrave.

Për fatin e saj të keq i iku burri në moshën më të mirë. Ai i la fëmijët akoma të pa burrëruar e të gjitha punët e shtëpisë ranë mbi Shemën. Me fuqinë e vet fizike dhe me ndihmën e kunetërve ajo i përballoi të gjitha, deri te martesat e dy djemve dhe të vajzës së vetme.

Me ndarjen e burrit nga jeta ajo e mori edhe zotshpillëkun. I jepte drejtim të gjitha problemeve në familje, e përfaqësonte atë në miqësi e sebepe, priste e përcillte mysafirë dhe nderonte të gjithë ata që kalonin në kullën e saj.

Fëmijët e dëgjonin dhe bënin si thoshte ajo. Të dy palët kishin krijuar marrëdhënie të mira dhe koordinonin veprimet për mrekulli.

Kjo gjendje zgjati për shumë kohë, por tani së fundmi situata kishte rrjedhur jo për mirë. Shema kishte filluar të plakej dhe nuk mund të lëvizte në miq për raste të mira apo ndodhi. Edhe kur lëvizte diku afër e ndjente që ishte e pamundur fizikisht për të kryer detyrën si duhej e sipas zakonit të vendit.

Kur vinin miq në shtëpi nuk i përgjigjej muhabetit dhe djemtë skuqeshin kur ajo ia këpuste kot, por nuk

kishin çfarë të bënin, pasi e kishin nënë dhe zot shtëpie. Kishte raste që lodhej shpejt dhe i kërkonte mikut të pushonin, kur ora ishte shumë e përshtatshme për muhabet. Kishte edhe raste kur miku kishte një problem për të shtruar dhe priste momentin të bisedonin, zakonisht pasi të hanin darkë, por ajo nuk kishte durim dhe i detyronte të binin në gjumë.

Djemtë diskutonin shpesh për marrëdhëniet e tyre me nënën, por nuk i jepnin zgjidhje. Ata mendonin se ka dhe më keq. Mendonin Hasën, kushërirën e tyre që sa herë i vinin miq, i detyronte t'ia merrnin këngës së bashku me atë. Kur djemtë një ditë i tërhoqën vëmendjen babait të tyre, ai u ishte përgjigjur:

- Zoti ma dha këtë ves për të kënduar. Po sikur të më jepte vesin t'i kafshoja miqtë?

Një natë, të ngushtuar nga situata që kishte krijuar nëna e tyre e respektuar, menduan t'i bëjnë një lojë.

Në shtëpi kishin një mik të hershëm dhe dashamirë të familjes. Kur u shtrua buka, nënës i vendosën një kokë dhie përpara. Ajo ishte e ndarë në dysh, por jo e hapur. Kur filluan të hanë ushqimin, nëna e hapi dhe e ndau në dysh kokën e dhisë. Por çfarë të shihte! Koka e dhisë nuk kishte fare tru, ishte bosh. Nëna e vërejti me kujdes dhe iu drejtua djalit të madh:

- Kjo dhi nuk paska pasur tru, or bir!?
- Ka pasur oj nënë, ka pasur, - iu përgjigj djali me qetësi - por tani që është plakur nuk ka.

Shema nuk bëri zë. Mbaroi ushqimin duke mos bërë fare muhabet, mori takëmet e saja, u përshëndet me mikun dhe doli nga Oda e Miqve. Doli për të mos u futur aty sa të ishte gjallë.

ME SHPIRT TË LAGUR

Kishte gati një orë që kishte filluar shiu dhe nuk dinte të pushonte. Rrugët e qytetit ishin mbushur përplot me ujë dhe pusetat nuk mund të kapërdinin me një frymë të gjithë sasinë që vinte nga lart. Derën e lokalit e kisha mbyllur dhe vëreja shiun që përplasej me furi në xhamat e mbuluara nga reklamat. Trupi përjetonte disa të dridhura të vogla që vinin si përjetim i stuhisë jashtë. Rruga ishte e boshatisur ose me ndonjë kalimtar që vraponte i kërrusur me çadrën ngjitur për trupi.

Papritur një siluetë u mbështet në derë dhe dukej se kërkonte të mbrohej nga suferina. E hapa derën me vrull e brenda në lokal u fut më ngut Maksuti. Në duar mbante tre qese plastike të mbushur me zarzavate dhe blerje të vogla. Ia mora qeset nga dora e pasi ia rregullova diku lart i afrova një karrige për t'u ulur. E ndihmova të hiqte xhaketën dhe të zbrazte këpucët e ngopura nga uji i rrugës.

Maksuti e kishte ditur gjithmonë pozicionin e tij në familje e shoqëri. Ai kishte një arsimim të fillores dhe gjithë jetën kishte punuar si saldator. Kalonte mirë me shokët dhe nuk ishte tip tralala. Nuk kishte qenë i dhënë pas alkoolit dhe njihej si familjar i mirë.

Edhe tani që ishte në pension vazhdonte po me atë ritëm. Më shumë merrej me pazarin e nevojat e familjes. Kohën e lënë bosh e mbushte me shëtitje vetëm apo me ndonjë shok si vetja. Kur kishte plakën gjallë kishte qejf që një pjesë të kohës ta kalonte në shtëpi. Ai nuk e ndihmonte shumë. Kur duhej i afronte diçka apo mjaftonte të ishin bashkë e të këmbenin nga një fjalë.

Plotësonin shumë mirë njëri - tjetrin. Edhe kur grindeshin, dukej se i bënin gjimnastikë trurit e trupit.

Tani që nuk e kishte plakën e ndjente se kishte rënë në një hon të madh. Kurrë nuk e kishte menduar se do të mbetej kaq i zbuluar. Tani edhe mendimet i duhej t'i ndrydhte, jo më llafet.

Pasi u lehtësua dhe u rehatua nxori kutinë e duhanit. E ndihmova për të dredhur cigaren dhe pasi ia ndeza, prita sa e thithi mirë e mirë e pastaj e pyeta:

- Pse ke dalë në këtë kohë kaq të ligë, Maksut?
- Kur dola nuk ishte kështu. Në fakt nuk desha të dal kaq herët, por nuk munda të qëndroj brenda.
- Po është kohë shumë e ngarkuar dhe moshës tënde nuk i bën mirë lagështia. Shiu është shumë i ftohtë e të fut reumatizmin. Nuk ke më kohë të shërohesh po u sëmure. Mosha nuk gjeneron si në të ri.
- Ah, mor bir! Ky shi që thua ti, që po më lag e po më ftoh e që në të vërtetë ashtu është, i bën të gjitha. Po me këtë shi lagesh, ndërrohesh e nuk ftohesh. Po kam një shi tjetër që të lag, të ftoh zemrën e mendjen, e nuk ke ndërresa. Ai shi po më kalb shpirtin e për atë nuk kam çadër e nuk po di si të mbrohem.
- Ku e ka burimin ai shi, Maksut?
- Burimin e ka te shtëpia ime. Kur kisha plakën gjallë unë nuk lagesha. Më duket se ajo paska qenë çadra ime. Paska qenë si kuçedra që e ndalonte ujin që në burim. Më shërbente, më ndihmonte e kur ishte vendi edhe më mbronte. Por tani që nuk e kam atë nuk më shkohet as në shtëpinë time.
- Po si kështu?
- Është djali me nusen. Dikur nëpër dhëmbë e tani me zë më shajnë, më mallkojnë dhe nuk më durojnë nëpër

vend. Kanë mësuar edhe fëmijët që të më tallin e të më nëpërkëmbin. Ata më përpara më respektonin, më recitonin vjersha, i merrja nga kopshti e shkolla, u tregoja përralla, por tani më shohin si lugat.

- Po dhe djali yt, Maksut?

- Djali si djali. Atij i vjen keq për mua, por kam vërejtur se kur unë nuk jam aty ata sikur lehtësohen. Sikur çlirohen e marrin frymë më lehtë. Kur jam unë edhe muhabet nuk bëjnë. Edhe kur flasin shohin nga unë. Jo për të marrë mendim, por sikur më thonë që pse na shikon, pse dëgjon, nuk po të pyet kush ty.

- Mos u mërzit, Maksut! Kjo është kudo. Është si gripi. Diku kalon më shpejt e diku lë pasoja të mëdha për shëndetin. Të shkuara!

- Po, - belbëzoi Maksuti duke ndezur cigaren e dytë - ashtu mendoj edhe unë. Po kur të kalojë gripi nuk do jem unë. Së paku do largohem i plotësuar se ikja ime nga jeta ka lënë dikë të jetojë, të jetojnë lirshëm, të jetojnë si t'u dojë zemra.

Duke thënë këto fjalë u ngrit e më kërkoi ndihmë, ndihmë për t'i vënë në krah ngarkesën.

Doli nga unë. Shiu kishte pushuar e ai nuk do të lagej. Po shkonte tek shiu tjetër. Tek shiu që po i lagte zemrën e shpirtin, tek shiu që do ta lagte dhe nuk do të kishte ndërresa, tek shiu që mesa dëgjova do ta shoqëronte gjatë, gjatë, deri në botën e përtejme.

Maksuti doli në rrugë të madhe. Ai ecte i kërrusur dhe i ngarkuar. Silueta e tij sa vinte e zvogëlohej. Ai ishte bashkuar me turmën në rrugë. Me atë turmë që në brendësinë e saj kishte kushedi sa e sa Maksutë, kushedi sa e sa njerëz me zemër e shpirt të lagur.

BAGËTIA NË DËM

Rexhepi doli në kodër e njëkohës me të nxori kokën dhe dielli prapa Gjallicës. Ngjante se e kishin lënë të takoheshin e të përshëndeteshin bashkë në këtë majë që edhe emrin e kishte të ironizuar, Kodra e Magjarëve[16]. Jo se kishte lidhje emërtimi me banorët, por këtu rriteshin disa ferra që tërhiqnin shumë shijet e gomerëve e kjo ishte bërë kullota e vendqëndrimi i tyre i preferuar.

Nxori kutinë e fakfunit. Mori një lapë në vend të letrës së cigares dhe hodhi duhanin e grirë mbi të. Kohët e fundit e kishte shpeshtuar shumë viranin[17]. Detyra e kryeplakut i kishte sjellë shumë trazime. Ishte jo thjeshtë kryeplak, por drejtues i një treve me tradita e kulturë të lashtë. Këtu ishte qendra e Lumës dhe vendi ku organizoheshin aktivitetet më kryesore krahinore me karakter shoqëror, politik dhe ekonomik. Këtu zhvillohej "Mbledhja e Dheut", organizoheshin dhe zhvilloheshin takimet për qëndresat popullore kundër pushtuesve, ishte qendër kryesore administrative, kishte shkollë, dyqane e lokale, njerëz të shkolluar e arsimdashës, banorë të kategorive nga më të ndryshmet, por të gjithë kapadainj dhe i bënin hyzmet mendjes së tyre. Vështirë të drejtoje njerëz të zgjuar. Asgjë nuk mund t'i lihej rastësisë. E në qendër të kësaj vrelle[18] gjithfarësh ishte ai, kryetari.

Luma kishte shumë festa tradicionale, të ndara sipas fshatrave e zonave, si Shëngjergji, Gjallica, të Dunmet, të Qethmet, Dita e Verës, etj. Fshati, ku ishte

[16] Gomarve.
[17] Mallkuarin.
[18] Me te papritura.

Rexhepi kryeplak, nuk kishte asnjë festë. Mbante mend kallëzimin nga të parët se kur ishin ndarë festat, një arsye më tepër për t'u takuar banorët më njëri - tjetrin, fshatit të tij nuk i kishin caktuar asnjë festë. Ishte ngritur pyetja: - Pse pa festë? Dhe përgjigja kishte ardhur njëzëri: - Ju nuk do të keni festë, por do të jeni në krye të vendit në të gjitha festat tona. Që nga ajo ditë banorët e fshatit kishin marrë epitetin "me lugë në brez".

Këta banorë i kishte rënë në hise të drejtonte e në përgjithësi punët i kishin shkuar mirë. Kishte pasur raste të rralla që dikush kishte filluar të prishte rendin dhe rregullat e vendosura bashkërisht. Kjo duhej kapur në kohë se pastaj, "kur të bëhen qejflinj hismeqarët[19], nuk ka çfarë bën zotnia". Këtë po mendonte Rexhepi kur kujtonte se kohët e fundit kishte pasur shumë ankesa për dëme të kryera nga bagëtitë në arat e fshatit. Nuk e kishte hallin te prodhimet që dëmtoheshin se sa te harmonia që cenohej midis familjeve në konflikt. Ishte më lehtë të parandalonte sot se sa të zgjidhte konfliktin nesër.

Shkoi deri afër postëkomandës, por prapë u kthye mbrapsht dhe nuk u fut fare. Jo! Nuk do ta zgjidh me shtet. Më mirë të përpiqem ta zgjidh vetë me katund.

U ul në një tavolinë dërrase te lokali dhe porositi një kafe. U mblodhën menjëherë katër pesë burra të mençur.

- Ma thirrni dhe Qazimin burra, se kam një fjalë me të gjithë ju.

Nuk vonoi dhe arriti Qazimi i mbështetur në një shkop të gdhendur me figura në tel të nxehtë. Pasi u

[19] Shërbëtorët.

rehatua, Rexhepi iu drejtua të gjithëve me një zë të qetë dhe në vetvete imponues:

- Kam një llaf burra. Keni vënë re se na janë shtuar dëmet në bujqësi dhe unë si kryeplak kam shumë ankesa se bagëtitë nuk po përmbahen. Ato nuk po ruhen me kujdes e njerëzit po tregohen shumë shpërfillës karshi dëmeve që shkaktojnë. Kam mendim që nga nesër kujt t'i zihet bagëtia në dëm, t'i pritet në mes të fshatit dhe t'u shpërndahet më fukarave. E porositni polakun[20] e katundit ta shpërndajë lajmin që sot.

- Mirë e ke mendu kryeplak. Kështu i shuajmë edhe ngatërresat midis familjeve në konflikt. U tha, u bë.

Në të perënduar, kur çobani do t'i sillte bagëtitë e tij në shtëpi, Rexhepi doli dhe u ul te kumbulla para shtëpisë. Kur kaloi çobani aty pari, ai e porositi:

- Rehato bagëtitë me njerëzit e shtëpisë e hajde më tako këtu. Unë ty po të pres.

Pas pak erdhi çobani e qëndroi në këmbë para Rexhepit si i zënë në faj.

- A u lodhe shumë sot? A kanë ngrënë bagëtia?

- Si përditë Rexhep Aga! Puna jonë nuk ka kandar.

- Mirë! Lëri dënglat[21] e më dëgjo me vëmendje. Janë fjalë vetëm për ty. Nesër do t'i lëshosh bagëtitë e mia si zakonisht. Pasi të dalin nga fshati futi menjëherë në dëm. Mos shiko se e kujt është ara. Bagëtitë në dëm.

- Si në dëm Rexhep Aga!

- Në dëm, në dëm. Tani ik e mos e bën muhabet me kërkënd. Ti nuk do të kesh as faj e as merak. Të gjitha do t'i marr unë përsipër.

[20] Lajmësin
[21] Llomotitjet.

Çobani iku duke folur me vete e Rexhepi u fut në kullën e tij të madhe.

Kishte një orë që kishte dalë dielli e ai ishte ulur mbi një trung në kodër e po pinte duhan. Bashkë me atë ishin dhe dy burra të katundit. Gjasme po bënte muhabet me ata, por mendja i rrinte te çobani. - A thua më ka kuptuar, apo frikësohet për t'i futur bagëtitë e kryeplakut në dëm?

Nuk vonoi shumë dhe me vrap erdhi polaku katundit:

- Rexhep Aga! Kanë rënë disa bagëti në dëm, - u afrua duke iu marrë fryma.

- Në dëm! Mirë t'u bëhet. Silleni në qendër të fshatit dashin apo cjapin e këmborës. Rripeni dhe copëtojeni. Bëjeni gati për ta ndarë në katund, - i tha prerë.

Nuk vonoi shumë dhe polaku ia mbërriti përsëri.

- Po, ... Rexhep Aga, po, po nuk e dimë ... - belbëzonte ai me gjysmë zëri.

- Nuk po të kuptoj. Çfarë po thotë, or burra?

- Po donë me të thënë se ato bagëtitë në dëm janë bagëtitë e tua, kryeplak.

- Po, pastaj! Çfarë? A nuk priten bagëtitë e mia! A nuk hahet mishi i bagëtive të kryeplakut?

Banorët shikonin herë nga mishi i therur që po copëtohej në racione e herë nga shtëpia e kryeplakut. Vështronin e mendonin se mund të ishte edhe bagëtia e tyre e ata vetë a mund të silleshin si kryeplaku.

Nga ajo ditë fjala dëm nga bagëtia nuk u dëgjua për shumë kohë.

RRADHA E RUAJTJES SË LOPËVE

Sula, megjithëse shtëpinë e kishte në fshat, të shumtën e kohës nuk kishte bërë jetë fshati. Me mbarimin e shërbimit ushtarak kishte filluar punë në minierën e bakrit dhe nuk ishte shkëputur asnjëherë nga puna e shtetit. Çdo ditë dilte nga shtëpia, hipte në urban dhe përfundonte në minierë. Ritualin, me kahe të kundërt, e kryente edhe në darkë. Punësimi i tij i vazhdueshëm në shtet, pavarësisht se minator, i kishte krijuar bindjen se ai ishte shumë më lart se shumica e bashkëfshatarëve të tij. Të paktën dilte nga fshati dhe mësonte ndonjë të re, takohej me njerëz të ndryshëm dhe merrte pjesë në format e edukimit kolektiv që organizonte ndërmarrja. “Asgjë, asgjë, vetëm fjalët e fatorinos me dëgju dy herë në ditë, - mendonte ai, - është baras si me dëgju llafet e gjysmës së katundit”. E këto mendime e mbanin edhe me mendje më lart se të tjerët.

Tani që kishte përfituar pensionin e minatorit dhe minierat nuk ishin në efektivitet, dilte tek lokali i fshatit, merrte një kafe e raki dhe fillonte muhabetin me pothuajse të gjithë ata që futeshin brenda.

Shumica i dëgjonin me bezdi fjalët e tij pa kokë e fill. Disa nuk ia prishnin se nuk e duronin debatin me të e dikush, që e kundërshtonte, gjente belanë. Ndaj tij vërshonin si breshër goditjet: "Unë të tregoj si është jeta", "Mbete me mentalitet katundari". "Nuk ma di vlerën". "Kush do të mësoj kur të mos jem unë". Personi përballë nuk fliste. Bënte sikur pendohej e në fund pranonte të mbetej si donte ai. I largohej belasë. Sulës i ishte mbushur mendja se ai do të dilte gjithmonë triumfator.

Edhe në shtëpi kishin gjetur belanë. Gruaja kishte qëlluar e paarsimuar. Fëmijët me arsim të ulët dhe të mesëm. Gjithë kohën pëshpëriste, edhe pse nuk e dëgjonte askush: "Si i ngjatë nënës suaj. Të gjithë më keni dalë mangët nga trutë. Çfarë do bëni po të mos jem unë?" Fliste e fliste dhe i bënte qejfin vetes. Kjo e mbante gjallë, por më e keqja ishte se i ngarkonte të gjithë me punë e vetë nuk prekte asgjë me dorë. Ai ishte zot shtëpie dhe duhej vetëm të drejtonte. Të tjerët duhej vetëm t'i bindeshin atij.

Një ditë e kuptoi se nuk po i kushtonin rëndësi as në fshat dhe as në shtëpi. Asnjëri nuk po e vlerësonte si të dijshëm, të nevojshëm e të domosdoshëm. Nuk arrinin të vlerësonin vetitë e tija, që spikatnin mbi të tjerët.

Thirri veçmas gruan dhe i tha:

- Grua! Unë do të largohem disa ditë nga shtëpia. Më bëj gati gomarin, ushqime, ndërresa, shtresa e mbulesa fjetje.
- Ku do të shkosh, o burrë?
- Do dal në mal disa ditë.
- Po pse në mal? Pse po largohesh nga shtëpia?
- Po largohem që të ma dinë vlerën fshati dhe djemtë e mi. Le ta shohin se sa do të ndihet mungesa ime në fshat. Vetëm kur të mos jem unë me këshillat e mia do të shohin boshllëkun që kam lënë.

Sula u fut thellë në ahishte. Gjeti një zgavër të madhe lisi dhe e përshtati për disa ditë jetesë. Ushqime kishte për dy ditët e para. Ecte dhe shëtiste nëpër pyll. Gjuante zogj e ndiqte dhelprat. I vihej prapa ndonjë lepuri e ngrinte kurthe për shqarth e për thëllëza. Dilte në shpatin e malit ku dukej fshati dhe i ngulte sytë mbi rrugët dhe shtëpitë e mbuluara me rrasa guri. Vështrimi i

ndalonte mbi lokalin e fshatit ku mblidheshin burrat dhe të rinjtë. I vinte për të qeshur kur mendonte se sa herë hapej dera lokalit të gjithë kthenin kokën se mos futej ai, por jo. Edhe këtë herë u zhgënjyen. E sa herë do të zhgënjeheshin. Pak e kishin. Tani me siguri po e ndjenin mungesën e tij. Këto mendonte pa ia hequr shikimin lokalit të fshatit. Imagjinonte se sa shumë po lakohej emri i tij dhe sa probleme mund të kishin mbetur pa zgjidhje. Në të perënduar të diellit hante bukë e flinte gjumë i qetë.

Ditën e tretë erdhi gruaja dhe i solli ushqimet. Pasi u panë dhe u stër-panë në anë të livadhit, ai e pyeti gruan:

- Si janë katundarët tanë të trashë? A më ka kërkuar njeri për mend?

- Jo, o burrë! Deri tani nuk është drejtuar asnjë nga shtëpia jonë.

Sula vazhdoi edhe tre ditë të tjera në mal. Mezi priti ditën kur do të vinte gruaja t'i sillte ushqimet. U mërzit shumë. Kishte që në mëngjes që kishte filluar shiu dhe koha ishte ftohur. Vetmia po i gërryente jo vetëm trupin, por edhe shpirtin. Ai nuk e kishte vendin këtu, por atje, atje në krye. Aty ku ishte ai ishte kryet e vendit, jo atje ku kishte ndërtuar i zoti shtëpisë oxhakun.

Sa e pa gruan nga larg, nuk e priti as t'i afrohej, por iu drejtua menjëherë:

- Grua! A ka pyetur njeri në fshat për mua?

- Po or burrë! Të kanë kërkuar atë ditë që pate radhën për me kullotë lopët e fshatit.

"Ah! Injorantët! Kurrë nuk do të bëhen njerëz".

Shikonte i inatosur e me bisht të syrit gruan kur mblidhte shtresat, e ndihmoi t'i ngarkonte dhe u nisën. Ai para, gomari i ngarkuar pas dhe gruaja me një thupër të hollë e fundit në radhë, u drejtuan për në shtëpi.

GRUAJA E DULLËS

Po martohej Dulla. Dhe ai po bënte si kishin bërë gjithë të tjerët. Nusen e kishin marrë e darka ishte në rrjedhën e saj. Dasmorët ishin në kulmin e qejfit. Më i pakti kishte rrumbullakosur një dopio raki. Ishte i hutuar dhe i stërlodhur. Më shumë e kishin stresuar kontaktet me njerëzit, urimet e tyre formale dhe të njëjta e kishin bajatosur[22], por mbi të gjitha, rrëmuja e madhe dhe mbushja e dhomave mbi kapacitetin. Ishte ftohtë dhe dhomat qëndronin me dyer të mbyllura. Zakonisht dasmat bëheshin në dimër, atëherë kur dhe punët e stinës ishin përmbyllur, rezervat e dimrit ishin siguruar dhe njerëzia ishin më të lirë. Kur qëndronte në këmbë mezi merrte frymë nga tymi i duhanit. Gjysma e sipërme e dhomës ishte e zhytur në mjegull. I kujtohej pasdite, kur erdhi Safeti, burrë i mençur e me zë, sapo u ul, i afruan një cigare dhe u bënë gati t'ia ndezin.

- Jo mos ma ndez njëherë, - zgjati dorën Safeti, - ta pijë si fillim këtë tymin tuaj, pastaj do të pi tymin e cigares që më dhatë.

Kjo iu kujtua Dullës kur shikonte njerëzit e babëzitur, që në njërën dorë mbanin gotën e rakisë e në tjetrën cigaren e dredhur.

Donte edhe pak kohë të vinte mesnata. Ora kur ai do të futej te nusja. Nuk e kishte parë asnjëherë. Familja ku ajo ishte bijë ishte ndër më të përmendurat në krahinë. Ishin burra të urtë dhe të mençur. Rrinin në hesap të tyre dhe e siguronin vetë bukën e gojës. Kishte kohë që e

[22] Mërzitur.

mendonte dhe e hollonte se si do të prezantohej tek nusja. I kujtohej një ngjarje që tregonin për Shaban Beqirin. Kur ai ishte futur te nusja, ajo po qëndronte në këmbë dhe ishte shumë e bukur. Si t'ia fillonte bisedës! Nuk ia dinte as emrin dhe nuk ia kishte dëgjuar kurrë zërin. Me droje e pyet:

- Oj nuse! A ta pi nëna duhanin?
- Po, - i kishte pëshpëritur ajo me kokë ulur.
- Mirë nuse. I thuaj nënës mos u bëj merak. Për duhan e letra, shëndosh Shaban Beqiri[23].

Ky variant nuk i pëlqente. Mendimet ia ndërprenë dy shokët e ngushtë, që e kapën nga krahët dhe e drejtuan drejt dhomës ku ishte nusja. Dy rreshta tre - katër metra me djem të rinj e burra ishin rreshtuar. Ishin gati ta godisnin ku të mundnin. Disa nga ata i kishin dhënë fjalën se do ta mbronin nga goditjet. Vuri duart në kokë e fluturimthi nën breshërinë e grushtave arriti në brendësi. Dera u mbyll pas tij. U shkund dhe hodhi vështrimin në dhomë. Në kënd ishte nusja e mbuluar. Rrinte në këmbë dhe nuk lëvizte fare. Edhe frymë dukej se nuk merrte. U afrua dhe me duart si në të dridhura i hoqi pëlhurën e qëndisur nga koka dhe ... u tërhoq dy hapa prapa. Nusja nuk ishte e bukur. Nuk e kishte përfytyruar kështu. Nuk i pëlqeu fare, por nuk bëri zë. Jashtë akoma këndonin, kërcenin dhe festonin. Ai tani, me gjasme, po gëzonte.

Shefaku i sabahut[24] ndau perdet dhe trupat e tyre. Dulla lëvizi pak dhe nusja menjëherë u ngrit, u vesh dhe po qëndronte në këmbë. Tani nuk mund të rrinte më shtrirë. Edhe ai u vesh dhe pa i hedhur shikim të dytë

[23] Mos u merakos se të gjitha problemet t'i zgjidh unë.
[24] Drita e mengjesit.

nuses u bë gati të dilte nga dhoma. Sapo mbërtheu dorezën e derës në të dalë, dëgjoi zërin e mbytur të nuses:

- Or ti! Kujt t'i dal e kujt të mos i dal përpara?

I ra ndërmend se nuses duhet t'i jepte porosi që kujt nga pjesëtarët e familjes dhe farefisit duhet t'i dilte para, ta takonte dhe me kë nuk duhej të kishte kontakt. I mllefosur nga nata gjithë andralla, nga paraqitja e padëshiruar e nuses, pa menduar fare iu përgjigj:

- Kujt të duash dili para e kujt të duash mos i dil. Vetëm mua mos më dil më përpara.

E mbylli derën mos të kishte përplasje të rëndë dhe filloi të takonte të afërmit që kishin fjetur atë natë në shtëpi të tij. Në oborr kishin rrjepur dhe po prisnin dashin që kishin sjellë dajallarët, të cilin do ta gatuanin për drekë dhe pas kësaj dasma konsiderohej e mbyllur. Ecte pak si i përhumbur e diku diku merrte akoma urimet e fundit. Ata dilnin si zëra të mekur dhe nuk kishin më atë timbër dhe entuziazëm si një ditë më parë.

Dajat, pas bukës së tyre, kaluan kodrën në horizont dhe daullja pushoi. Me daullen pushuan dhe veshët e gjoksi u mbush me frymë. Atmosfera u shfry si kamerdare e shpuar. Ashtu u shfry dhe u shua ngadalë edhe dasma. Duheshin disa ditë që sendet të zinin vendet e tyre dhe streset e pjesëtarëve të familjes të fashiteshin.

Dulla nuk po arrinte ta fuste dhe ta pranonte në shpirt nusen e tij. Ishte i zhgënjyer dhe shante fatin që i kishte rënë. As nuk mund ta çonte ndërmend të ndahej nga ajo. Të dy familjet ishin me emër dhe ai do të kishte pasoja të paparashikuara. Divorci për këtë arsye nuk njihej. Nuk do të ishte më biri i kësaj familje dhe këtë e dinte mirë. Gruaja nuk lëshohej se nuk ishte e bukur. Kjo ishte e shprehur qartë si me zakon ashtu edhe me kanun.

Edhe pse ajo i fali një djalë të shëndoshë e koplluç, ai prapë djalin e fuste në gji e atë jo. Njëqind herë ishte betuar të mos e rrihte, por ajo jo se jo, e kishte kokën shkëmb. Ja se çfarë i ndodhi sot dhe u detyrua ta godiste:

E porositi t'i pastronte dhe lyente këpucët, pasi do të dilte. Ajo e hutuar nga djali dhe punët e shtëpisë u vonua. Ai u soll vërdallë nëpër korridor e sytë nuk i hiqte nga këpucët me baltë. Nuk iu durua e shpërtheu:

- Shpejt këpucët se të rraha në dru!

Ajo në vend që të mos fliste e puna të mbetej te kërcënimi, i përgjigjet me vërtik:

- Pa provoje njëherë.

Kaq ishte. Nuk ishte faji i tij. Ishte i saj dhe ai duhet t'i provonte se ishte burrë, bile se ishte edhe "trim".

Vitet kalonin dhe fëmijët po rriteshin. Ishin të bukur si drita dhe i shtonin jetë kullës. Ishin lumturia e tij dhe bateria që ushqenin gjyshërit. Ata ishin gjithçka e ajo përsëri asgjë. Nuk po arrinte ta pranonte si ishte, por tanimë dhe ajo kishte filluar ta urrente dhe nuk i përgjigjej të gjitha kërkesave të tij. Kishte qejf të shkonte në familjen e saj e të qëndronte gjatë. Kurse Dulla kishte nevojë për grua, për gjeneratorin që e ushqente dhe i plotësonte të gjitha nevojat dhe kërkesat. Nganjëherë ngushëllonte veten: "Ferra sado e keqe të jetë, një shteg e zë".

Sot e kuptoi se e teproi. I shtyu derën dhe kur kthejë kokën shikimi i zuri një njollë mavi në ballë. Ajo bëri njëherë "oh" dhe e mbylli derën pas vetes. Zbriti shkallëve i penduar. Ishte në të rrallat raste që mendonte të mos vinte dorë mbi të, por këtë herë nuk arriti të përmbante veten pas asaj që dëgjoj nga goja e saj. Ishte kthyer nga prindërit e akoma ruante ngrohtësinë e tyre.

Entuziazmi i ndarjes me ata akoma nuk ishte fashitur dhe kërkoi ta ndajë përjetimin edhe me burrin.

- O njeri! Sot si kurrë ndonjëherë, kur më përcolli vëllai më ka përqafuar pesë herë, e kur unë e pyeta se pse o vëlla më merr n'grykë[25] kaq shumë herë, ai u përgjigj:

- Të marr moj motër, të marr, se arrite me e mbush shtëpinë e burrit plot me budallë.

Kjo nuk e acaroi aq shumë sa e qeshura nën buzë e saj që ngjante se kjo ishte e vërtetë.

Drekë e vonë. Dy fëmijët e vegjël ishin llangarosur në pluhur e baltë. Lopa duhej ushqyer e mjelur. Oborri ishte gjithë kashtë e dreka nuk kishte marrë drejtim. Ku ishte gruaja! Doli prapa shtëpisë, thirri, ngriti zërin e përsëri asnjë përgjigje. Me vrull hapi derën e dhomës gjumit dhe ... ajo ... e ulur në krevat përballë derës, me pushkën e mbushur dhe të drejtuar nga dera, gati për të gjuajtur.

- Nuk duroj më! Boll! - foli me dhëmbë të shtrënguar. Në ballë i ishin formuar tri rrudha të thella e sytë i flakërinin.

Dulla u ndal në vend. Nuk ishte vendi të tregonte se kush ishte. Duhej qetësi e përmbajtje. Shtriu dorën më pëllëmbë të hapur në drejtim të saj dhe pa lëvizur as qepallat, foli qetë, ulët e butë:

- Mirë! Mirë! Unë e kam fajin dhe e meritoj. Unë kam bërë gabim. Jo njëherë, por shumë herë. Edhe sot e kalova masën. Edhe ti ke të drejtë. Por ta mendojmë! Ja krisi pushka. Më vrave e shpëtove nga unë. Fëmijët jetimë i rritë edhe pa mua, se je e zonja. Po sikur – larg qoftë - ajo të mos shkrep... E ke menduar mirë se çfarë të gjen?

[25] Përqafon.

Mendohu mirë! Aty ku po më dërgon mua do të shkosh me siguri vetë. Mendo fëmijët pa nënë. Mendo!

Dhe me ngadalë i zgjati dorën e djathtë. U afrua edhe pak sa gishtat e shtrirë prekën grykën e pushkës. Ajo e lëshoi dorën e majtë si të këputur, pastaj me dorën e djathtë i dorëzoi armën. Dulla e mori në dorë, i hoqi me kujdes plumbin nga foleja, e rrotulloi nëpër gishta dhe pastaj e futi në xhep. Pushkën e vari në mur. Atë ditë nuk e preku me dorë as pushkën e as gruan.

Kalonin ditët. Qetësi. Ato rridhnin duke ndjekur njëra - tjetrën. Edhe Dulla me nusen i kapërcenin ato. Nuk harronin e në të shumtat e tyre mbërtheheshin. Ashtu për gjëra koti. Ishte bërë ves e vesi ikën bashkë me njeriun.

KUSH SHAN I PARI

Shefqeti po martonte djalin. Kishin katër ditë me dasmën hapur dhe sa më shumë afrohej dita e marrjes së nuses aq më shumë vështirësoheshin edhe punët. Dëshira ishte të shkonte gjithçka si në vaj, ose më mirë donte që çdo lëvizje apo veprim ta dinte apo ta prekte vetë me dorë. "Si të kruan dora e jote, nuk të kruan asnjë dorë" pëshpëriste nën zë disa herë. Vetëm atëherë do të rrinte rehat. I kujtohej shprehja e popullit "Një martohet e njëqind tërbohen" dhe atij i dukej se i kishte rënë në pjesë më shumë të shihte njerëz të tërbuar. Po ishin si ishin, ishin njerëzit e tij dhe për atë kishin ardhur.

Çuditej me veten se si kishte duruar aq shumë për gjumë. Njerëzit rrinin pasmesnate deri në orën 01.00 duke luajtur filxhanë, duke pirë kafe e duhan dhe duke u gajasur. Në fakt ai kishte nevojë për ata. E lodhnin dhe e rraskapitnin, por ama i bënin dasmën. Dasmë pa njerëz nuk bëhej. I kujtohej një fjalë e babait të tij: "Dasmën nuk e bën sasia e mishit që pritet, por sasia e njerëzve që marrin pjesë në dasmë". Nga e vona, pasi largohej dhe i fundit, pjesëtaret e familjes pastronin e rregullonin shtëpinë, vendosnin çdo gjë në vend të vet dhe e bënin gati ambientin në dispozicion të atyre që do ta bënin përsëri rrëmujë të nesërmen. Kur është për të mirë, grumbull le të bëhet, - thoshte me vete.

Sot do të niste të vëllanë, Kurtin, me një nip për të dërguar tek miku berret e bukës[26]. Kishte prerë një cjap të madh dhe dy dhi. Për kaq kishte rënë dakord me mikun

[26] Mishin për dasmë që familja e djalit dërgon për tek familja e vajzës.

dhe duhej të ishte korrekt. Dje kishte bërë debat me Sotirin, komandantin e repartit ushtarak aty afër që kishte ardhur për urim. Ai ishte nga jugu i vendit dhe u habit se pse miku i dërgon mikut mishin për dasmën e vajzës së tij. Mezi e sqaruan se kështu duhej, kështu e kishin gjetur e kështu do ta vazhdonin. E ngarkuan në kalë mishin e therur dhe të rrjepur pastër, të futur në thasë dhe i uruan Kurtit udhë të mbarë. Nga dreka ai duhej të kthehej, sepse miku nuk e kishte shtëpinë shumë larg. "Mikun bëje mik sa të arrijë plumbi i pushkës", por ai e kishte bërë pak më larg, "sa ta arrinte predha e topit".

Punët kishin marrë për mbarë, pasi dhe detyrimet po plotësoheshin ngadalë dhe pa probleme. Rrobat e nuses i kishte dërguar një ditë më përpara dhe nuk pati asnjë problem nga pala e mikut. Ishin plotësuar të gjitha kërkesat sipas listës përpiluar bashkërisht dhe çdo gjë kishte shkuar fjollë.

Nga ora 11.00 do të mblidhte krushqit që do të shkonin për të marrë nusen dhe do të bisedonte edhe njëherë me ata. Edhe po të mos vinin të gjithë nuk ishte problem, pasi kishte përpara edhe dy ditë kohë. Në këto mendime erdhi Safeti. Si gjithmonë pushkën në krah. Nuk e ndante nga vetja që kur e kishte marrë lejen e armës.

- Për hajër dasma e djalit, o Shefqet!
- Hajër paq e në djemtë e tu sa më shpejt!

Safeti dorëzoi pushkën, u ul si i krekosur në postiqen e dashit, u rehatua dhe duke u drejtuar nga Shefqetit, i tha:

- E kam ditur se jam i thirrur si krushk, o Shefqet. Jam burrë i mirë e më thërrasin të gjithë për këto raste.

- Ç'është e drejta ashtu është. Të thërrasin të gjithë. Edhe unë të kam thirrur. Por unë nuk të kam thirrur për

burrë të mirë, por të kam thirrur se ke pushkën me leje e krushqve u duhet ta kenë një pushkë me vete, - ia ktheu Shefqeti me të qeshur.Të qeshurës iu bashkua dhe Safeti, por tani ishte e qeshur zori, e qeshur që nuk mund të dilte ndryshe.

Në këtë kohë po vinin edhe burrat e tjerë. Kafe e muhabet e secili në qejfin e vet. Vetëm Shefqeti po mendohej. Mendohej e nuk e bënte dert[27] me asnjë. Kurti duhej të ishte kthyer e nga ai nuk kishte asnjë lajm. Mendja ku nuk i shkonte. Më shumë skutave të errëta se në fushë të hapur. Ai nuk kishte asgjë në dorë, vetëm të mendonte. Të mendonte dhe të merakosej pa e dhënë veten.

Rreth një orë që ishte thyer dreka e kishte rënë një qetësi e përkohshme. Dyert i kishin mbyllur që i nxehti i jashtëm të mos futej brenda. Nga oda e ndenjjes u ndje troku i mezipritur i kalit dhe kërcitja e derës së avllisë duke u hapur. Arriti Kurti me nipin e tij. Shefqeti me një frymë u doli para e Kurti pa i dhënë kohë për pyetje i tha:

- Bisedojmë brenda.

U ul në lëkurë e pa u rehatuar, pothuajse në gjunjë, sqaroi situatën:

- Shkuam te miku dhe e dorëzuam kalin me ngarkesën. U falëm me shëndet e ndezëm nga një duhan. Po prisnim të merrnim kafet kur në dhomë u fut një kushëri i mikut dhe e kërkoi atë përjashta. Pasi u vonua pak minuta miku u fut brenda e pa u ulur shpërtheu:

- Këtë tallje nuk ua kam pas borxh, or mik. Këtë nuk e kam pritë nga ju. Ju kam pas mik për qejf.

[27] Qante hallin.

- Përsëri do na kesh mik për qejf, – iu përgjigja unë - por çfarë ka ndodhur? Ku e kemi shkelur?

- Në berret e bukës keni sjellë një cjap e dy dhi. Jemi shumë në rregull, por cjapin e keni sjellë me hallate. Kjo për ne është tallje. Nuk është gjë e mirë e për këtë do të mbani përgjegjësi, - e ndërkohë që fliste më hodhi në prehër dy defterë letrash duhani[28].

- Njëqind mijë lek gjobë! - u habit Shefqeti.

- Po aq kërkoi. Filluam debatin. Ata hyr e dil. Fol e mos u bind. E ne mbetëm brenda. U deshën tre orë që problemi të sqarohej e ata të bindeshin se veprimi jonë nuk kishte qëllim të keq, të fshehtë e aq më tepër tallje përkundrejt mikut në këtë ditë të shënuar. U ndamë me gjysmë gjobe. Kur ngatërresa zgjidhet me lek është faqja e bardhë.

- Shpejt bukën!

- Jo bukë kemi ngrënë tek miku, por nga një kafe do ta pimë për t'u lehtësuar e marrë veten.

E diel. Dy curle e dy lodra peshqesh nga dajat. Burrat këmbën kĭzë në valle. Shtëpia bubullonte e malet ia përcillnin oshtimën njëri tjetrit. Krushqit po rrufitnin fundin e kafes dhe po bëheshin gati të niseshin te miku për të marrë nusen. Të gjithë ishin krenarë se ishin të zgjedhur, të veshur mirë dhe nga pak të pispillosur.

Shefqeti u fut në dhomë e i vështroi me radhë sikur donte të bënte inventarin e t'u ngrinte moralin. Pasi i kaloi të gjithë me sy, ndaloi shikimin te Selmani. U kollit me fyt dhe foli që të dëgjonin të gjithë:

- Dëgjo, Selman! Po shkoni te miku e ju lumshin këmbët. Në dasma ju a kthefsha në familjet tuaja. Selam[29]

[28] Një tefterë (lidhje vogël) letrash cigare ka 50 fletë, nënkupton 50.000 lek.
[29] Të fala.

mikut nga unë. Mikun e kemi të mirë e për qejf. E dini se në fshatin ku po shkoni e kanë traditë të ngacmojnë mikun, cilido qoftë ai. Edhe ju merreni parasysh se do t'iu ngacmojnë. Më problematiku në atë shtëpi është kushëriri tyre Ali Hasa. Kujdes me atë. Ai jo vetëm tall, por kërkon që edhe të tjerët të qeshin me zë. Ju qoftë rruga mbarë e ardhshi me këmbë të mirë!

Trokëllimën e patkonjve të kuajve, bashkuar me cicërimat e zogjve, dukej se era e lehtë po i përcillte tek shtëpia e mikut. Kishin gati një orë që ecnin e fjalët ia kishin lëshuar vendin cigareve. I thithnin dhe humbitnin në mendime si tymi i duhanit mbi kokat e tyre. Nga shpati u duk shtëpia e mikut dhe dallohej mirë njerëzia në oborr. Ata filluan të lëviznin. Duket kishin vënë re ardhjen e miqve. Dera e madhe ishte e hapur dhe oborri u mbush me kuajt e miqve dhe kuajt e pangarkuar, atë të nuses të zbukuruar me një sixhade dhe ai i pajës së saj.

U futën në odën e miqve dhe u falën me shëndet. Morën dhe ua ndezën nga një cigare duhan e ngadalë edhe njerëzit e shtëpisë filluan të renditen duke respektuar vendet e uljes për ata më të rëndësishmit.

Sapo u rehatuan dy palët, Selmani pyeti:

- Kush është Ali Hasa?
- Unë jam, – u përgjigj njëri nga mesi dhomës.
- Të q* nënën! – i tha me një frymë Selmani.

Aliu i shikoi të gjithë me radhë i habitur. Edhe të tjerët ishin më të hutuar se ai. Pa edhe njëherë rrotull. Asnjëri nuk foli. Mori kutinë e duhanit dhe u ngrit e doli nga dhoma.

- Çfarë ishte kjo or mik? – pyeti i zoti i shtëpisë.
- Unë jam Selmani o mik. Jemi miq për qejf dhe miqësia qoftë brez pas brezi. Kemi ardhur për të mirë e

kështu gëzimesh paçim gjithmonë në shtëpitë tona. Më kanë porositur të sillemi si miq, të respektojmë njëri tjetrin e traditat tona, ashtu si më kanë porositur që këtu tek ti do të gjejmë edhe Ali Hasën, i cili do të na shajë e do të na tallë si e ka zakon. Unë desha të di kush është e sa të më shajë përpara po e shaj unë e ai pastaj të shajë gjithë ditën. Ti mik na i fal këto veprime. Hajt për hajër na qoftë kjo miqësi e re!

- Hajër paq mik e ju lumshin këmbët!

HARAMI

Hajredini po zbuste baltën të përzier me kashtë për të zënë vrimat e stanit që e kishin braktisur vjeshtën që shkoi, kur nga shpati përballë dalloi familjen e Shahinëve që po vinin të ngrinin stanin.

Ai as u gëzua e as u shqetësua nga prania e tyre në bjeshkë. Ishin kufitarë që nga kohët që nuk mbaheshin mend. Deshën, s'deshën, kalonin disa muaj pranë njëri tjetrit. Tanimë nuk çuditej nga mënyra se si ata dilnin në stan. Kishin ngarkuar tre kuaj me rroba dhe orendi, gjërat më të domosdoshme dhe asnjë bagëti. Ky ishte viti i tretë që përsëritej ky ritual. Vitin e parë u habit dhe ngrinte pyetjen se pse dilnin në stan pa bagëti, por në muajin e dytë bagëtitë e tyre ishin sa dyfishi i bagëtive të Hajredinit. Përfundimi ishte për të vënë duart në kokë.

Kështu kishin vazhduar dhe vitin pasardhës dhe ky ishte i treti vit. Në vjeshtë, pas të dunmeve kur zbrisnin nga stani, ata i shisnin bagëtitë dhe me ato të holla kalonin dimrin më mirë se të tjerët.

Edhe dita e sotme po kalonte njëlloj si e djeshmja. Hajredini vazhdonte punën pa ngritur kokën, por me bisht të syrit ndiqte veprimet e Shahinëve. Ata kishin filluar të prisnin ferrat dhe barërat e këqija, të forconin rrethimin prej gardhi, të riparonin stanin dhe të fusnin pajisjet brenda tij. Sot kishte ardhur babai me të dy djemtë. Nesër apo pasnesër mund të vinin dhe pjesëtarët e tjerë dhe sapo të sistemonin e të përgatisnin stanin do të fillonin avazin.

Këto bjeshkë kishin kaluar sa e sa breza që e shfrytëzonin e sa e sa bagëti që veronin. Hajredini e njihte me pëllëmbë atë e në veçanti kullotat. Ai dinte t'i

drejtonte dhentë dhe të ndiqte mirë radhën e shfrytëzimit të çdo hapësire të gjelbër. Bagëtinë e konsideronte si pjesëtarë të familjes dhe vlerësonte si punën, pronën dhe djersën. Haramit i druhej shumë. Ndoshta jo nga frika se sa nga meraku. Ishte nga ata që nuk i ecte. E kishte me të provuar. Sapo fitonte diçka pa djersë, do t'i shkonte dëm diçka tjetër, e për këtë ishte betuar shumë herë dhe e kishte kultivuar dhe në familje, - haramit larg.

Disa mendonin se harami e hallalli janë gjëra që nuk ia vlen të merakosesh. "Kush është i zoti, mos i shkoftë zi moti", etj. Nga të parët e tij kishte dëgjuar se ka pasur dhe familje me mijëra bagëti dhe të gjitha me hallall. Përmendej Dervish Aga, i cili kishte mbi 12 mijë krerë dele. Kur i nxirrte në bjeshkë, shpatet zbardheshin, e nga larg dukeshin sikur ishin mbuluar nga dëbora. Njëherë te stani tij shkon një mik. Ata ndërkohë po numëronin fitimet në lira, dinarë e të holla të ndryshme që i kishin fituar e grumbulluar. Nisur nga sasia e tyre e madhe, i kishin hapur në mes të stanit mbi një hasër dhie e pjesëtarët e familjes ulur rreth e rrotull i palosnin me kujdes. Kur miku futet brenda, ata e lënë numërimin dhe e palosin hasrën në dysh, duke mbuluar kështu të hollat. Miku e kuptoi dhe pasi u ulën dhe u pyetën, iu drejtua qehasë:

- A më tregon drejt? Sa pare ke afërsisht aty?
- Tamam, tamam nuk e di, por me këto që kam numëruar deri tani, të gjithë dhentë që kam në kullotë i vë edhe dy herë të tjera.

Në fakt nuk arriti t'i vinte kurrë as së dyti, sepse Lufta e Parë Botërore e zuri me bagëtitë në Selanik dhe aty iu dëmtuan konsiderueshëm nga ushtritë ndërluftuese.

Po plotësohej muaji i verimit në stan dhe Hajredini vazhdonte të ruante dhentë i shoqëruar nga Samurri, qeni trim e besnik që e kishte marrë tek nipat e tij merakli. Kishte një javë që kishte thirrur edhe dy djemtë e kishin filluar të kositnin barin për dimërim. Koha po mbante mirë dhe bari sa pritej, kthehej e nuk donte dy - tri ditë për ta transportuar në fshat. Kishte marrë kosën dhe po e kaliste i ulur në dy gjunjët, kur një siluetë i zuri diellin e vakët që po perëndonte. Ngriti kokën dhe njohu djalin e Shahinit. U ngrit duke u mbështetur fort në kosë dhe me shumë përzemërsi i tha:

- Hë, djalë! A jeni të gjithë mirë?
- Mirë të gjithë. Po ju si jeni?
- Edhe ne mirë. Me këto punët tona të stanit.
- Sonte kemi për darkë Sali Ukën, mikun e parë të shtëpisë. Baba ka qejf të jesh sonte për darkë e muhabet, pasi ju keni qenë dhe shokë ushtrie bashkë.
- Shumë faleminderit. I thuaj babës se do jem aty pas pak, megjithëse nuk jam aq shumë i muhabetit.

Kishin ngrënë darkë e po prisnin nga një kafe pas buke, që po ju a bënte djali i madh. Kështu ishte zakon në shtëpitë e mëdha. Kafja shtronte muhabetin dhe largonte gjumin. Duhan po pinin nga kutitë e veta se deri tani e kishin ndërruar disa herë me njëri tjetrin. Kishin bërë muhabet e vetëm për politikë nuk e kishin zgjatur shumë, pasi Saliu nuk e kishte qejf. Ai kishte qenë i dënuar në kohën e monizmit e që kur kishte dalë nga burgu i trembej politikës. "Të merr me vete, - thoshte, - dhe nuk e kupton cakun ku duhet të ndalesh. Ta zgjidh gjuhën e bëhesh si lopa që do me i dal livadhit në fund, pavarësisht se i kujt është livadhi. Rri më mirë si breshka që ngrohet në kapakun e vet".

U hap dera me vrull e shkëndijat e zjarrit u shpërndanë nga era si xixëllonja. Brenda u fut djali vogël i Shahinëve. Hoqi me shpejtësi ferexhenë, përshëndeti miqtë dhe u ul i rraskapitur në qoshe të kthinës së stanit. Edhe pse i ulur frymëmarrjen e kishte me ritëm të çrregullt. Dukej që diçka nuk ishte në rregull, e kjo u bëri përshtypje dhe të pranishmëve në stan. Asnjë nuk kishte të drejtë të kërkonte sqarim. Këtë e kishte vetëm i zoti i shtëpisë, babai i tij, që nuk e zgjati dhe e pyeti:

- A u lodhe bir? - iu drejtua duke e parë drejt në sy, në atë gjendje të rënduar.
- Jo, babë. Nuk u lodhëm shumë.
- Ah me mee apo be bee[30]?
- As me mee e as be bee, por hi hiija mbeti atje[31], - u përgjigj djali me zë të ulët dhe me kokën poshtë. Pra, djali tjetër kishte mbetur i vrarë së bashku me kalin.

Hajredini e kuptoi. E kuptoi dhe i mbeti një si lëmsh në grykë. Nuk ishte e vështirë për t'u kuptuar edhe nga të tjerët. Ra një heshtje. Heshtje zie e padeklaruar. Nuk kishte më vend as për një fjalë të vetme. Heshtja fliste sa e gjithë bjeshka. Harami kishte dalë nga stani, kishte marrë kullotat dhe tani ishte kthyer përsëri duke goditur fort dhe fuqishëm, goditur vetëm si dinte ai. Ishte një goditje që të fuste tmerrin dhe që nuk harrohej kurrë.

Kërkoi leje duke u përshëndetur me mikun dhe u largua. Këmbët ndërronin njëra tjetrën e zhvendosnin mendueshëm e trishtueshëm trupin e tij të rëndë në drejtim të stanit.

---

[30] Dele apo dhi sollët nga stanet ku kishit shkuar për të vjedhur.

[31] As dele e as dhi, por vëllai mbeti vrarë atje.

KUR NGOPESH ME M*T

Sytë i hapi si në mëdyshje. Iu duk se dikush po e priste te koka e krevatit. Por jo. Ishin rrezet flakëruese të diellit të sapolindur që binin e largoheshin nga sytë e tij. Dalloi përgjumësh dritaren pak të hapur dhe flladerën mëngjesore, që lëvizte me furi perden, dallgëzimi i së cilës e zinte herë pas here dritën e fortë të diellit, që sapo kishte kapluar mullarin stërmadh të jonxhës.

Plaka ishte ngritur që me mëngjesin e parë dhe si duket e kishte lënë dritaren hapur. Me siguri nga duhma e tij e rëndë, aromë që tanimë kishte filluar të mos ia duronte.

Nuk ishte aroma e vetmja. Tani nuk arrinte t'i duronte pleqërinë. Ç'është e drejta pleqërinë nuk po e donte as vetë, atëherë si mund t'ia donin të tjerët. Jo thjeshtë atë, por me të gjitha ato që e shoqëronin; si gërhitjen, kollën, shurrimet e shumta natën, shërbimet që i shtoheshin, qëndrimin më shumë ulur, pakësimin e punëve aktive dhe angazhimin gjithnjë e më të pakët tek ajo.

Duke u veshur, mendja i shkoi te Tasimi, i cili i kishte treguar se çfarë i kishte ndodhur me gruan javën e kaluar. "Djemtë ishin shpërndarë njëri pas tjetrit në dhomat e tyre - kishte filluar t'i tregonte me zë të ulët, sikur do ta dëgjonte dikush aty afër, - e ai dalëngadalë, pasi kishte hequr rrobat e sipërme, ishte shtrirë në krevatin ték përkrah atij të plakës. Kishin pesë vjet që flinin veçmas. Që kur ishte martuar djali i dytë kishin ndërruar dhomë fjetje, kishin hequr edhe krevatin e

përbashkët. Gruan nuk e kishte zënë akoma gjumi e ai kollitet lehtë për t'i tërhequr vëmendjen.

- Çfarë ke o plak? – e kishte pyetur ajo pa lëvizur.
- Ah moj plakë! Sonte e lashë zotshpillëkun.
- Po si kështu?
- Tani u plaka. Nuk po dëgjoj mirë, nuk po mbaj mend e pyes shumë herë. Rrallë po shkoj mik e me mikun nuk po i rregulloj llafet si duhet. Punët e djemve nuk po i ndjek e hesapet e tyre po i ngatërroj.
- Po shumë probleme paske pasur o plak e shumë gjatë e paske shtyrë zotshpillëkun!
- Ashtu është. Pak vonë jam kujtuar.
- Tani po ta shtoj edhe unë një problem, o plak: Edhe tek unë nuk ke se çfarë lyp më".

Me hallin e Tasimit në mendje, i cili ngjante me hallin e tij, u ngrit, u vesh e i ra përqark kullës së madhe.

Ora 09.00 e gjeti në lokalin e fshatit. Përpara kishte kafen turke me shumë sheqer dhe një teke me raki kumbulle. Mungonte Sadeti, ose mund të vinte nga momenti në moment. Zakonisht kafen e pinin bashkë. Jo vetëm se njiheshin prej kohe, por me shakatë që bënin për të tjerët, gajaseshin bashkërisht dhe askujt nuk u mbetej hatri. Ndaheshin zero - zero e gjithmonë të qeshur. Asnjëri nga ata të dy nuk e kishte pirë rakinë në rininë e tyre, por tani me këtë teke raki dhe me muhabet e shtynin deri në ora 11.00, orë që i ngrinte ngadalë dhe i drejtonte për në shtëpitë e tyre.

Sapo nisi të tregoi një ndodhi, në përgjigje të interesit të banakierit klientëdashës, dera e lokalit u hap si me droje e në prag u ndal një burrë i moshuar. Në kokë mbante një qeleshe dibre, pak më të gjatë se ato të Lumës, të mbështjellë me një shami kafe me pika të zeza. Në dorë

shtrëngonte një shkop, që dukej se nuk e mbante për mbështetje, por që duart e tij të mos ishin bosh. Akoma pa u ambientuar e kontrolluar mirë i porsaardhuri lokalin, ai i thirri nga larg:

- Hajde Xhavit Bardha e mirë se të ka pru Zoti!

Burri, që të gjithë e mësuan se quhej Xhavit, u kthye nga zëri, eci para, i dha dorën, i ra supeve me shkop dhe me një zë të trashë burri iu përgjigj:

- Mirë se te gjeta, o jaran! Kemi vite pa u parë. Kur u futa në fshat jam kujtuar për ty. Nuk isha i sigurt që do të të takoja, pasi jam kalimthi. Nuk kam vonesa se jam "mik së pari" në Shtiqën. U ndala me marrë pak frymë dhe me e lag fytin me një gotë ujë. Doli për mirë se u takova edhe me ty.

- Ujë e raki sa të dojë zemra, lum miku.

- Raki ! Larg qoftë! Ka kohë që e kam bërë lanet.

- Edhe unë dikur e kam pas sikterosë prej vetes e prej shtëpie, por pasi dola në pension, dalim këtu në lokal me shokët e rakia na afron e na e zbukuron edhe muhabetin.

- Ajo ka edhe gjëra të mira, ashtu si ka edhe të këqija. Kam pas dëgju nga ata që kanë ditur ta pinë se "rakia pihet sikur prodhohet". Prodhohet me pika e pihet me gllënjka të vogla. E sot shoh se po e pinë me metodën "me fund", ku bashkë me rakinë "me fund" pinë trutë e veta. Ajo fillon e bëhet ves. Vesi, si e dimë të gjithë, është kërkesë e përsëritur e kënaqësisë e kënaqësia na tërheq, na nxitë e në shumë raste kthehet si fiksim.

- Ashtu është o mik, por ne me këtë moshë që jemi nuk kemi në dorë as të rregullojmë e as të ndryshojmë. Po sa veta bëhesh në shtëpi, Xhavit? - iu drejtua mikut duke dashur të ndërroi edhe rrjedhën e pakëndshme dhe kryefjalën raki që mori muhabeti.

- Unë e plaka, një, or mik, - ishte përgjigja e shkurtër.

- Holloje pak përgjigjen se nuk po të kuptojnë këta të rinjtë që janë këtu në lokal.

- Djemtë i kam në Angli e Gjermani. Vajzat i kam të martuara. Kur vjen dikush si mik thërret :"O Xhavit". Për plakën nuk kujtohet asnjë, veç kur duhet ndonjë shërbim. E kjo është më hollë or mik.

Xhaviti mori një kafe e filloi ta rrufisë pasi piu me vrull një gotë uji. Ndërkohë banakieri i vuri përpara një gotë tjetër uji dhe largoi nga tavolina gotën bosh. Xhaviti duke i ndjekur veprimet e tij, iu drejtua:

- Pse e solle këtë gotë uji?

- E solla ta shoqërosh kafen, mik.

- Faleminderit prej teje, por unë kafen nuk e pi me ujë. Nga anët tona, se nuk e di këtej nga ju, - vazhdoi Xhaviti - kafja ka qenë shumë e rrallë. Takëme kafe kishin vetëm disa shtëpi të mëdha dhe kafe nuk i nxirrej dokujtdo. Njëherë një miku i bëjnë kafen. Ai porsa e piu atë kërkon dhe i sjellin një gotë uji. I zoti i shtëpisë mezi priti derisa mbaroi së piri ujin dhe i tha:

- Ma dërgove dëm këtë kafe or mik!

Miku hodhi vështrimin nëpër dhomë për të parë efektin e fjalëve të të zotit të shtëpisë dhe iu përgjigj:

- Ma bën një kafe tjetër or mik dhe ta jap fjalën se nuk do të kërkoj më ujë.

Dhoma ishte gajasur nga përgjigja e bashkë me ata edhe i zoti i shtëpisë.

Muhabeti sa trashej, hollohej e përsëri trashej, derisa u këput e u la të ngjitej pasi të arrinin në shtëpinë e tij. Miku fillimisht nuk pranoi se do të bëhej vonë, por këmbëngulja ishte aq e madhe sa nuk kishte vend për

asnjë dilemë. Do hahej dreka e do të vazhdohej rruga për te miqësia së pari. Ky ishte plani që bënë.

Ai para, i ndjekur nga Xhaviti prapa, shtyu derën e madhe të avllisë e nën zhurmën e hekurave të pa grasatuar u futën në oborrin e madh. Kulla ishte njëqindvjeçare dhe Oda e Miqve ishte në katin e dytë me shkallë që ngjiteshin nga jashtë. Poshtë saj ishte Oda e Zjarrit, apo kthina ku bëhej gatimi dhe qëndronin gratë e fëmijët e familjes.

Nën krismën e dërrasave të vjetra, ngjitën shkallët dhe u futën në Odën e Miqve. Ai i tregoi Xhavitit vendin, i dha një cigare duhan dhe duke ia ndezur i uroi dhe mirëseardhjen. I mori leje dhe zbriti poshtë të porosiste gruan në odën e zjarrit.

Kur ai po zbriste shkallët, Xhaviti uli vështrimin poshtë. Kulla ishte e vjetër dhe Oda e Miqve ishte e shtruar me dërrasa, të cilat nga koha e madhe përdorimit ishin larguar nga njëra tjetra dhe nuk e pengonin si pamjen ashtu dhe zërin e njerëzve që ndodheshin poshtë. Rrjedhimisht ai arriti të dëgjonte dhe të shikonte edhe takimin e të zotëve të shtëpisë e bisedat e tyre aspak të këndshme për atë.

- Grue! Kemi mik Xhavit Bardhën. Nuk ka shumë kohë se do të shkoj në Shtiqën për mik s'pari, por unë e ktheva se e kam shok të vjetër. Na bëj njëherë një kafe e pastaj diçka për të ngrënë.
- Një mut po u bëj. Si more ai ishte për Shtiqën e ti me mendjen tënde e ndalove këtu. Çfarë është shtëpia jonë, han?
- Mbylle gojën grue e bëj si të them ! – e me vërtik u nis për tek miku në kat të dytë.

Ai në derë e miku në derë. Gati sa nuk u përplasën.

- Me leje mik, - foli nxitimthi Xhaviti e kërkoi me ngut këpucët.
- Çfarë leje? Ku po shkon? Ndalu të hamë një gojë bukë.
- Jo! Nuk ka më vend se kam ngrënë shumë mut, - ia ktheu Xhaviti, që ndërkohë i kishte mbathur këpucët pa i zgjidhur.

Shkallët kërcisnin e tundeshin si prej tërmeti nga zbritja e nxituar e të dy burrave. Xhaviti ik e ai e ndiqte nga prapa duke e lutur. Në mes të oborrit Xhaviti u ndal, u kthye nga i zoti shtëpisë, i vuri dorën në sup dhe duke tundur shkopin nga Oda e Zjarrit i tha:

- Dëgjo, or mik! Ti je njeri i mirë, por nuk je burrë i mirë. Kur zotshpillëku ndodhet në Odën e Zjarrit, nuk ka më vend për burra në Odën e Miqve. Mbetsh me shëndet e lutu që të paktën këtë shëndet ta kesh për vete.

Vazhdoi të largohej. Silueta e tij sa vinte e zvogëlohej. Shkopin e tundte sa majtas djathtas, sikur donte të pastronte rrugën nga fekalet që kishin mbytur atë kullë shekullore. Por ishte e kotë. Nuk mund të merrte përsipër pastrime të tilla.

Sa e sa shtëpi kundërmonin kështu. E ndali lëvizjen ritmike të shkopit dhe mendoi: "Unë atë e kam pas shok e shoqëria është e nevojshme si ajri, por qenka e pamjaftueshme në këtë jetë. Po i vare shpresat vetëm tek shoqëria ngelesh i zhgënjyer. Ajo paska edhe erë. A mos vallë më vjen edhe mua nga kjo erë? Ndoshta jam i mbytur dhe nuk e kuptoj! Ose jam mësuar me të dhe më janë zënë hundët. Edhe unë si gjithë të tjerët jam".

BABUSHI

Dëgjohej vetëm troku i kalit në atë rrugë të ngushtë e të përpjetë. Zhurma nuk ishte ritmike. Aq më mirë se ndryshe do të dremiste majë kalit. Ritmi ndërpritej sa herë patkoi rrëshqiste mbi gurët e rrumbullakosur gëlqerorë të mbuluar me një shtresë të trashë pluhuri. Ishte thatësirë. Jo se thatë kishte mbajtur vetëm atë verë. Në këto anë rrallë kishte ujë e burime. Edhe për dhitë, të cilat mbarështoheshin me shumicë, më shumë kishte puse të mëdha, të ndërtuara që kur nuk mbaheshin mend. Emrin krahina e kishte Has, por për të theksuar mungesën e ujit i kishin shtuar emrit dhe prapashtesën "i thatë".

Hasi përbëhej nga Hasi i Thatë, Hasi i Gurit dhe Hasi i Brijës. Me ra shi paradite e me lidh 900 pendë qé, bëhej aq shumë baltë sa nuk të hyjnë në punë. Me dal dielli pasdite dhe me lidh prapë 900 pendë qé, thahej aq shumë toka sa prapë nuk të hyjnë në punë. Kjo shtonte jo vetëm vështirësinë, por edhe varfërinë.

Kishte një vit që nuk kishte ardhur kësaj ane. Nuk kishte asnjë mik e asnjë të njohur, por ky vend kishte shumë besimtarë e nevojtarë që e njihnin dhe e besonin atë. Gjendja ekonomike nuk ishte aspak e mirë. Rrallë të zinte syri ndonjë kullë dykatëshe se shumica ishin pothuajse kasolle. Gjithsesi asnjëherë nuk ishte ndarë pa disa dhi apo ndonjë cjap.

Ishte Sheh në katundin e vet, por duke qenë vend më i shkelur dhe me banorë që lëviznin e kërkonin më tepër botë, edhe besimi aty kishte filluar të lëkundej. Kur besimi fillonte të rrëshqiste, ai duhej të tregohej shumë më i matur dhe më i përmbajtur. Banorët kishin filluar të

ishin më të vëmendshëm dhe të shfaqnin shenja dyshimi. Nuk e kishte shumë problem rrëshqitjen e besimit se sa pakësimin e fitimit.

Këtu në Has puna ishte ndryshe. Njerëzit dinin t'ia shpërblenin mundin dhe rruga nuk do t'i shkonte kot, e për këtë nuk merakosej fare. Gjithë merakun e kishte te kthimi në Lumë. Luste Zotin që të mos takohej në rrugë me kryemyftiun e Kukësit, me Sulejman Laçin.

Ishin vitet e para të Mbretërisë dhe kryemyftiu kishte marrë shumë kompetenca. Ishte burrë trim, i zgjuar dhe i besës. Ishte i moshuar, por reformator në sistemin e fesë islame dhe urrente për vdekje të gjithë personat që shkruanin hajmali apo frynin për të bërë mirë. Besonte vetëm tek Zoti dhe këtë besim e ushqente edhe tek besimtarët me të cilët këshillohej në xhami. Mbante dy pistoleta. Një përpara të Sulejman Laçit dhe një prapa, të dhënë nga institucioni. "Po nuk krisi kjo e fesë, krisë kjo tjetra, e Sulejman Laçit" - përmendte shpesh ai.

Ishte hapur fjala për një ngjarje që kishte ndodhur në katundin Surroj. Po shkonte i shoqëruar nga disa persona. Në një kthesë të gjithë hidhen nga kuajt dhe bëhen gati të ecin në këmbë. Ai majë kalit pyet:

- Përse zbritët nga kuajt?

- Po kalojmë para Vorrit të Shehit[32], - u përgjigjën bashkudhëtarët.

Ai e njihte mirë besimin e palëkundur që kishin banorët e Surroit për Shehin. Bile edhe bé bënin "Për atë vorr Shehi". Dinte që shehu i varrosur aty nuk kishte qenë vendas, por kishte qenë shumë i respektuar. Zbriti nga kali dhe u afrua vendit ku i treguan. Nguli sytë në një vend të

[32] Varri i Shehut.

rrafshët e mbi të një grumbull shkarpash që kishin rënë nga pemët e nuk i luante askush. Nxori eshkën dhe me ndihmën e gjetheve të thara iu vuri atyre flakën. Me këtë i tregoi gjithë opinionit pikëpamjen e tij të palëkundur se nuk ka sheh, hoxhë e vende të shenjta. Një është i shenjtë e ai është vetëm Zoti.

Para një muaji kishte dëgjuar se u kishte dalë përpara njerëzve si ai në hyrje të qytetit të Kukësit, në Qaf Palush, dhe u kishte konfiskuar dhitë e të gjithë gjërat që kishin përfituar nga ushtrimi i profesionit në emër të fesë. Pasi i kishte therur bagëtitë në pazar, e kishte shpërndarë mishin dhe gjërat e marra nëpër njerëzit e varfër. Kjo e fuste në mendime dhe nuk e linte të qetë. Nuk donte të kishte dhe ai atë fat.

Tani, si sheh, kishte fituar eksperiencë dhe nuk skuqej fare kur nuk ishte i sinqertë me njerëzit. I kujtohej para tri ditësh një takim me një fshatar ngjitur me fshatin e tij. Po i binte ujku shpesh në bagëti. Pasi i tregon hallin, ai i shkroi hajmalinë dhe doli ta përcillte. Fshatari duke mos qenë i bindur për efektin e hajmalisë kthehet dhe e pyet edhe njëherë:

- A e ke shkruar mirë hajmalinë o Sheh?
- E kam shkruar shumë mirë, - i tha ai, duke parë me bisht të syrit dashin e lidhur brenda oborrit të tij - por me qenë ndonjë ujk budalla, as hajmalia ime nuk e zë! Kujdes! Mos e lësho bagëtinë pa çoban.

Pasi doli fshatari ai filloi të qeshte pothuajse me zë. Nuk qeshte nga mënyra se si doli nga situata, por nga ajo se si i erdhën kaq shpejt dhe kaq bukur fjalët.

Dielli sapo kish perënduar dhe ai kishte kaluar në katër shtëpi. Rastet kishin qenë të lehta dhe me nga një hajmali e kishte kaluar situatën. Për darkë do të shkonte

tek njëri që edhe hallin e kishte më të madh dhe mundi këmbehej me një cjap. Këtë ia kishte bërë të qartë të zotit të shtëpisë. Djali i tij kishte pesë vjet martuar dhe nusja nuk i kishte lindur akoma fëmijë. “Problemi është shumë i ndërlikuar, - u kishte thënë ai - por në dorë të Zotit”.

Shtëpia nuk ishte larg e nën drejtimin e djalit të shtëpisë arritën me një frymë. Ajo ishte përdhese, e bërë me drurë të shtrënguar me baltë dhe e forcuar me trarë lisi të pagdhendur mirë. Nuk i pëlqeu fare shtëpia, por zemra iu ngroh kur pa dy gratë që po hollonin një pite në skaj të oborrit. Vdiste për piten e Hasit, piten me treqind fletë e të shkrirë në ajkë. “Po ha piten e pastaj ndoshta nuk fle këtu" - mendoi duke zgjidhur opingat.

U ul mbi një cergë me ngjyrë të zezë të bërë me lesh të ngjeshur. Zjarri ishte i ndezur e një kusi qumështi e nxirë varej në zinxhirin e ngjitur në dy vende. Ishte mësuar me ambiente të tilla dhe përshtatej kollaj. Në dy krahët e kthinës së zjarrit kishte tre të ndara. Ato veçoheshin me thupra dhe baltë nga njëra tjetra dhe vrimat nuk fshihnin plotësisht as zërin dhe as pamjen.

Pasi piu një tas dhallë, kërkoi të vinte nusja brenda. U futën së bashku në njërën nga kthinat dhe kërkoi ta linin vetëm. Afroi derën dhe i kërkoi nuses të ulej në stol. Iu afrua me ngadalë dhe filloi t’i frynte në fytyrë. Dukej se ajo mezi duronte erën e dhëmbëve të prishur, pasi një e dy kthente kokën prapa.

Kishin kaluar pak minuta dhe priti sa nusja të familjarizohet me të. I bëri disa pyetje dhe ajo përgjigjej nën zë. Kryesorja ishte që asaj filloi t'i dalë turpi. Ky ishte momenti që ai priste. Tanimë për atë nuk kishte as Zot e as besim. Kishte vetëm nuse, atë që Zoti ia kishte sjellë përpara. I ishte afruar aq shumë sa i ndjente aromën,

aromën ndjellëse e dehëse, që po i verbonte sytë e mendjen. Ia ngriti pak shaminë dhe me buzën në gaz i tha:

- Puthe babushin një herë e babushi të puth dy herë.

Nusja hezitoi dhe u shmang. Ajo nuk i ndante sytë nga dhoma ngjitur e dukej sikur shfajësohej e kërkonte ndihmë në hallin që i kishte rënë. Ai ngulte këmbë në të tijën dhe përsëriste i harlisur e nën zë, duke u munduar të ngjitej me trupin e nuses e duke harruar fare ku ndodhej.

- Puthe babushin një herë e babushi të puth dy herë, - vazhdonte duke belbëzuar e jargëzuar me insistim.

Nusja jo vetëm u shmang, por u largua dhe shkoi u mbështet te pjesa tjetër e murit të kthinës. I zoti shtëpisë që po i shikonte dhe po i ndiqte veprimet nëpërmjet hapësirave të gardhit nga kthina zjarrit u fut me shpejtësi në dhomën e nuses e ia behu përballë Shehut. Në dorë shtrëngonte mashën e zjarrit e dorën tjetër e ngriti lart drejt tij.

- Çfarë bën more i poshtër! Në shtëpinë time gjete të bësh këto maskarallëqe – e me njërën dorë të mbledhur grusht e goditi fort në kokë dhe me mashë sa pati fuqi i ra prapa në kurriz.

Shehu, i hutuar nga situata që nuk e priste, mezi dalloi derën. Mbathi opingat pa i lidhur. Kaloi me një frymë portën e jashtme të oborrit e doli në rrugën e katundit.

I zoti shtëpisë i zgjidhi kalin, i hodhi litarët sipër që të mos e pengonin dhe pasi e goditi nga prapa i dha një turravrap drejt rrugës së madhe. Mbylli derën fortë, që as hijen e frymën e tij nuk donte ta duronte e ta kujtonte kurrë më në shtëpinë e tij.

SHOKËT E NGUSHTË

Kishte dalë në ballkon dhe vështronte në bulevard kalimtarët e rastit që shëtisnin dyshe e treshe. Dielli ishte në të perënduar. Koha ishte e mirë dhe njerëzit sapo kishin hequr xhaketat dhe veshjet e rënda. Ndonjë djalë i ri shihej edhe me veshje me krahë të shkurtra. Adoleshentët ecnin të shkujdesur dhe nuk e vrisnin mendjen për zërin e ngritur lart. Komunikonin me njëri tjetrin me këmbë e duar, duke mos e vrarë mendjen për fjalorin "garipçe" të tyre.

Duke parë të rinjtë, mendja i shkoi te djali i tij. Edhe ai do të ishte diku duke shëtitur apo në ndonjë lokal duke pirë kafe. Tani që ishte me pushimet e verës ishte i zënë edhe me punë. I kishte thënë se duhet të fitonte ndonjë lekë sa për veshje e libra. Të paktën sa për fillimin e vitit të ri shkollor. Por duke parë shpenzimet e tij, e merrte me mend që edhe këtë fillim viti, si gjithë vitet e tjera, do t'ia paguante përsëri familja, si librat dhe ato pak rroba që do kishin mundësi.

Ai qëndronte në shtëpi shumë pak. Sa ngrihej në mëngjes, hante bukën dhe dilte me shokët. Shkonte në punë e pasi kthehej, përsëri shkonte me shokët. Atij si baba kishte filluar t'i bënte përshtypje kjo marrëdhënie kaq e ngushtë e djalit me shokët.

Një ditë e pyeti:

- Kush janë këta shokë, bir?

- Janë shokët e mi të ngushtë, të shkollës e të lagjes.

- Të gjithë shokë të ngushtë? Po sa shokë janë, bir?

- Janë shumë e janë shokë të mirë, babë.

Ai mendonte e mendonte, krahasonte me kohën e tij, por i dilte ndryshe: "Në kohën time kam pasur një ose dy shokë të ngushtë. Me të tjerët shoqërohesha, por nuk i kisha shokë. Me atë të parin, apo dhe të dytin ndaja gjithçka dhe jepnim e merrnim çfarë të kishim nga vetja. Kishim dhe hyrje dalje nëpër familje. Kishte raste kur flinim edhe tek njëri - tjetri, gjithmonë me mirëkuptimin e familjeve. Me të tjerët ishim më të rezervuar dhe kishim kufizimet tona. Kështu ishte shoqëria, me rrethin e ngushtë dhe atë pak më të gjerë. Me rrethin e gjerë, pra me të tjerët, vetëm shoqëroheshe".

Një ditë vendosi ta provojë djalin e tij. Priti sa ai u kthye. Ora ishte rreth 19.00 kur ra zilja e portës së jashtme. I hapi derën dhe ai u fut brenda e filloi të hiqte këpucët. Babai e kapi për krahu dhe i shqetësuar në kulm i tha:

- Ku ishe bir kaq vonë?

- Me shokët babë! Të kam thënë disa herë, - dhe filloi të hiqte këpucët e pluhurosura.

- Bir! Mos u zbath po eja me mua deri në depo të tregoi diçka.

Babai para e djali kureshtar pas, u futën me ngadalë në depo. Babai ngriti mbulesën e tavolinës së madhe që ishte dhe si tavolinë pune dhe i tregoi djalit me gisht mbështjelljen poshtë tavolinës:

- E shikon atë gjënë e mbuluar me çarçafë dhe të gjakosur. Është një hajdut, të cilin pa dashje e kam vrarë. Tani na duhet ta largojmë fshehurazi nga shtëpia. Dërgoj fjalë shokëve të tu të ngushtë të vijnë e të na ndihmojnë. Shokët e ngushtë për sonte na duhen.

Djali u befasua e dridhma i shkuan nga frika. Doli jashtë dhe bëri disa telefonata. I zverdhur dhe i zhgënjyer u fut brenda në depo ku e priste babai.

- Nuk po më vijnë për ndihmë, babë!
- Po a kishe shumë shokë të ngushtë, bir?
- Po! Por asnjëri nuk më përgjigjet.
- Mirë bir! Unë kam pasur dhe kam vetëm një shok të ngushtë. Do ta provoj sonte që jam i zënë nga ky hall kaq i madh.

E mori nga aty në telefon dhe i sqaroi situatën. Shoku i tij do të vinte pas 30 minutash.

Të dy dolën dhe po e prisnin jashtë e biseda sillej e vërtitej te besnikëria e shokëve të ngushtë. Në këto momente erdhi shoku i babait. U futën në depo. Babai tërhoqi çarçafin me gjithë masën e mbështjellë, e cila kullonte gjak. E zbuloi dhe brenda nuk kishte njeri të vrarë, por një qengj të therur.

- Kjo ishte bir ajo që unë desha të të tregoja! Ky është shoku im i ngushtë. Nuk ka kurrë shumë shokë të ngushtë, por shok të ngushtë. Ejani tani ta shkojmë qengjin në hell, të hamë, të pimë e të festojmë për shoqërinë vërtet të ngushtë.

FËMIJËT E DODËS

Hasani ishte ulur mbi lëkurën e dashit në divanhane e kishte vendosur përpara takëmet e veta. Jo se kishte shumë, por ato që i kishte i mbante për merak. Bricë e unur[33] i kishte kujtim nga baba. I kishte përdorur ai derisa ishte ndarë nga jeta. Pastaj filloi t'i përdorte vetë. I kujtohej një ndodhi kur njërit i vdiq baba e ai u drejtohet shokëve: - Shyqyr që më vdiq baba, se më la bricë e unur. Tani i përdorte si relikë. Merrte një copë eshkë dhe pasi e ndizte, e vendoste të ndezur në kokën e cigares. Duhani kishte një aromë të veçantë. Edhe kutinë e fakfunit e ruante kujtim nga ai. Ajo shkëlqente nga larg dhe duhanin e mbante shumë të butë. Cigarallëkun e kishte me kokë fildishi, që nuk e humbiste shijen e duhanit dhe nuk mbante fare papastërti. Por tani që koha kishte ecur përpara, ai ishte munduar ta ndiqte atë. Djemtë i kishin blerë një çakmak të bukur me gaz. Me atë çakmak bënte dritë edhe kur ngrihej natën.

Ashtu i ulur dridhte njëzet cigare, të cilat i kishte si racion gjatë gjithë ditës. Pinte vetëm cigaret e veta. Nëse dikush i jepte një cigare në ndërrim, atë të dhënën ia jepte në ndërrim një tjetri.

Po dridhte cigaret duke i numëruar dhe kishte humbur në mendime. Mendonte për plakën që i iku ashtu papritur e pa kujtuar. I iku dhe në shpirt ndjehej i penduar që nuk ishte sjellë më mirë me atë. Nganjëherë e kishte nëpërkëmbur apo e kishte ngritur zërin pa të drejtë. E

[33] Bricë e unur - unazë e kthyer hekuri dhe një gur kuarci me të cilat ndizej eshka.

kishte të vështirë jetesën vetëm. Kishte tre djem të martuar, por në darkë dëgjonte tre natën e mirë nën zë e pastaj qetësi, qetësi deri në mëngjes kur dëgjonte tre refrene, - a fjete babë? Kjo nuk i mjaftonte. Mes këtyre dy përshëndetjeve ishte një boshllëk i madh, ishte një hon që po e thithte brenda ngadalë. Jeta kishte shumë kërkesa e jeta pa plakën kishte edhe më shumë gjëra të tjera, të ndrydhura. Kishte nga ato që nuk mund t'ia thoje askujt e nuk mund t'i shërbente askush.

Duke parë gjendjen e tij të rënduar djemtë i kishin thënë se do të ishte mirë që të gjente një grua e të kalonte bashkë me të pleqërinë. Ata nuk do ta kishin fare problem. "Do ta respektojmë - i kishin thënë - ashtu sikurse të respektojmë ty". Nga ajo bisedë me djemtë ai kishte marrë zemër dhe nuk ishte ndalur as me mend e as me këmbë për ta zgjidhur vetë.

Të dielën që shkoi Halili martoi djalin. Aty qëndroi ngjitur me Azemin, shokun e tij të pandarë. Me Azemin kishin qenë edhe ushtarë, ishin rritur bashkë, kishin punuar në një brigadë në kooperativë dhe e respektonin njëri - tjetrin. Aty mori vesh që Azemi kishte një vajzë të rritur në shtëpi. Kishte besim se ajo do ta donte e respektonte si shokun i babait të saj. Por puna çalonte diku tjetër. Ajo ishte vetëm 20 vjeçe. Ishte vajzë shumë e re në krahasim me atë. Po unë jam shtëpi e mirë, - mendonte Hasani - Jam shtëpi ku njerëzit gjallojnë dhe ajo nuk do të hiqte keq tek unë. Pastaj edhe shtëpinë e vet e ka afër.

E shtunë. Pasdite e vonë. Dielli kishte filluar të fshihte kokën pas pemëve të shtëpisë. Rrezet e tij ishin bërë të vakëta dhe njerëzit mund të rrinin pa merak në oborr. Por Hasani nuk e kishte mendjen as te rrezet e

diellit, as te oborri e as te ndeja. Mendja e tij kishte shkuar më përpara. Ishte te shoku i tij Azemi, ose më troç, te vajza e Azemit. Ishte bërë gati, pasi i pati njoftuar edhe djemtë se sonte do të shkonte mik tek Azemi. Kishte nevojë për një natë muhabeti te një shok i mirë. Djemtë ishin dakord dhe nuk ia prishën, megjithëse nuk e dinin mendjen e tij. Le të dalë e të ndërroi vend, - mendonin.

Kur dielli kapërceu malin ai i thirri të zotit të shtëpisë. Darka kaloi mirë dhe hareshëm. Të gjithë u gëzuan për mikun dhe muhabetet nuk kishin të sosur. Kujtuan e çfarë nuk kujtuan. Njeriu ka nevojë për njeriun. Shoqëria megjithëse nuk është e domosdoshme, përsëri është e nevojshme.

Erdhën shtrojat dhe djemtë e Azemit i rregulluan menjëherë shtratin. Hasanit i shtruan dhe një sixhade të bukur dhe dysheku ishte shumë i butë. Shtroja kishte qenë dhe ngelej pjesë e respektit për mikun. Mbeti vetëm me Azemin. I ulur mbi shtroje dhe pa i hequr rrobat e sipërme, iu drejtua Azemit:

- Faleminderit Azem për pritjen. Unë kam ardhur në shtëpinë tënde jo vetëm për muhabet, por kisha edhe një hall tjetër, hall që kam besim se do të ma zgjidhësh.
- Hajër i qoftë Hasan!
- Unë kam dëshirë që të jemi edhe jaranë edhe miq.
- Për kë e ke fjalën Hasan?! Unë e di se djemtë i ke të martuar.
- Po flas për vete, Azem.
- A je menduar mirë Hasan? Vajzën e kam shumë të re në moshë.
- E di. E di që edhe unë nuk jam më i ri.
- Mirë. A mund ta vazhdojmë nesër këtë bisedë. Më zure ngushtë dhe jam i papërgatitur për përgjigjen.

Të dy u palosën në rroba. Ora 01.00. Hasani pa nga krevati i Azemit e ai ishte bosh. Mbaroi punë në banjë dhe u shtri përsëri. Ora 04.15. Përsëri krevati i Azemit bosh. E kuptoi se ai nuk kishte fjetur gjithë natën. Faji është i imi, por edhe unë kam hall, - mendoi ai.

Pasi doli mirë drita, u ngritën shtrojat. Azemi thirri djemtë. Sollën kafe dhe iu drejtua Hasanit me një zë të zbehtë, të dridhur e si të huazuar:

- Për hajër Hasan! Tani jemi edhe shokë edhe miq.

- Faqen e bardhë gjithmonë paçi! Unë kisha një llaf vetëm me ty, Azem.

Azemi me një vështrim largoi djemtë dhe ia bëri me shenjë Hasanit të fliste.

- Unë desha të lajë veten dhe sipas zakonit dua të lejë diçka në shtëpinë tënde. Sa thua ti Azem?

- Pasi është për të mirë, por ka qenë shumë e vështirë, unë them një tefterë letra duhani.[34]

Hasani nxori kuletën, por Azemi e ndali.

- Ti e di se unë jam komunist. Dokumenti i partisë nuk më lejon me lyp e me marrë. Po dal pak përjashta. Xhaketën e ke të varur pas dere. Unë as nuk kam parë e as nuk kam kërkuar.

Hasani mbaroi punë e ishte ulur në lëkurën e dashit. Po priste Azemin e po mendonte për shpenzimet që do të kishte. Ato do të ishin shumë, por nuk lihej nusja për lek, thuhej në krahinën e tij. Nusja merrej edhe nëse ishe i detyruar me shitë edhe zinxhirët e zjarrit[35].

Rrugën për në shtëpi e bëri gati fluturimthi. Këmbët nuk mbaheshin. Ato lëviznin vetë dhe merrnin

[34] Një tefterë letra ka 50 fletë, pra 50.000 lek të kohës.

[35] Plaçka e fundit në shtëpi. Zingjirët e oxhakut ku varej kusia e qumshtit. etj.

me vete trupin e Hasanit. Mendja i kishte mbetur te shtëpia e Azemit dhe pëshpëriste me vete: Ma dha, ma dha... e vërtetë, - dhe nuk ndalonte. Kishte frikë se do t'i ngatërroheshin këmbët e fjalët deri sa t'u tregonte djemve lajmin e mirë.

Mëngjes herët. Kishin kaluar disa ditë nga vizita tek Azemi, por mendja aty i kishte mbetur. Ishte ulur këmbëkryq në divanhane. Kishte shtyrë filxhanin e zbrazur të kafes dhe po pinte cigare nga ato të dredhurat për veten. Këto ditë sapo ngrihej në mëngjes hidhte shikimin nga drejtimi i shtëpisë së Azemit. Të rrahurat e zemrës i ndryshonin ritmin.

Djemtë nuk kishin qenë dakord me atë. E vetmja arsye, mosha. Kaq e re sa ishte, ajo i duhet vetëm t'i ngrejë lart pantallonat, - mendonin djemtë. Zgjidhje tjetër nuk kishin. E kishin babë dhe u duhej ta dëgjonin. Babën nuk mund ta zgjidhnin. Ishte risk. U kujtohej ajo porosia e hershme: "Baba edhe thì me të qëllu, duhet me ia lëmu qimen".

Gjithë javën nuk kishin bërë muhabet të rrafshët. Rrinin si në gjemba. Duke menduar këto, një zë i lartë, kumbues, u dëgjua te porta e madhe:

- O Hasan! O Hasan!
- Hajde bujrëm! – u përgjigj menjëherë Hasani.

Një djalë i tij hapi derën dhe u përshëndet me djalin e madh të Azemit. U futën në dhomën e miqve ku nuk vonoi dhe Hasani.

- Mirë se erdhe mik! - iu drejtua Hasani
- Mirë se të gjeta Hasan! - ia ktheu djali Azemit.

Pasi ndërruan duhan dhe u pyetën, djali Azemit foli:

- Nuk kam ardhur me këmbë të mirë Hasan.

- Fol mik e mos mbaj gjë brenda.

- Po flas, por jo si mik. Po të flas si shok i babës. Azemi me shumë keqardhje dhe në pozitë tepër të vështirë është tërhequr në miqësi. Vajza ngul këmbë e nuk pranon e ne nuk mund ta martojmë me zor e as t'i marrim jetën. Kanë ardhur kohë të vështira. Për këtë, baba kërkon me e prish këtë miqësi të nxituar.

- Ju e keni në dorë pjesën tuaj. Më lini kohë të mendohem edhe unë. Azemit m'i bëj të fala familjarisht.

Tri ditë pa gjumë. Tri ditë kishte që mendohej me hallin e ngarkuar. Halli a turpi! Ku mund të drejtohej? Ku mund të shkarkohej nga kjo barrë e lagur[36]? Mendja i përgjigjej: vetëm diku. Te Doda. Vetëm Doda mund t'i jepte rrugë. Edhe shok edhe mik. Shoku nuk vritet. Po miku? Po ai e kishte shok! Shok a mik! Shok. Tani vetëm shok ... po a do ta kishte më shok ... apo hasëm. Hasëm! Jo kurrë ..., mu thaftë goja!

I veshur dhe i shtrënguar, por dhe i lodhur nga rruga, arriti më së fundi te shtëpia e Dodës. Përpara në lëndinë po luanin disa fëmijë. Lojë droçkash. Godisnin me shkop një thundër kau dhe bënin gara se kush mund ta fuste në një gropë të sajuar. Thërrisnin e godisnin pa pushim. Njëherë thundrën, njëherë tokën e ndonjëherë edhe këmbët. Goditnin, klithnin dhe qeshnin. Sa e panë Hasanin e lanë lojën:

- A u lodhe, o mik?
- Nga pak o djem! A është Doda në shtëpi?
- Jo! Sot ai është mik, – u përgjigjën fëmijët e Dodës.

Hasani u shtang. E tradhtoj çehrja dhe u kthye. Fëmijët i dolën para dhe e penguan në rrugë:

[36] Problem i rëndë, i pazgjidhur.

- Çfarë kishe me Dodën, o mik?
- Kisha një hall e desha me marrë mend si me e zgjidh.
- Po na e trego neve hallin.

Hasani ngurroi, por këmbëngulja e fëmijëve e detyroi të zbrazej. Fëmijët pasi e dëgjuan me vëmendje, qëndruan pak në heshtje e njëri nga ata mori shkopin e goditi thundrën duke thënë:

- Hajt zogu me zogun.[37]

Tjetri ia priti me goditjen e dytë:

- Hajt lulja me lulen, - e vazhduan lojën sikur miku nuk ishte aty, por të bindur se ai e mori përgjigjen që priste nga Doda.

Hasani u kthye. Fëmijët luanin e qeshnin. Atij i dukej se ata akoma thërrisnin "Zogu me zogun, lulja me lulen, zogu me zogun, ... lulja me ...".

Këmbët ndiqnin njëra tjetrën e me ndihmën e shkopit zhvendosën edhe Hasanin drejt katundit të tij. Ai tanimë ishte i bindur se po shkonte drejt Azem shokut dhe jo drejt Azem mikut. Kështu ishte thënë e kështu duhej bërë. Në jetë ka radhë, radhë edhe për të kërkuar nuse, e radhën nganjëherë e vendos edhe mosha.

Pastaj nuk ishte faji i tij se njeriu plaket. As faji i tij se njeriu kur plaket nuk mençurohet. Faji i tij ishte më i madh. Ishte faji që njeriu kur plaket bëhet grykës. Hasani nuk arriti t'i shpëtonte kësaj, nuk arriti të shmangte atë që vetes shumë herë ia kishte paralajmëruar: Mos fut në gojë më shumë se sa mund të përtypesh, se të mbetë në fyt.

[37] I riu me të renë, pra të barabartët duhet të krijojnë familje.

NJË NATË NË STAN

Ali Dina në të rijtë e tij mbahej ndër djemtë më trima në Has. Rrallë kush mund t'i kruante "brirët" me atë. Në të gjithë Bajrakun po të ishe n'dóre të Ali Dinës ishe më se i sigurtë. Edhe si shtëpi kishin qenë shtëpi e madhe, që qëndronte gjithmonë plot me miq e shokë.

Këto mendonte e përtypte në mendje Alia duke ecur të përpjetës për te stani. Kështu, shtëpi e madhe, kishin qenë deri disa vite vonë pas çlirimit. Reformat e pushtetit popullor e zvogëluan jo vetëm pasurinë e tokën, por edhe emrin e madh të fisit. Më e keqja ndodhi kur një xhaxha i tij u arratis për në Jugosllavi e ata jo vetëm u shënuan për të keq, por mbetën gjithmonë të survejuar e të ndëshkuar.

Me ardhjen e demokracisë pati shpresuar shumë. Pati menduar se do të vinte përsëri pasurinë, do të kishte prona dhe do të dilte në pah edhe emri i mirë i familjes së madhe. Por jo të gjitha. Në të vërtetë pasuria u shtua, por me familjen nuk ndodhi kështu. Familja u zvogëlua në numër dhe nuk u rrit në emër. Të rinjtë u larguan për Angli e me sa kuptonte ai nuk do të ktheheshin në kullën e vjetër, ose mund të ktheheshin kur ai të mos ishte fare e kulla të ishte rrënuar. Me një fjalë, ikën të rinjtë, iku familja e madhe e bashkë me të do të ikin pronat dhe emri i saj.

Me këto mendime arriti tek stani, kullota verore ku ishin vendosur dy djemtë e tij dhe dy nipa që ishin akoma në shkollën nëntëvjeçare.

Sa e panë e rrethuan menjëherë, e ndihmuan të zbathej, të futej brenda në stan dhe të rehatohej. Po ku

rehatohej ai! “Të luftojmë rehatinë personale” – iu kujtua një parullë e dikurshme në murin e kryesisë së kooperativës. Piu një gotë dhallë dhe u ngrit të shikonte bagëtitë. U kënaq me kushtet e krijuara dhe më shumë nga kujdesi që kishin treguar. Koha që kishte ardhur ishte koha kur kishte mungesë çobani e jo mungesë bagëtie. Bagëtitë po pakësoheshin pasi nuk kishte kush t'i ruante.

U ul në një kërcu dhe pa diellin në të perënduar. Ishte bërë rrumbullak dhe ishte i skuqur deri në flakërim. Hasi kishte qenë gjithmonë i thatë, deri në kohën që pushteti popullor hapi tokat e reja dhe vuri në shfrytëzim dhjetëra ujëmbledhës, duke e pakësuar malin, por duke e kthyer Hasin në hambar të drithërave të bukës. Thatësira e madhe i lodhte deri në rraskapitje dhe përsëri nuk merrnin prodhim. I kujtohej një ngjarje që e tregonin shpesh në kohë të tillë, thatësire e vape:

“Një burrë kishte punuar gjithë ditën në arë. Dielli kishte djegur gjithçka e toka ishte plasaritur. Në darkë dielli po perëndonte. Ishte bërë i rrumbullakët dhe i përskuqur. Ai u mbështet në shatin, me të cilin kishte punuar gjithë ditën, e pa me vëmendje diellin dhe iu drejtua me fjalët:

- Rrumbullak o rrumbullak! Në dash ik e në dash rri. Shtatë katunde në Has i ke djegë shkrumb e hi”.

Kur filloi të freskohej u futën në stan. Ai shërbente vetëm kur dilnin në kullotë verore. Kishte gjërat më të domosdoshme jetike. Nuk kishte energji elektrike e dritë bënin me një fener që ishte ndryshkur nga fundi. Kishin vetëm një radio "Iliria" me bateri. Edhe ajo merrte vetëm Radio Tiranën dhe Radio Dukagjinin, ku dëgjonin lajmet, ndonjë këngë dhe parashikimin e motit.

Për darkë kishin bukë, fasule dhe djathë. Në stan buka shijonte më shumë dhe njerëzit ndjeheshin më të uritur. Ushqimit nuk i bënin naze.

Pas buke llafe e muhabet. Djemtë e ngacmuan babën aty ku kishte pikën më të dobët. Tek shtëpia e madhe.

- A ka shtëpi të madhe, shtëpi oxhak, tani në Has a në Lumë, o babë?
- Shtëpi të madhe për dúkë[38] sot ka plot. Edhe ata që dikur nuk kishin kasolle, sot me emigracion kanë bërë shumë, por shtëpi të madhe për emër e mend nuk të zë syri. Sot të rinjtë t'i humbin edhe ato mend që ti ke. Nuk të quajnë se ke jetu a ke punu. Gjithkush të shikon sa lekë ke dhe sa të madhe e ke pasurinë. Edhe miku zihet nga pasuria e jo nga oxhaku i shtëpisë së madhe e me emër.
- Kam dëgjuar se e ka nda Lam Shuti nga Branova – foli djali i dytë, - Aty kishin shkuar mysafirë. Gjatë bisedës ata fillojnë të numërojnë oxhaqet (familjet e mëdha), kush i parë, kush më i madh, etj. Lami pasi i dëgjoi, kërkoi fjalën. Babai i tij nuk e lejoi, pasi ai ishte i ri dhe i pashkollë. Miku ngulmoi që ai të flasë dhe Lami mori fjalën:
- Faleminderit që më lejuat të hyj dhe unë në muhabet. Desha me u shpreh për punën e oxhakëve. Në pastë oxhak të madh, është vetëm oxhaku i uzinës së bakrit në Rexhepaj, Kukës, e asnjë tjetër nuk krahasohet me atë.

Fjala e Lamit i mbylli muhabetet e oxhaqeve.

[38] Pamje.

Njëri nga djemtë u ngrit dhe për të mbyllur muhabetin ashtu siç e mbylli Lami në shtëpinë e vet, mori çiftelinë e varur dhe pasi e vuri në dyzen[39] filloi:

Po bon Bejazja pasha Avdinë.
Burrat tonë e dogjën shpinë,
Kán[40] nuk pyesin e vetë nuk dinë.
.....

- Kemi pyet o djem, kemi pyet, por ndonjëherë nuk na ka ra mirë, - mori fjalën Alia. Me dorën e majtë mënjanoi në kokë qeleshen e pasi kroi kokën me dorën e djathtë, vazhdoi: - Në një rast njëri në Has kishte një zabel të pandarë me vllazni. Pritnin pa masë dru e asnjë nuk kujdesej për ta mirëmbajtur. Zabeli po rrafshohej. Thirrën një nga Luma që t'ua ndante zabelin e të ndalonin edhe ngatërresën. Ai erdhi. Qëndroi atë natë. Mish, pite hasi e muhabet e të nesërmen e ndau si ia preu mendja. Njërit i dha tokën dhe tjetrit i dha lisat. Pas kësaj zgjidhje të "mençur" iku. Filluan vëllezërit:

- Mos shkel në tokën time kur shkon te lisi yt - etj.

Filloi ngatërresa më keq se më përpara.

- Kam dëgjuar babë se edhe në Krumë ka pasur një bukë të dhanun kot. Një fis donte më ndryshu mbiemrin. Thërrasin parinë dhe hanë e pinë tre ditë. Ditën e katërt kërkojnë leje. I zoti shtëpisë u thotë:

- Udhë e mbarë ju qoftë, por si e lamë për llagapin[41]?

Më i vjetri pasi u mendua pak, duke dashur të paqtoj situatën e krijuar, i tha:

- Kështu si të gjetëm kështu po të lëmë, or mik.

[39] E akordoj, i tendosi telat sa duhet.
[40] Askënd, asnjë njeri.
[41] Mbiemrin.

Të gjithë filluan të qeshin me historitë e ndodhura si në përralla e duke qeshur morën dhe rregulluan shtrojat për të fjetur.

Të nesërmen Alia priti sa djemtë të dilnin në kullotë dhe ai të merrte rrugën për në shtëpi. Sado që eci, rruga i mori një orë kohë. Shtyu derën e avllisë dhe u fut në oborrin e madh. Këmbët iu ndalën:

- Paskam harru çadrën te stani!

U ul në një kërcu. Kërkoi një tas dhallë dhe e piu duke menduar për çadrën, që kishte harruar, e ishte i sigurtë se kishin për t'ia dëmtuar. Kishin me ia zbardhë si çadrën e parë që më shumë e kishin përdorur për diell se për shi. E kishte për merak se kishte qëlluar e mirë dhe bishtin e kishte të trashë e të fortë. La tasin e dhallës në një gur dhe u nis për tek stani. Pas një ore arriti atje. Djali dytë sa e pa i doli përpara.

- Babë, po ti këtu prapë!
- Kam harru çadrën bir.
- Po sa çadra ke pasur me vete, babë?
- Një çadër, bir.
- Po çadrën e ke të varur në xhaketë prapa shpine, bre babë.
- Ah mor bir! Tani as ne nuk jemi shtëpi e madhe e as unë nuk jam më i madh si më mbante mendja.

U kthye e u ndje se nuk po zbriste më në fshat, por po rrokullisej teposhtë, ai, mosha, emri dhe mendja e tij.

Teposhtë e pa ndalim.

DERMË HÉSË[42]

"Deri tani moti ka mbajtur mirë. Tokën te Kumbulla, të cilën e pata lënë livadh, një herë e kam kositë. Edhe për dhentë ka pasur boll për të ngrënë e nuk më kanë lodhë fare. Tani vetëm duhet të ngrohet koha se çdo gjë vjen duke u pjekur. Këtë punë e bën vetëm nxehtësia e diellit".

Këto po mendonte Zyberi kur po i ngjitej të përpjetës për të dalë te zabeli i Bislimit, vendi ku kulloste 15 krerë nga dhentë e tij së bashku me qengjat e vegjël. Jua shikonte nga pas kurrizin e bishtin dhe i dukeshin se sivjet i kishte majmur më shumë se duhet. Qengjin që prenë për Shëngjergj mezi e kishin ngrënë nga majmëria e tepërt. Tani dhjamin nuk e donte askush, kurse më përpara bënin gara se kujt i kishte dalë me më shumë dhjamë, bile dhe krenoheshin se sa dhjamë kishin marrë nga bagëtia.

Në anën tjetër të kodrës dalloi Muratin, i cili, me sa dukej, e kishte marrë me ngadalë. I kishte lënë delet në të tyren. Edhe ai po i nxirrte dhentë në kullotë dhe kohën e kalonin të dy bashkë. Bisedonin e tregonin histori. Nganjëherë historitë i përsërisnin aq shpesh dhe ia kujtonin njëri tjetrit se, ndoshta e kishte dëgjuar njëherë këtë, se mund t'ia kishte thënë. Nuk mërziteshin bashkë. Ja dinin stanin njëri - tjetrit[43] . Të dy nuk kishin ndonjë të kaluar mbresëlënëse. Kishin punuar në kooperativë dhe ishin marrë me bujqësi dhe blegtori. Këtë punë bënin akoma, megjithëse të dy kishin kapur të gjashtëdhjetat. Të

[42] Sëmundje që nuk të pakëson oreksin, të shton të ngrënët.
[43] E njihnin mirë njëri - tjetrin.

rinjtë nuk begenisnin[44] të merreshin me bujqësi e blegtori. Ngadalësoi hapin dhe llogariti që të takoheshin në qafë.

U përshëndetën me njëri - tjetrin dhe Murati i dha një cigare të dredhur. Zyberi ia ndezi atij e pastaj e ndezi edhe për vete. U përshëndetën dhe filluan t'u japin dhenve drejtim kullote.

Murati nga natyra kishte qenë më i shkathët, por pasi i ishte larguar gruaja nga kjo botë kishte filluar të plogështohej. Çdo ditë e kujtonte atë dhe dukej se e kishte përjetuar shumë rëndë ndarjen.

U ulën mbi copat e batanijeve, të cilat i merrnin me vete. Vendosën para kutitë e duhanit dhe filluan të pyesin njëri tjetrin për shëndetin dhe hallet.

- Mirë! Mirë! - tha Murati e vazhdoj avazin - por gruaja më ka fikë, më ka marrë në qafë.
- Gajret, Murat se kështu e ka jeta! Njërit më përpara e tjetrit më mbrapa. Kështu e ka dhënë Zoti.
- Po more Zyber, po nuk e kam ditë se po të lënka jetim.
- Nuk bën kështu Murat. Ti je burrë i pjekur. Edhe djemtë i ke të martuar e janë bërë burra. Mos ju ndaj atyre dhe kujdes mos u përziej vend e pavend. Ec krahas me ata e harroje zotshpillëkun. Nuk duhet me e lëshu kurrë veten.
- Ashtu është. Djemtë i kam të martuar e janë bërë burra. Po me djemtë kam një problem o Zyber. "Punët allaturka e mendjen allafrënga[45]". Kështu nuk shkohet.

Zyberi ndali frymën dhe kaloi në mendime. Edhe ai këtë hall kishte. Mbrëmë qëndroi vonë zgjuar se nuk po përputhej në mendime me djemtë. E ndjente se nuk ishte

[44] Nuk pranonin me dëshirë.

[45] Punët si përpara, me të vjetrën e djemtë me mendje me të renë.

më zot shtëpie. E pranonte që ishte baba, bile edhe me certifikatë, por zot shtëpie e ndjente se nuk ishte më. Këtë kurrë nuk e kishte përmendur as vetë, as nuk ia kishin thënë djemtë, por nuk kishte nevojë se kjo dukej sheshit. Vetja i dukej i mençur, por gjithsesi me kohën nuk po ecte krahas. Koha ecte para e ai dukej që po ecte djathtas.

Nga larg dalloi shtëpinë e Sadrisë dhe iu kujtua se ai prej disa ditësh ishte i sëmurë. Dukej se lëngonte nga një ftohje e hershme. Mushkëritë i kishte të dëmtuara që nga puna në minierë. Nuk kishte dalë fare nga shtëpia e dhentë e tij i kishte bashkuar me të kushëririt. E kishte bërë me mend disa herë t'i bënte një vizitë, por e kishte lënë në asgjëllëk. I tha Muratit që t'ia linin një orë dhentë djalit të Faslisë aty afër dhe t'i bënin një vizitë Sadrisë.

- Mirë Zyber - i tha Murati, – po jemi duarbosh. Nuk shihet i sëmuri pa diçka për të ngrënë a për të pirë.
- Mos u mërzit, Murat. Ai është i sëmurë e i sëmuri nuk han, nuk ka oreks. Këmbët mos të na koriten, le të na koritet dora.

Rregulluan dhentë dhe për dhjetë minuta ishin para derës së Sadrisë. Djali i madh i Sadrisë u priu dhe brenda në dhomën e ndenjës e takuan atë, të mbështetur gjysmë në një krevat tek prej druri mbi dy jastëkë të mëdhenj të mbushur me lecka.

U përshëndetën e u pyetën. Filluan të tregojnë të rejat, për t'ia bërë më të lehtë Sadrisë qëndrimin brenda për arsye të sëmundjes. Pasi u kënaqën me muhabet e qeshën me njëri tjetrin, Murati e pyeti Sadrinë:

- Si ke qenë me oreksin, o Sadri?

Sadria duke i parë të dy duarbosh, për t'i vënë në siklet e për t'i ngacmuar, iu përgjigj:

- Shumë mirë kam qenë me të ngrënë, o Murat! Kishte qenë dermë hésë[46].

Murati e Zyberi shikuan njëri tjetrin me bisht të syrit. Deshën ta kalojnë lehtë situatën, por fytyra i tradhtoi. Gjaku u ishte ngjitur lart. Mollëzat e faqeve i kishin të skuqura e tani ajo u kishte kapluar majat e veshëve. Ishin turpëruar për pak gjë. Për pak gjë që nuk kishin mundur ta merrnin nën dorë.

Po ku ta dinin ata që Sadria kishte "dermë hésë".

[46] Sëmundje që të shton oreksin.

MIKU SI UNË

Rrahimi njihej si njeri i qetë në fshat. Fisi i tij dhe ai vetë me familje ishin njerëz që shikonin punën e tyre dhe nuk merreshin me të tjerët apo të përgojonin banorët e fshatit. Nga natyra vinin të zgjuar dhe në shumë raste fshatarët diskutonin me Rrahimin ndonjë problem që u dilte apo ndonjë mosmarrëveshje që mund të kishte lindur midis tyre. Ai ishte i paanshëm dhe askujt nuk i mbetej hatri se ai ka thënë kështu apo ashtu. Kishte raste kur një problem shtrohej në ndonjë mentar tjetër dhe kur ky merrte vesh që për këtë problem ishte shprehur Rrahimi, nuk shprehej së dyti. Mendimi i parë, ai i Rrahimit, mbetej si përfundimtar.

Edhe fëmijët i kishte të mirë. Nuk kishte arritur t'u jepte të gjithëve shkollë, por të paktën ishin të ndershëm dhe kishin fituar një profesion sa të bënin një jetë normale. Dy vajzat i kishte pa shkollë të mesme. Si shumica edhe ai. Mbaro klasën e tetë e në shtëpi. Vajza e ka vendin te burri, jo te shkolla, - mendonte ai.

Vajza e madhe ishte rritur dhe kishte dëgjuar zëra që po e kërkonin për nuse. Rrahimi nuk bëzante. Vetëm priste kush do të mësynte shtëpinë e tij.

Ky moment nuk vonoi. Një pasdite të vonë, pak para se të hynte dielli, në shtëpinë e tij erdhi si mysafir Sulltani. Ai ishte nip i shtëpisë dhe Rrahimi e trajtonte edhe si shok, pasi ishin dhe bashkëmoshatarë. Edhe ai e respektonte familjen e tij dhe qëndronte si nipi te daja. Këtu rrinte pa gajle dhe bëhej njësh me pjesëtarët e familjes. Pas darke merrte çiftelinë nga muri, ku e mbanin varur, dhe këndonte së bashku me djemtë e Rrahimit. Të

gjithë e kishin qejf se e kishte zërin e hollë dhe kur këndonte dukej që edhe frymë nuk merrte.

U pyetën dhe biseduan për të rejat në kohën e paparë me njëri tjetrin. Mbaruan darkën dhe u mbështetën në jastëkë në të dy anët e dhomës së shtruar me qilim e mbi të lëkurë të paqethura dashi.

- Zbrite nga muri atë çifteli e merrjani një kënge, - iu drejtua Rrahimi djemve të tij.

- Kemi kohë për këngë, - ia priti Sulltani, - por unë sonte pata dëshirë të bëjmë një muhabet, pasi në fakt për këtë kam ardhur.

- Hajër qoftë, Sulltan! - dhe i bëri shenjë djalit të madh të mbyllte derën e dhomës.

- Ke selam nga Spahia i Kolesjanit. Ka shprehur dëshirën të bëhet mik me ty.

Rrahimi u mendua pak. Nuk e ngriti kokën t'i shoh djemtë e tij. Si duket nuk e donte mendimin e tyre. Pasi lëvizi qeleshen njëherë mbrapa e pastaj mbi vetull dhe duke e parë Sulltanin në sy i tha:

- Ti Sulltan je njeri i shtëpisë. Unë nuk mund të them ty se nuk jam në vakt të bëhem mik. Unë mik do të bëhem me dikë, por mik me Spahinë unë nuk mund të bëhem. Spahia është shtëpi e madhe dhe me emër.

- Kjo nuk është problem. Ai të ka pranuar si je.

- Ai po, por unë nuk mund ta pranoj si është, - u shpreh Rrahimi dhe doli pak minuta jashtë. Kjo i dha të kuptoj edhe Sulltanit se kaq ishte ky muhabet dhe kështu quhej i mbyllur.

Të nesërmen Sulltani u largua, por nuk u larguan nga shtëpia përpjekjet e Spahisë për t'u bërë mik. Ata zgjatën shumë, por kokëfortësia e Rrahimit mbeti ashtu si ishte. Ai e kishte vendosur. Nuk bëj miqësi me Spahinë.

Pas disa muajve Rrahimi e fejoi vajzën në Topojan. Të gjithë u gëzuan që edhe vajza e Rrahimit do të bëhej vet e dyta, do të shkonte në shtëpinë e saj e do të krijonte familje.

Në shtëpinë e Rrahimit kishte shumë lëvizje nga të fisit dhe të fshatit. Ata vinin dhe bënin urimet e duhura e më shumë lanin detyrimet reciproke ndaj familjes së Rrahimit.

Vjen për urim dhe miku i parë i Rrahimit së bashku me djalin e tij të madh. Pasi u rehatuan dhe uruan filluan muhabetin. Fjala nxjerr fjalën e miku e pyeti Rrahimin:

- Kisha dashtë me e kuptu një gjë, Rrahim! Nuk pranove të bëhesh mik me Spahinë në Kolesjan, nga derë e madhe e shtëpi e mirë. Vajza ishte rehat e shumë afër. Pranove të bësh mik në Topojan, ku jetesa është shumë e vështirë dhe shtëpia e mikut nuk është shtëpi e madhe dhe me emër.

- Po ta them o mik, ty e kush është i interesuar të dijë për këtë miqësi të re. Kur të shkoj unë mik te Spahia, ai është aq i madh, sa unë duhet me u ngritë e me ia bë kafen në shtëpinë e tij. Kurse me mikun e Topojanit puna është ndryshe. Kur ai të vijë në shtëpinë time, del me mua në arë e më ndihmon me punu tokën. Unë mikun e dua siç jam unë. Edhe diçka tjetër që të sqarohemi deri në fund. Kam qëllu në dhomë kur gjyshi e ka porositë babën që kur të bjerë rendi i martesës, kurrë mos u nis nga emri apo pasuria. Pata fejuar vajzën me një djalë të varfër, - porosiste ai, - por ai ka punuar, është pasuruar dhe ma ka kaluar në emër. Kam fejuar vajzën tjetër tek një i pasur, por ai është fikë deri në rrënjë. Unë këto fjalë i kam gjithmonë pas veshi.

TRASHËGIME

Dy curle e dy lodra lajmërojnë katundin se Qamili po martonte Demën. Ishte shtëpi e madhe dhe me emër. Njihej jo vetëm në krahinë por në mbarë Lumën. Për këtë e thërrisnin dhe Qamil Aga, titull fisnikërie që përdorej për burrat me zë dhe që pyeteshin e u dëgjohej fjala.

Shkopinjtë e daulles godisnin fort lëkurën e fryrë e të tendosur. Jehona përplasej mbi Gjallicë e kthehej përsëri sikur donte të raportonte se e kreu misionin. Melodia e curleve ishte si shtrati ku voziste oshtima e lodrës dhe e zbuste atë duke e bërë më të këndshme për veshët e atyre që ishin rrotull. Kjo njoftonte shtatë katunde për gëzim ashtu si dikur i njoftonte këto shtatë katunde për kushtrim.

Dasma është si vrella ku bashkohen dy lumenj. Ajo të tërheq me ngadalë, të sjell rrotull dhe pastaj të fut në mes nga ku nuk mund të dalësh. Nga kjo erdhi dhe shprehja "jep një lek e hyn në valle, jep njëqind e nuk do dalësh". Ashtu si përmendet "një martohet e njëqind tërbohen". Magjia e dasmës i tërhiqte të gjithë, pa dallim moshe e gjinie. Por më shumë i tërhiqte femrat. Tregonin se kur femrat marrin vesh që ka dasmë në qiell, fillojnë e ndërtojnë shkallët në tokë.

Festa më e madhe ishte në pasdarke. Burrat mblidheshin në dhomë mbi kapacitetin e saj e ndaheshin në dy skuadra. Luanin filxhanash, ku gjysma fshihte dhe gjysma gjente unazën në filxhan. Të gjithë rrinin me vesh ngrehur deri sa të mbaronte loja. Këtu fillonte pjesa kryesore. Pala që mundej këndohej. Fituesit ngriheshin në këmbë dhe kapeshin në supe me njëri tjetrin dhe duke u

lëkundur këndonin këngë tepër fyese për të mundurit pa marrë parasysh ofiqin apo vendin që zinte në shoqëri personi që kishte humbur. Personat e skuadrës së mundur qëndronin ulur dhe dëgjonin fyerjet pa reaguar. Ata vetëm nënqeshnin nga zori. Pala fituese gajasej nga qejfi.

Në odën e grave këndoheshin këngë për dhëndrin e nusen. Ndonjë grua, që mbahej shumë e shkathët, bënte ndonjë lojë të rëndë, sidomos për vajzat. Vishej si burrë, merrte një gyp kundërgazi të ushtrisë, e fuste mes këmbëve dhe i sulej ndonjë gruaje tjetër. Luanin lojë burrë - grua. Vajzat e fëmijët që kishin depërtuar brenda shkriheshin nga ky humor i sajuar.

Gjatë gjithë ditës vinin banorët e fshatit dhe të afërmit e bënin për-hajër. Të gjithë i uronin shëndet e jetë të gjatë çiftit. Për urim vjen edhe Kryetari i Komunës së fshatit. Ai qëlloi që të mos ishte vendali dhe të mos i përputheshin zakonet e tij me vendin ku shërbente. Kishte respekt të veçantë për Qamilin dhe kishte detyrim ta uronte. I shoqëruar nga nëpunësit e Komunës ai u ul në krye të vendit dhe uroi:

- Të trashëgohet Dema, o Qamil Agai!

Qamili nuk po e kuptonte urimin "të trashëgohet". U mendua pak dhe për të mos humbur fillin iu përgjigj menjëherë:

- Trashë e më trashë zoti Kryetar, - pasi vetë fjala "trashëgim" kishte brenda fjalën "trashë".

Plasi e qeshura. Ata që e dinin qeshën nga përgjigjja e Qamilit e ata që nuk e dinin qeshnin se qeshën të parët. Në dasmë e qeshura është pa kandar.

Nusja erdhi. Lëkura e daulles ishte nxehur aq shumë sa e hidhte shkopin përpjetë e curlja dukej se do

humbiste në grykën e ustait. Ishte prerë një buall sa të ngihej jo Ali Riza, si më fukaraja, por edhe mizat e tokës.

Burrat e fisit kishin dalë e po prisnin krushqit që ngjanin si ngadhënjimtarë e shpëtimtarë. Edhe ata nuk e kuptonin pse ndiheshin kaq krenarë kur nuk kishin pasur asnjë vështirësi e sakrificë për plotësimin e kësaj detyre. Miqtë e shtëpisë rrinin në dhoma e prisnin sa të afërmit të mbaronin këtë ritual pritje. Atyre nuk u lejohej të dilnin e të prisnin nusen, ashtu si nuk u lejohej të përziheshin në valle me të afërmit e të zotit të shtëpisë, veçanërisht kur në valle kishte vajza apo gra. Miqve e dajallarëve, "ustallarët" në shenjë respekti, u bënin aheng në dhomë.

Pesë oda burrash po kompletoheshin me sofra 12-she dhe tre sofra fëmijësh po bëheshin gati në oborr. Gratë bënin shërbimin e pastaj vinte radha e tyre. Në fund të dasmës do të hanin ata që kishin shërbyer, që ishin djemtë e vajzat më të shkathët dhe më të afërm me familjen.

Ali Riza, që ishte më i varfëri i katundit, ishte dendur me mish dhe qimet e parruara të mjekrës i ishin ngopur me lyrë. Kur erdhën petullat nuk ishte i zoti të hante më shumë se dy copa. I shikonte me lakmi. Ndërkohë i kujtohet gomari që e kishte të lidhur te gardhi. Mori një turrë petulla, i futi në gji poshtë këmishës dhe shkoi tek ai. Ja afroi te goja dy petulla të palosura, por ai ftroshte dhe largonte kokën. Alia insistonte e nuk zmbrapsej. Gomari largonte kokën dhe përplaste këmbën e prapme. I çuditur nga refuzimi gomarit Alia nuk duroi dhe i bërtiti:

- Ha, mor hajvan! Ha se këto po i han edhe Qamil Aga.

Por gomari as nuk hante petulla e as nuk festonte. Ai nuk ishte i ftuar në dasmën e Dem Qamilit.

GAZI[47] PASI TË MBIJNË FARAT

Sapo i kishte vënë shalën e re kalit pullali dhe e ndjente veten shumë më rehat. Kishte vendosur në prehër shkopin e punuar dhe të zbukuruar me dorezë fildishi. Me dorën e djathtë mbante frerët e kalit dhe këmbët i mbante të shtrënguara. Trupi i shkonte prapa në atë të përpjetë të madhe. Në fshatin sipër kishte një vdekje e ai si imam po shkonte t'i bënte përcjelljen e fundit. I ndari nga jeta kishte qenë burrë i moshuar dhe ai po shkonte vetëm, sepse kur vdiste një femër detyrohej të merrte dhe gruan e tij.

- Ah, gruan, gruan, - mendoi me vete, pa i shpëtuar dhe një fije belbëzimi nga buzët e trasha të mbuluara së shumti nga qimet. Sa herë që ajo do ishte e pranishme do të bënte ndonjë budallallëk. E kishte nga naiviteti dhe sinqeriteti. Gratë në përgjithësi qëndronin të mbyllura dhe mungesa e kontakteve sillte dhe njohje të mangët të jetës. Gruaja në derë e brenda - mendonte gjithmonë. Në një rast, pasi ajo mbaroi ritet e pastrimit e të larjes së gruas ndarë nga jeta, pjesëtarët e familjes, si e donte zakoni, do t'i jepnin një rrobë nga më të rejat të së ndjerës. Kur po e merrte rrobën, një tjetër grua e pranishme në dhomë ia priti:

- Oj shoqja e Hoxhës! Kur po vdesin njerëzit ju po e fitoni nga një send.

- Po moj po, e fitojmë, por po vdesin rrallë, - i ishte përgjigjur ajo me naivitet e çiltërsi.

[47] E qeshura.

Kjo bisedë kishte marrë dhénë dhe tani sa herë që ndodhte ndonjë vdekje banorëve u kujtohej dhe fillonin e qeshnin për grykësinë edhe në fatkeqësi.

Edhe duke e ditur çfarë flisnin e çfarë arrinte në veshin e tij, ai përsëri nuk merakosej, por vazhdonte ta mbante veten si jo më mirë. Rrobat i zgjidhte, ashtu si kishte zgjedhur edhe sahatin me qostekun plot shkëlqim, që e mbante varur nga xhepi i jelekut në gjoks, deri te xhepi në anë të brezit. Kopsat i kishte prej fildishi, kujtim nga ritet që kishte bërë te shtëpia e Hamit Agës, ku i kishin dhënë një jelek të tij. Nga ky kishte shfrytëzuar vetëm kopsat e kushtueshme. Çallmën e mbante të pastër dhe mundohej që ajo të ndriste, sidomos shiritin që dukej hijshëm nën fushën e bardhë. Të gjithë e mbanin nëpër gojë për veshjen dhe kapadaillëkun e tij, por atij sikur i shtohej tamahu. Edhe kur ecte rrugës vështronte me bishtin e syrit majtas e djathtas. Shijonte me shumë ndjesi, të cilën vetëm ai e provonte, shikimet lakmitare të kalimtarëve të rastit.

Këto po mendonte kur i ishte afruar shtëpisë së të ndjerit. Po mendonte edhe për të nesërmen që do të shkonte në Prizren dhe nuk kishte vendosur akoma se çfarë do të vishte. Më mirë t'ia lëmë të nesërmes. Sot të merakosemi për problemet e sotme se e nesërmja ka plot kohë të merakosemi për problemet e së nesërmes.

Sapo ishte ndarë nga të zotët e shtëpisë. Ishte pak i lodhur dhe i dukej se gryka e fyti i gërricnin nga koha e gjatë që kishte kënduar në librin e shenjtë. Punën e merrte seriozisht dhe nuk bënte diferencime te të vdekurit. Barkun e kishte të rënduar, veçanërisht nga hallva. Njëqind herë i kishte thënë vetes të mos hante shumë, por edhe këtë herë tundimi dhe lakmia e mundi. Drekën e

kishin gatuar shumë mirë. Po mbahej fort te shala teksa zbriste shkallës e trupi tani i anonte para. Kur e ndihmuan të hipte në kalë vuri re se në të dy krahët e shalës vareshin dy torba të vogla. Akoma nuk e dinte se çfarë i kishin dhënë me vete, megjithëse ishte shumë kureshtar.

Të nesërmen në të zbardhur i hipi kalit dhe mori rrugën e Prizrenit. Do të takonte disa miq te Myftinia dhe në të kthyer do të bënte pazarin. Disa porosi të gruas dhe të fëmijëve.

I kënaqur nga dita e mirë, plot gaz e muhabet dhe pas një dreke të bollshme, u fut me të ecurën e tij të ngrehur në pazar. Pasi bleu disa gjëra u drejtua te një plakë e ulur mbi një stol. Para këmbëve të mbledhura dhe të kryqëzuara nga brenda kishte vendosur disa strajca me fara të ndryshme. Atë e kishin porositur të merrte fara lakrash, pasi të vjetshmet i kishin dalë shumë të mira. U afrua te plaka, nxori sahatin dhe e fshehu nga dielli që ta shquante më mirë. Ngriti kokën që ta shikonte nga lart, shikoi edhe njëherë diellin e zbehur për krahasim dhe me mendjemadhësi të tepruar iu drejtua plakës:

- A janë të mira këto farat e lakrës? - dhe e drejtoi gishtin nga strajca e punuar prej lini.

- Shumë të mira or bir, - i tha plaka e duke e parë me bisht të syrit e mbylli me fjalët, - gazi (e qeshura) pasi të mbijnë.

Mori qesen me fara dhe i hipi kalit për kthim. Kishte filluar të thyhej dita. E dinte që do të arrinte vonë në shtëpi, por rrugën e kishte marrë me kollajllëk, pasi nuk e kishte për të parën herë. Ujë dhe duhan kishte mjaftueshëm me vete. Rruga kalonte mespërmes pesë katundeve e ai kishte kudo shok e miq.

Arriti në shtëpi pasi kishin kaluar afro dy orë natë. Sapo dëgjuan zhurmën dolën dy djemtë dhe e ndihmuan.

- Ku është qenushja që nuk leh?

- Duhet të jetë te Islamllarët. Shkon pas qenit të tyre.

- Nga nesër do ia përgjysmoni racionin. Ha tek unë e shko leh tek Islamllarët, kjo nuk shkon.

Kishte disa kohë që nuk kishte vdekje e ai shkonte e bënte punët e përditshme në xhami. Kujdesej për të gjitha ambientet dhe nuk harronte të përgatitej për të falmen e Ditës Xhuma. Atë ditë do të dilte më vonë. Kishte lexuar Kuranin dhe ishte përgatitur për tematikën. Po numëronte tespihet e po priste t'i sillnin mëngjesin. Nuk ishte nevoja të ngrinte zërin se gjithçka ishte e llogaritur nga gruaja. Ajo ishte shumë e përpiktë.

- Mos bre burrë, - u fut me nxitim gruaja në dhomë - çfarë na kishe bërë me farat e Prizrenit.

E vështroi gruan jo vetëm me duar bosh, por dhe duke i lëvizur krahët, veprim ky që nuk ndodhte në shtëpinë e tij. E kuptoi se e kishte shkelur diku dhe e mbajti veten.

- Pse, moj grua? Fara kërkove, fara të solla.
- Po kanë mbirë fshesa, mor ditëbardhë.
- Fshesa! Si moj fshesa!

Me vrull përfundoi në kopsht dhe u gjend në mes të fshesave të sapo mbira.

Filloi të fliste me vete. Fliste e turfullonte. Mallkonte veten se nuk i kishte marrë fare për bazë fjalët e plakës: "Gazi pasi të mbijnë". E në të vërtetë pasi farat mbijnë plasi e qeshura, plasi e qeshura nga zori në mes të fshesave.

BERIAN[48] APO PILAF

Nuk po dilte se nuk po dilte vera apo Kadrisë i dukej se ajo stinë po vonohej. Kishte dy vjet që po mërdhinte shumë. Kishte dëgjuar se vdekjet në pleqëri vinin më shumë nga e pangrëna dhe nga i ftohti. Duke mos e vlerësuar se është plak dhe nuk ha, plakun e linin pa ngrënë. Atij i pakësohej oreksi, kalonte në anemi dhe vdiste. Ashtu edhe nga i ftohti. Të rinjtë nuk kishin ftohtë, kursenin drutë apo energjinë. Plaku strukej sa strukej e i ftohti i rëndonte zemrën deri sa ia ndalonte fare.

Sado që kujdesej për veten, prapë fëmijët se fëmijët. Ata ishin shumë, se ashtu i kishte falë Zoti, por dhe kërkesat i kishin të shumta. Jo rrallëherë pantallonat e tyre ishin më shumë të mbuluara nga arnat se copa e vetë pantallonave. Edhe për të ngrënë kërkonin se ishin duke u rritur. Për shyqyr ishin topolakë dhe të shkathët. Vetëm dy të vegjlit vinin si verdhacukë. "Háje keq e hundë kuq nuk ka", - iu kujtua një fjalë e shumëpërfolur në këto anë.

Një ditë ishin ulur në sofër dhe po hanin bukë e gjithë familja. Në mes ishte vendosur një sahan me shëllirë të bardhë[49] dhe të gjithë ngjyenin bukën e norme. Sado që ngjyenin, buka nuk njomej me shëllirë. Djali i madh i tha nënës:

- Oj nënë! Na hidh edhe pak dhallë.
- Jo or bir! Nuk ka dy sende në një vakt.

[48] Tepsi me pilaf e mish të zier sipër.
[49] Gjizë e holluar me ujë.

Ai nuk foli dhe fëmijët e tjerë vetëm e vështruan tinëzisht. Heshtje. Nëna ndoshta kishte më shumë qejf se të gjithë, por ...

Kishin edhe dy ditë rrogat. Deri tani kishte dyqind e pesëdhjetë lekë borxh, që i kishte marrë te Sefa për ushqime. Miell për bukë u ndodhej e për të tjerat kishte porositur gruan të kalonin ashtu, gur më gur. I kishte mbetur mendja tek rroga, sepse u kishte premtuar fëmijëve t'u blinte dy kile mish. Me rrogën e fundit nuk arriti të dërgonte mish në shtëpi, pasi gjysmën e rrogës e kishin pasur borxh. U patën ngelur edhe fëmijët zbathur.

Sapo mbaroi punën, i kënaqur me lekët në xhep, u ndal te kasapi. Mori dy kile mish dhe shkoi me një frymë në shtëpi. Akoma pa hequr këpucët i dha gruas qesen me mish dhe i tha:

- Sonte për darkë na bëj berjan.

- Hiq merak mos ki o burrë, - i tha ajo duke i mbyllur syrin e majtë. - Hajde tani hiqi rrobat e punës dhe pastrohu, se ajo është puna ime.

Kur po hante atë supën e hollë me zarzavate dhe me kokrra orizi nëpër të, mendja i shkoi për pak turshi. Domatet sa kishin filluar të ndaheshin nga lulet. Kështu kishte qenë shkruar. Asnjëherë të mos ngopej e asnjëherë të mos arrinte të plotësonte dëshirat në të ngrënë. Merak i ngelte se jo vetëm ai, por këtë gjë po e vuanin edhe fëmijët e tij. Diçka u mblodh në fyt, diçka që nuk e linte të kapërdinte atë që kishte përtypur. Ishte mllefi, mllefi i pazotësisë për të ndryshuar jetën e familjes së tij.

Doli nga shtëpia të takohej me shokët e të luanin një dorë domino. Ishte kohë pa shpenzime. Edhe duhanin që u jepte shokëve e merrte me ndërrim. I vinte çudi se të gjithë muhabetet i bënin dhe të gjitha problemet i rrihnin,

por trajtimin ekonomik, varfërinë e punën e vështirë që bënin nuk e përmendnin asnjëherë. U dukej se kjo temë nuk ishte për ata. Disa gjëra si këto i dinte vetëm partia.

Kapaku i nxehtë ra nga tenxherja dhe u rrokullis me zhurmë në gurët e oborrit. Gruaja e Kadrisë desh dogji duart. Fëmijët u spërkatën nga pikat e valës, por në vend që të largoheshin, mbuluan me kokat e tyre grykën e tenxheres. Ajo i largoi me kujdes, por ata mendjen e kishin te mishi që po ziente. Deshi nuk deshi, mori një pirun dhe u dha secilit nga një grimcë gjysmë të zier. Ata e kullufitnin copën e nxehtë duke fryrë me gojë hapur dhe silleshin përsëri rrotull zjarrit. Nëna përsëri merrte nga pak, e nga pak u jepte secilit. Mishi pakësohej ndërsa ata kullufit e hidhu përpjetë.

Kadria u fut në dhomë. I lëshuan vend në divanin përballë oxhakut. Ishte koha e lajmeve dhe radion në këtë orar nuk e prekte askush. Kjo tanimë ishte vendosur njëherë e mirë. Televizor kishte vetëm ndonjë tek - tuk. Fëmijët e tij nuk kishin mundësi të shikonin televizor.

Gruaja shtroi sofrën. Vendosi tepsinë e berianit në mes, lugët, pak bukë dhe i thirri burrit të afrohej. Fëmijëve nuk kishte nevojë t'u thoshte se ata ishin ulur para se të vinte tepsia.

Kadria u ul. U ul dhe nuk e hiqte shikimin nga tepsia. Edhe lugën nuk e prekte me dorë. Ishte si i ngrirë, i fiksuar dhe i hutuar.

- Merr lugën e fillo, burrë! Hajde na bëftë mirë! - tha gruaja e mori lugën dhe e afroi para vetes.

- Po e marr lugën, por nuk po kuptoi moj grua. Çfarë ke gatuar për darkë?

- Berian burrë! Sikur e lamë bashkë.

- Po ky është berian apo pilaf grue? Këtu nuk shoh asnjë copë mishi.

- Është nisë për berian o burrë, por fëmijët e kanë ngrënë mishin para. U bëftë mirë se për këta po përpiqemi.

- Ashtu qoftë! U bëftë mirë atyre e na bëftë mirë edhe ne kjo tepsi me pilaf! Zoti e shtoftë!

TREGTARI MASHTRUES

Ne lumjanët e Rrafshës asnjëherë nuk jemi marrë me tregti. Kemi punuar tokën, kemi ruajtur pak bagëti dhe i kemi këmbyer me drithëra buke. Këmbimin e bënim në Prizren dhe kështu kishim gjetur një ekuilibër. Po ashtu në Prizren blinim dhe vegla pune e rraqe të ndryshme që i duheshin një familje, si për njerëz ashtu edhe për bagëti.

Më keq ishim për zanatçi. Përjashtuar Mholen në Bicaj si kovaç, apo ndonjë mjeshtër të rrallë, asnjë nuk merrej me zeje. Nëpër familje bëheshin vetëm qilima e sixhade për nevojat e të rinjve kur martoheshin.

Duke parë këtë vend kaq të virgjër e të pa zanat, shumë zejtarë nga Prizreni e Gjakova mësyn në qytetin e porsa populluar të Kukësit. Filluan zejtaritë e para, si kovaçhane, teneqepunues, kallajxhi, kasap, zgunapunues, dyqane manifakture e vegla pune, berber, marangoz, këpucar e opingar, etj. Në sajë të këtyre zejtarëve të ardhur, jeta dhe shumë profesione jo vetëm lindën, por dhe filluan të gjallërojnë jetën e qytetit. Kështu pak e nga pak po pakësoheshin rrugët dhe kërkesat për në Prizren apo Shkodër.

Dhe në fshatin tim Bicaj kështu ndodhi. Në vitin 1920 erdhën në fshat për punë Kol Vila dhe Kol Shala. Të dy nga Shkodra. Kol Vila punoi në fillim si marangoz, kurse Kol Shala merrej me vizatim e bojatisje. Kongresi i Lushnjës mori vendim për hapjen e shkollave shqipe në të gjithë vendin. Me këtë rast u hap dhe shkolla shqipe në Bicaj, ku u emëruan mësues Kol Vila dhe Kol Shala, të cilët patën një perspektivë të shkëlqyer në mësimdhënie.

Po kështu një zhvillim mori edhe tregtia me pakicë.

Dyqanet që u hapën tanimë e merrnin furnizimin në Kukës tek tregtarët e ardhur.

Duke qenë se kërkesat ishin të mëdha, ata kishin shumë fitime, pasi në mungesë të monedhës shisnin edhe me produkte në natyrë. Por sado i madh që të ishte fitimi, asnjëherë nuk i ndaloi disa mashtrues të djallëzuar të gënjenin blerësit e varfër.

Po ndalojmë te një tregtar i vogël në Bicaj dhe marrëdhëniet që ndërton ky me një blerës:

Fshatari blen një palë opinga që kushtonin 5 lekë dhe i jep shitësit mashtrues 15 lekë.

Tregtari duke i kthyer kusurin e thotë:

- Thuaj pesë!
- Pesë, - përsërit blerësi.
- Shumë mirë. Ja dhe pesë opingat, - e duke i dhënë opingat e pyet, - A bëjnë dhjetë? Merri dhe pesë lekë, - e vazhdon pyetjen, - A bëjnë pesëmbëdhjetë?

Fshatari del jashtë dhe shikon se në dorë kishte një palë opinga dhe pesë lek, pra gjithsej dhjetë lek.

Kthehet tek tregtari dhe i ankohet. Ai ia merr përsëri opingat dhe pesë lekët dhe fillon nga e para:

- Thuaj pesë!
- Pesë, - thotë blerësi.
- Ja dhe pesë opingat, dhjetë. Merri dhe pesë lek, pesëmbëdhjetë. Tani dil jashtë e mos më mërzit më.

Blerësi dilte jashtë dhe i numëronte: pesë lek opingat dhe pesë lek në dorë bëjnë dhjetë.

- Si del pesëmbëdhjetë? - pyeste i hutuar.

E kështu, i hutuar dhe i mërzitur, largohet nga tregtari mashtrues me opingat në dorë e pesë lekë në xhep.

MAGAZINA

Fshati ishte i madh. Shtrihej në tre lagje të grupuara secila në vete. Thonë se kanë qenë tre vëllezër, por nuk e thonë pse nuk rrinin bashkë. Në fillim filluan të merrnin e të jepnin nga lagjia në lagje, por kohët e fundit filluan edhe brenda lagjeve. Kjo brenda përbrenda filloi të shihej me sy jo të mirë. Realistët pyesnin: - A bëjnë dashuri brenda lagjes? Dikush rrudhte shpatullat, dikush pohonte ulët, dikush ulte kokën...

- Atëherë kur bëjnë dashuri, le të martohen! Edhe shtesa në fise i ndau dasmat e mortet dhe gradualisht krijoi ftohje e kjo ftohje krijoj atë që nuk e kishin në normalitet, bashkimin e të rinjve në çifte bashkëshortore.

Lagjia më e populluar nuk ishte vetëm qendra e fshatit, por ishte qendra e krahinës e më gjerë. Që në kohët e hershme qeveritë osmane kishin ngritur administratën e tyre për të mbajtur nën sundim krahinën, e kjo vazhdoi me të gjitha regjimet dhe qeveritë që pasuan. Përveç administratave, këtu kanë qenë vendosur dhe postëkomanda, komuna, telegrafa, dyqane manifakture, lokale dhe depot e shpërndarjes së drithërave. Vetëm hotel nuk ka pasur. Njerëz e kafshë zbrazeshin tek banorët vendas.

Në këtë kallëzim do të ndalem vetëm te magazinat e shpërndarjes së drithërave të bukës. Ato shtriheshin në një shpat të thatë dhe toka kishte vetëm rërë të bardhë. Rriteshin disa shkurre e ferra që i shijonin vetëm gomarët. Kjo ishte mirë se kur fshatarët vinin dhe zinin radhë, gomarët kishin me se merreshin. Hanin ferra dhe kafshonin njëri tjetrin në vesh.

Këto quheshin magazinat e drithit dhe këtu furnizoheshin me drithë fshatarë nga e gjithë krahina. Nga njëra anë shkarkoheshin makinat e shtetit e nga ana tjetër ngarkoheshin kafshët e banorëve të krahinës. Gjithë ditën kishte njerëz e gjithë kohën punohej për të tërhequr atë racion të pakët mujor.

Tre kallëzime të shkurtra:

Kallëzimi i parë:

Përgjegjësi po plotësonte formularët e magazinës dhe po i pajiste fshatarët me kuponin për tërheqjen e drithit, kur vjen magazinieri dhe i thotë se nuk ka më drithë e duhet të presim deri sa të vijë furnizimi. Përgjegjësi i shikon dhe në radhë të gjithë ata që ishin duke pritur për drithë, nëse kishte një njeri të tijin apo person që njiheshin familjarisht, ta përcillte e të lehtësonte radhën. E shikon në sy njërin që e njihte mirë dhe i thotë:

- Shiko si është puna! Ne të dy merremi vesh. Drithi u mbarua e duhet të presim furnizimin e radhës. A po e lë krejt këtë muaj e muajin tjetër hajde merri të dy muajt bashkë?

Fshatari e shikon në sy, kruan kokën e sforcohet në fytyrë sikur përgjigja që duhej nuk po vinte. Drejtoi trupin dhe duke e parë me keqardhje dhe dhënë të kuptonte që unë po e bëj vetëm për ty, i tha:

- Edhe unë ashtu po bëj, por kam frikë se muajin tjetër nuk ka se kush ta hajë drithin.

Ai nënkupton se në shtëpi nuk kishte kokërr drithi dhe po të rrinin familja një muaj pa ngrënë, nuk do të mbetej asnjë i gjallë që të hante drithin e premtuar.

Kallëzimi i dytë:

Mbaron drithi në magazinë. Fshatarët e mbledhur po prisnin furnizimin e ri dhe ai po vononte. Filluan të nxehen gjakrat e njëri prej tyre i drejtohet përgjegjësit të magazinës:

- A je hiqmat[50] ti?
- Po! Unë jam, - i përgjigjet ai.
- Në qofsh hiqmat shtrëngo b*thën. Ose siguro drithin, ose largohu nga detyra.

Kallëzimi i tretë:

Ata që ishin të sëmurë, ishin dhe më të privilegjuar. Paiseshin me autorizim përkatës dhe u jepej për ushqim një sasi gruri dhe jo misri. Njëri i drejtohet përgjegjësit me letrën e lëshuar dhe kërkonte racionin e grurit. Në atë moment nuk kishte gjendje grurë e përgjegjësi për të dalë nga situata i thotë:

- Për momentin nuk kemi grurë.
- Po unë jam me TBC[51], - i thekson fshatari i sëmurë.
- E di! Po për momentin nuk ka. Edhe unë jam NTSH dhe nuk kam marrë, - del nga situata përgjegjësi.

NTSH ishte emërtimi i ndërmarrjes ku punonte - Ndërmarrja Tregtare Shtetërore.

Fshatari kuptoi se përgjegjësi kishte sëmundje më të rëndë se ai, e kur nuk kishte për atë, si mund të ketë për mua. I qetësuar dhe i sqaruar u largua nga magazina.

[50] Përgjegjës, përfaqësues i qeverisë.
[51] Sëmundje tuberkulozi, infeksion ne mushkri.

NUK JE PËR KASHTË, ZOTNI !

Kishin kaluar pothuajse dhjetë vjet nga çlirimi i vendit prej pushtuesve nazifashistë. Populllsia, veçanërisht ajo fshatare, vazhdonte të lëkundej mes vetes e pushtetit. Akoma nuk ishin ambientuar me reformat gjysmake dhe me ritmin e ekonomisë që mezi po formësohej. Të pasurit dhe agallarët kishin frikë se po varfëroheshin. Të varfëritë kishin frikë se po turpëroheshin. Ata që kishin pasur pasuri, të detyruar ose imponuar kishin dhënë, por pushteti u kërkonte përsëri. U kërkonte dhe kur nuk kishin më se çfarë të jepnin, i shpallte "kulak". Të varfrit kishin përfituar pak tokë nga reforma, por ishin si mbi gjemba në tokën e huaj. Nga hezitimi asnjëherë nuk kishin marrë prodhim nga ajo tokë. Taksa në natyrë po i fundoste dhe po i barazonte me prodhimin e tokës që kishin përpara reformës. Partia e pushteti kishin ngritur struktura të panumërta dhe i kishin shpërndarë me njerëzit e besuar në të katër anët e vendit. Ata kishin emra të ndryshëm, por më shumë dëgjoheshin ata me "agjit" dhe "prop", që nënkuptonin agjitacionin dhe propagandën.

Këto po mendonte Kamberi, avokati që mundohej të mbronte klientët e varfër dhe agallarët e pasur. Më shumë shqetësohej për aftësitë e tyre të mangëta intelektuale, që nuk arrinin të kuptonin reformat dhe ligjet. I kujtohej një shkrim i Edith Durhamit për malësoret e Mirditës kur xhonturqit sollën për diskutim projektkushtetutën e Republikës së Re, të porsa vendosur në Turqi. "Njerëz besnikë, të aftë për të adhuruar diçka heroike, që do ndiqnin deri në vdekje një princ, tek i cili do kishin besim; por kur vinte puna te kjo kushtetutë, që

qe e paprekshme dhe e padukshme, ata s'arrinin të kuptonin e s'mund të kuptonin asgjë. Është gjë e vështirë kur të marrin e të vërvitin nga shekulli i katërt drejt e në shekullin e njëzetë, pa të lënë kohë fare të marrësh frymë. Por unë me veten time po dyshoja nëse Kushtetuta arrinte t'i kuptonte ata më mirë, nga ç'e kuptonin ata".

Kështu i kishte qëlluar dhe kjo dosja që ai kishte në dorë. Ishte një rast në Rajë, Komuna Tropojë, ku një të moshuar rreth 75 vjeç e kishin denoncuar se kishte strehuar diversantë. Atij i duhej të shkonte dhe të bënte verifikimin në vend, pasi ishte caktuar mbrojtësi ligjor i personit të moshuar. Kishte bindje të plotë, nisur dhe nga raste të ngjashme, që personi në fjalë jo vetëm që nuk kishte dijeni për ligjet, por ai ishte jashtë situate edhe për shkallën e zhvillimit ekonomik e politik të vendit. Ai nuk kishte dijeni se çfarë ndodhte prapa malit të tij.

Të nesërmen mbrëma, shoqëruar nga një polic, arriti në Tropojë dhe të pasnesërmen vonë arritën me kalë në katundin Rajë. Atë mbrëmje i priti në shtëpinë e tij Kryetari i Këshillit. Biseduan me atë dhe me dy familje ngjitur për të pandehurin. Nga takimi drejtpërdrejtë me personin e akuzuar arritën në përfundim se dy të rinj kishin sajuar këtë version për të larguar plakun dhe lënë të lirë nusen e djalit, pasi djali i tij kryente shërbimin e detyrueshëm ushtarak. U njoftuan të rinjtë të paraqiten pranë gjykatës Kukës dhe darkuan aty ku do të kalonin edhe natën. Kushtet ishin shumë të vështira dhe njerëzit trajtoheshin një shkallë më poshtë se bagëtia.

Pas buke i zoti shtëpisë së bashku me djalin e tij filluan të rregullonin shtrojën. Ata futën duart në shtresën e kashtës dhe filluan ta lëviznin në mënyrë që të mos ishte shumë e fortë. I zoti i shtëpisë iu drejtua avokatit:

- Or zotni! Ti nuk ke qenë për kashtë por nuk patëm bar me të nxjerrë.

Kamberi e vërejti mirë se mos fshihej ndonjë qëllim a fyerje në fjalët që dëgjoi.

Doli jashtë dhe thirri policin, të cilin e vuri në dijeni për thënien e të zotit të shtëpisë.

- Mos u mërzit, - e sqaroi polici. - Ata e kanë zakon që mikut të mirë i shtrojnë bar nga poshtë, se është më i butë. Atij nuk i ka qëlluar bar dhe të kërkon ndjesë që po të shtron kashtë.

Me këtë sqarim i zuri gjumi dhe të nesërmen u nisën për Kukës të ndjekur pas nga dy të rinjtë.

Shpejt u zhvillua dhe gjyqi i burrit të moshuar. Pafajësia e tij ishte provuar dhe kjo e formalizonte gjyqin duke qenë vendim i parashkruar. Sido që të ishte puna, i moshuari kishte kaluar një periudhë të gjatë e të vështirë në qeli.

Prokurori dha pretencën. Kamberi si avokat, i ulur në krah të të moshuarit, i thotë rrëzë veshit:

- Duhet të ngrihesh në këmbë e të thuash një fjalë.

Plaku me shumë vështirësi u ngrit dhe i revoltuar tha:

- Çfarë më keni bërë ju, shtatë krajla nuk ma kanë bërë!

Zhurmë e alegori në sallë. Avokati, për të mos u marrë për bazë fjalët e plakut, u ngrit shpejt e me zë të lartë tha:

- Kërkon pafajësi, kërkon pafajësi!

Trupi gjykues mori vendim ta liroj nga salla. Avokati e sqaron plakun që është liruar dhe i kërkon të falënderoj gjyqtarët. Ai duke u mbajtur në karrige ngrihet në këmbë dhe me sa kishte në kokë thërret:

- Rrnoftë Naltmadhnia! Rrnoftë Naltmadhnia!

Kamberi e kapi me forcë për krahu, e uli dhe me një zë që u përpoq të mbyste zërin e trashë të plakut, thërriti:

- Falënderon partinë, pushtetin dhe trupin gjykues, zoti Kryetar.

Në fakt plaku nuk dinte kë të falënderonte. Ai nuk kishte dijeni në vendosjen e diktaturës së proletariatit dhe pushtetit popullor, pushtet që do t'i rëndonte në kurriz në ato pak ditët e mbetura.

SHURDHA, VIZITË TE MIKU

Shurdha ishte ulur në një kërcu tek turra e druve të paprera dhe dukej nga larg që ishte i mërzitur. Shurdha nuk ishte emri i tij. Emrin e vërtetë e kishte harruar që kur kishte pësuar një aksident dhe kishte humbur dëgjimin. Që atëherë e thërrisnin Shurdha dhe këtij nuk i mbetej fare hatri. E kishte kuptuar se këtë emër e përdornin jo për ofendim, por për ta identifikuar dhe dalluar nga të tjerët, nga të gjithë ata që nuk kishin probleme me dëgjimin. Ishte pakicë dhe pakica mund të identifikohej më lehtë me epitete. Djemtë i kishin propozuar për aparat dëgjimi me kufje, por ai nuk pranonte. I dukej vetja ndryshe.

Sot në të vërtetë ishte i mërzitur, e i takonte të mërzitej. Miku i tij më i ngushtë, Hasa, ishte shtruar në spital. Për sa kishte mundur të kuptonte ai kishte një paralizë të lehtë dhe një të ftohur të rëndë dhe kurimi i tij kishte për të zgjatur. Kjo i zgjaste edhe Shurdhit vetminë.

Hasa ishte ndër të pakët persona që kuptohej mirë me të dhe ndoshta i vetmi person që ia kuptonte fjalën pa lëvizur mirë buzët. E themi buzët, pasi kjo ishte pjesa nga ku ai orientohej në bisedën që bënte me atë që kishte përballë. "Gjuha e buzëve", i pëlqente ta quante shurdhi. Ishte gjuha që ai zotëronte më mirë. Si thamë, me Hasën ai kuptohej jo vetëm para se të lëvizte buzët, por edhe me gjuhën e shpirtit. Për këtë e të tjera veti ata ishin të lidhur ngushtë me njëri tjetrin. Kjo lidhje tanimë ishte këputur përkohësisht dhe ishte kthyer në mërzitje.

Kishte biseduar në darkë me djemtë dhe ata e kishin miratuar vizitën e tij në spital, pasi ai i kishte bindur se dhimbja e malli kishin filluar të bënin punën e

tyre. E kishin çoroditur, pakësuar oreksin dhe ndikuar dukshëm mbi gjumin. Një natë më parë ai i kishte dalë edhe në ëndërr. E kishte takuar në rrugë dhe Hasa i kishte thënë: Pse nuk erdhe tek spitali për vizitë kur unë isha i shtruar? Këtë ua tha edhe djemve.

Po rrinte ulur në divanhane me kafen turke e një gotë uji përpara. Ishte ngritur herët nga shtrati e në atë orë në shtëpi pothuajse të gjithë flinin. E kishte porositur edhe plaka që në mëngjes herët ata të mos bënin zhurmë. Të rinjtë kishin nevojë për gjumë. Nga larg dëgjonte kërcitjen e nallaneve të plakës, si troku i kalit të çalë. Ishte te stalla dhe shikonte lopët, trazonte pulat, kontrollonte qenin e ndërsa bënte inventarin, qetësonte shpirtin e saj tamahqar.

Po bëheshin dhjetë minuta që ecte rrugës e tani po e vinte re nga hija e vet që koka i rrinte e varur pak poshtë. E kishte vënë re për disa kohë që shikimi i ishte fiksuar te këpucët dhe ai pozicion, tanimë që ishte mplakur, sikur e qetësonte më shumë. Këpucët i kujtonin ditëlindjen e shtatëdhjetë. Asnjëherë nuk kishte festuar ditën e lindjes. Këtë vit ishin kujtuar ata. Në darkë u mblodhën dhe kënduan, qeshën. Kishin për darkë gatime nga më të mirat. Djali theri një qengj dhe e kishin pjekur në zgarë. Më shumë u kënaqën nipat e mbesat. Këpucët gjithmonë i kujtonin atë natë gëzimi e hareje.

Ecte e fliste pa zë me veten. Në mend i binte një udhëtim që kishin bërë me Hasën kur kishin zbritur në qytet për pazar. Kur u nisën muhabeti ishte i vrullshëm sikur kishin kohë pa u parë. Më vonë ai u venit dhe ra qetësi. Dëgjoheshin vetëm zhurmat e këpucëve të rënda në zhavorrin e rrugës. Shurdhit nuk iu durua kjo gjendje dhe iu drejtua Hasës:

- Fole një fjalë, e burrë!

- Po ngacmo pak që edhe unë të flas diçka, - i ishte përgjigjur Hasa.

Kujtimet ishin të panumërta sa po t'i rendisje me mendje përshkoje dy herë rrugën për në qytet. Më e spikatur ishte kur po kalonin natën në bjeshkë, kur kishin radhën e ruajtjes së kuajve. Një natë, pasi hyri dielli, u ftoh moti. U errësua, hëngrën bukë dhe u shtrinë për të pushuar në bar të njomë. Pushim me njërin sy hapur. Kuajt rrinin afër tyre në formë rrethi. Ashtu dukeshin më të sigurt. Shurdhi filloi të kishte të ftohtë, ndërkohë që Hasa filloi të gërhiste. U çuditë me vete se si po flinte ai në këtë të ftohtë. E lëvizi, ai hiç. E goditi me shqelm dhe kur i doli gjumi e pyeti:

- Çfarë ke shtruar poshtë?
- Thes, - u përgjigj Hasa.
- Po sipër me çfarë je mbuluar?
- Me thes, - u përgjigj përsëri ai.
- Po ma jep njërin thes se ngordha së ftohti.
- Nuk mundem se jam futur në thes, - iu përgjigj serioz dhe i qetë. Ndërkohë plasi një e qeshur mes të dyve sa edhe i ftohti për pak momente u harrua.

Në fakt duke ecur nuk po fliste e mendonte vetëm me veten, por po mendonte e ngrinte skenarin e bisedës që do të bënte me Hasën. Si do t'i them unë Hasës e si do të më përgjigjet Hasa mua. E unë pastaj si do t'i them e ai si do të më përgjigjet.

Unë në fillim do t'i them:

- Si je me shëndet? - e ai do të më përgjigjet:
- Tani jam më mirë - e unë do ti them
- Gëzohem shumë.

Pastaj do ta pyes:

- A po të hahet ndonjë send? - e ai do më përgjigjet

- Kam fillu të ha nga pak, - e unë do të përfundoj,
- Ha nga pak se të bën mirë.

Me këto fjalë Shurdha arriti te spitali dhe futet te dhoma e shokut të sëmurë. Ai ishte gjysmë i shtrirë dhe kishte vendosur nga poshtë dy jastëkë pambuku. Sytë i kishte gati të mbyllur dhe koka i anohej pak djathtas. Cepi i buzës së djathtë i kishte rrëshqitur nga paraliza pak anash. Vuri re se ai nuk do ta kuptonte dot Hasën në gjendjen që e gjeti. Gjithsesi ai e përshëndeti duke i zgjatur krahun, sikur donte ta ndihmonte të ngrihej, e pas një pauze keqardhje shpërtheu me zë të lartë:

- Tungjatjeta shok! Si je me shëndet?
- Shumë keq! - i përgjigjet me zë fyti Hasa. Buza nuk lëvizte fare e Shurdha nuk arriti të kuptoj asnjë rrokje.
- Gëzohem shumë! – vazhdoi skenarin Shurdha. - A po të hahet ndonjë send?
- Asgjë nuk po më hahet. Më ka mbetë vetëm me e provu me hëngër një m*t, se të gjitha të tjerat i kam provu.
- Shumë mirë. Ha nga pak se të bën mirë ...(m*t).

Dy shokët që ishin në krevatet përballë dhe një vizitor i pranishëm mezi po e mbanin të qeshurën. Shurdha nuk po kuptonte asgjë. Ndërkohë që ai kthehet e përshëndet me kokë pjesëtarët e tjerë në dhomë, ata u përgjigjën me zë të vogël, por plasën. Plasën e s'mundën ta mbanin më të qeshurën. Shurdha i shikonte si i habitur. I shikoi dhe filloi edhe ai të qeshte. E kuptoi se mund ta kishte dreqosur. Jo ai. E kishin dreqosur buzët e Hasës që ishin deformuar, duke shtrembëruar gjithçka, bashkë me skenarin, që kishte përgatitur me aq kujdes.

PI VALË E PI TYM

I ngarkuar shpirtërisht dhe emocionalisht Prenga u ul në një gurë të latuar para kullës. Sapo kishte përcjellë një mik nga Luma. Pati thirrur edhe disa kushërinj të afërt. Raki e djathë pa kripë, turshi e mish të thatë gici e muhabet pa mbarim. Për mikun nga Luma pati therur një pulë[52]. Nuk po mendonte fare të ngrënët, se ajo shkoi e iku, por mendja i rrinte te muhabeti. Miku shkoi, po fjalët e tij e kishin lënë shijen dhe aromën prapa.

Ndezi cigaren dhe me dorën e djathtë shtrëngoi në kamishin e fildishtë. Në mendje i kaluan të gjitha sa u fol dhe u dëgjua deri në orët e vona të natës. Fillimisht kishin përmendur sa njerëz kishin hyrë e dalë, sa kishin pritë e përcjellë nga kjo kullë e kuqërremtë majë Domgjonit. Biseduan për luftërat. Të parët e tij nuk mbanin mend luftëra ballas. Asnjë pushtues nuk kishte arritur të futej në tokat e tyre. Nga turku e deri në Luftën e Dytë këmbë ushtari nuk e kishte shkelur këtë tokë, megjithatë kishin luajtur rolin e tyre në historinë e Mirëditës dhe të të gjithë vendit. Kishin mbajtur krah e kishin dhënë kontribut. Vetëm me partizanët nuk i kishin bashkuar armët. Kur përmendeshin partizanët, para sysh u dilnin "rusët e kuq". Urrejtja fillonte pa pasur kontakt dhe pa u njohur me politikën e tyre. Kështu gjatë luftës e kështu dhe mbas çlirimit. Kishin kujtuar kohën kur forcat e ndjekjes luftonin dhëmb për dhëmb me njerëzit e Bajraktarit. Në ato luftime pati shumë të vrarë nga të zonës. Ku me faj e ku me pa të drejtë, sidomos në kohën kur u vra Hajdar

[52] Gjithmonë për mysafirët muslimanë nuk gatuanin mish derri.

Tafa në Lari të Xhuxhës. Përmendën një rast kur forcat e ndjekjes kishin gjurmuar Bajraktarin me mbështetësit e tij dhe në darkë ishin fjetur në një nga shtëpitë më të afërta. Aty gjejnë vetëm të zonjën e shtëpisë. Thahen e ngrohen e kur ajo u vë para nga një filxhan me raki e pak djathë të bardhë, komandanti grupit të ndjekjes e pyet:

- Oj nënë, ku i ke burrat?

- Ah mor bir! Burrat e mirë[53] i mbyti Partia e burrat e këqij[54] i mbytën opingat.

Ata nuk bëzanë. Vetë ata ishin burrat e këqij që ndiqnin burrat e mirë, burrat që nuk ishin në shtëpi të tyre e ata po ia kërkonin nënës.

Por nga nata e mbrëmshme i kishte mbetur në mendje një emër i ngulur si gozhdë. Emri Islam Spahia kishte zënë shumë vend e shumë vëmendje. Ishte personi për të cilin kishin tjerrë shumë histori e ngjarje me mikun nga Luma. Ky emër dhe titullin "Spahi" ishte i lidhur me një kujtim të së kaluarës e që kishte të bënte me babanë e tij:

"Ishte viti 1925. Gjyshi sapo kishte marrë nga Naltmadhnia gradën "kapedan" e të gjithë kishin ardhur ta uronin. Urimin më të madh dhe që u kishte mbetur në mendje e kishte bërë Kol Ndre Dukati i Bisakas. Ai pasi kishte marrë në dorë filxhanin me raki, ishte shprehur ngadalë:

- O Kol miku, Naltmadhnia të bëni Kapidan dhe e gëzofsh për jetë e mot! Por kujdes! - Mbaja krahun këtij populli e mos e prish me Gjon Marka Gjonin[55].

[53] Bajraktari e njerëzit e tij.

[54] Forcat e ndjekjes, që ishin lodhur nga këmbët duke ndjekur "burrat e mirë"

[55] Mbaja krahun popullit, por mos e prish me qeverinë.

Ashtu si mbrëmë, në shtëpinë e tyre atë mot, kishte bujtur një mik nga Luma. Dhe ai kishte folur shumë për Islamin. Edhe atë natë të hershme Islam Spahia kishte pas mbetur si gozhdë e ngulur në kullë. Të nesërmen gjyshi kishte mbledhur vllazninë dhe e kishte porositur djalin e madh, Ndrekën, të shkonte në Kolesjan si mik tek Islam Spahia. Të shikonte me vëmendje çfarë bënte ai, si vepronte dhe pse kishte emër, sepse pasuri e zë kishim edhe ne boll, por emër si ai nuk kishim.

Të nesërmen Ndreka kishte arritur në Kolesjan dhe drejt e te kulla e Islam Spahisë. Futet në odë dhe ulet në vendin që i treguan. I zgjasin duhan, kafe dhe filluan ta pyesin për shëndetin dhe për të tjerat përciptas. Ndreka nuk e mbante mendjen te pyetjet e shëndeti i të pranishmëve në odë, por tek i zoti i shtëpisë, tek Islam Spahia. Islami kishte zënë njërën anë të oxhakut, ulur mbi një lëkurë të trashë dashi dhe qëndronte mbështetur mbi dy jastëkë të vendosur njëri mbi tjetrin. Vinte i shkurtër e në kokë mbante qeleshe lume të bardhë si bora. Flokët i ishin zbardhur dhe qeleshja e bënte më të bëshëm e më të gjatë. Balli i rrafshët i krijonte Ndrekës besim e mbështetje dhe sytë vezullues i imponoin vëmendje.

Vizitorët hynin e uleshin. Secilit i afrohej nga një duhan dhe pastaj nga një kafe në filxhan pa tavllë. Rrufisnin kafen e vazhdonin muhabetin, ku më të përqendruar e ku më lirshëm. Islamit nuk i sillnin kafe, por tabakanë me dymbëdhjetë filxhanë bosh dhe në mes një ibrik me kafe. Ai vetë mbushte filxhanin, pinte kafen, e largonte filxhanin bosh dhe mbushte tjetrin. Kështu vazhdonte me të dymbëdhjetë. Këto i bënte krejt natyrshëm e pa ndërprerë muhabetin dhe pa e hequr vëmendjen nga mysafirët. Herë pas here dridhte cigaren

dhe e fuste në cigarallëkun e gjatë me kokë të fildishtë, e thithte ngadalë e po ashtu ngadalë nxirrte dhe tymin, a thua se këto veprime të ushtruara prej pesëdhjetë vitesh dukeshin si të programuara në perfeksion.

Ndreka nuk ia ndante shikimin Islamit, ndërkohë që Islami nuk i kushtonte rëndësi, duke mos e veçuar nga miqtë e tjerë. E kishin prezantuar si një mik nga Mirdita dhe ai e kishte quajtur "kumar". Vetë Islami ndjehej pak i lodhur. Vitet kishin bërë punën e tyre. Ai tani kishte filluar të ishte më i përmbajtur dhe donte ta mbyllte me nder jetën e këtejme. I kishte ardhur koha të reflektonte mbi jetën dhe mbi veprimtarinë e shumtë që kishte pasur, mbi marrëdhëniet e panumërta që kishte ndeshur, luftërat ku ishte përfshirë, mosmarrëveshjet e shumta që kishte sheshuar, etj.

Sa shpesh ndërroheshin vizitorët, aq shpesh ndërroheshin edhe muhabetet dhe problemet që shoshiteshin. Ndreka vetëm kishte dëgjuar dhe ngaqë nuk i kishte kuptuar nuk kishte dhënë as mendim, megjithëse për tre ditë që ndenji askush nuk ia kishte kërkuar atë. Ai nuk kishte hasur asnjëherë në të tillë odë burrash. Kurrë nuk ishte larguar nga krahina e tij. Edhe shërbimin ushtarak nuk e kishte kryer. Në vend të tij kishte shkuar kushëriri i afërt përkundrejt një shpërblimi. Aty kishin debatuar, diskutuar, dëgjuar argumente dhe vendosur bashkërisht për çdo problem që shtrohej. Këto oda ishin kthyer si oda të mençurisë e pjekurisë lumjane. Ajo që vendosej dhe peshohej nuk mund të lëvizte. Por gjatë gjithë kohës aty pihej duhan, rrufitej kafe dhe hahej ushqimin në orët e caktuara, pa i ndërprerë bisedat e nisura.

Të tretën ditë Ndreka kishte marrë leje dhe ishte larguar. E kishin përcjellur deri në dalje të fshatit. Ai i hipur në kalin e bardhë dhe të mirë ushqyer, duke dëgjuar trokun monoton, kishte rikujtuar me radhë dialogët për ngjarjet që asnjëherë nuk i kishte përjetuar.

Në pasditen e vonë Ndreka kishte arritur në kullën e tij të vjetër, por shumë të rehatshme, veçanërisht për atë që nuk ishte larguar kurrë nga ajo. Pati rreth dy orë që dielli kishte kaluar prapa malit, kur burrat ishin mbledhur në odën e madhe të katit të dytë. Të gjithë sy e vesh. I pari e kishte hapur bisedën Prenga:

- Na thuaj o Ndrekë, si ia kalove tek Islam Spahia?

- Shumë mirë, babë! Ai ishte mirë me shëndet dhe më porositi që falshëndet t'u dërgosh të gjithë burrave të fisit e në veçanti ty, o babë. Kur i thashë që naltmadhnia të ka bërë Kapidan u gëzua shumë dhe tha: - Ta gëzojë e ta mbajë me nder e burrni këtë emën.

- Mirë, Ndrek! Pa na thuaj çfarë bënte që ka kaq shumë emër e zë, emër e zë që na nuk i kena.

- Aty vura re – ishte shprehur Ndreka - që kishte shumë njerëz. Ata vinin, rrinin e largoheshin. Pyesnin, flisnin, dëgjonin e iknin. Bënin disa muhabete që unë nuk i kuptova. Islam Spahinë nuk pashë që të bënte ndonjë gjë. Për tri ditë që ndejna ai vetëm bënte muhabet, "pinte tym e pinte valë" e asgjë tjetër nuk vura re që bënte".

I kujtohej si sot kur ata mbetën të çuditur me atë shpjegim, deri kur Ndreka i kishte sqaruar se vala ishte kafja, që në Fan e përdornin më rrallë dhe tymi ishte duhani.

FËMIJA

Kallëzimi i parë:

Shumë u gëzua Osmani atë ditë që u bë gjysh. Kishte dëshirë që të gjithë ta ndjenin si ai. Në trungun e madh të pemës ishte shtuar një filiz, filiz që shpejt do të bëhej degë e do të jepte fruta, fruta si ato të gjakut të tij. Në fillim deshi ta hidhte si njoftim në fb, por më vonë u pendua, duke e ditur se do të pendohej që nuk po e hidhte. Asnjëherë nuk kishte qejf të bënte njoftime të tilla. Kur i lexonte shkrimet e të tjerëve mendonte "kujt i plasi" për këto evenimente kaq personale. "Kujt i plasi" për njerëzit e shtëpisë suaj. Ashtu si nuk ju plasi ju për ngjarjet e shtëpisë sime, për hallet, gëzimet a kujtimet e mia. Dikush nuk e përmban dhe e publikon. Ndryshe shpërthen. Ai nuk ishte i këtij lloji. Ishte nga ata që më shumë blinin se shisnin. Për këtë disa nga shokët e thërrisnin "blerësi".

Këto mendonte kur shihte nëpër dhomë Elin e vogël, atë që ai e donte aq shumë dhe i kishte sjellë kaq shumë ndryshime këto dy vjet në familje. Edhe kur nuk ishte në të tijat, edhe kur asnjë punë mos të ishte duke u bërë sipas dëshirës së tij, kur e merrte atë në prehër harronte gjithçka, harronte ku ishte dhe çfarë kishte.

Edhe Eli ishte shumë i lidhur me gjyshin. Sa futej ai në dhomë Eli bënte sikur fluturonte. Hapte krahët dhe nxirrte zërin me kolpo, sikur nuk i durohej derisa ai ta merrte hopa. Tani kishte filluar edhe të ecte në distanca të shkurtra, por kishte frikë se mos binte. Frika i vonon fëmijët në të ecur.

Dje nuk ia kishin sjellë në dhomë gjithë ditën. Ai ishte acaruar aq shumë, jo aq për veprimin e të voglit, por

për fjalët e veprimet e të mëdhenjve. Nga nervozizmi i pamatur kishte rrëzuar tavolinën me të gjithë vaktin e shtruar të drekës.

Ajo që kishte ndodhur dje i dukej se kishte ndodhur para pak minutave. Ndoshta që edhe nata kishte kaluar pothuajse pa gjumë. E shante shpesh veten për nervat që i ngriheshin dhe nuk mund t'i përmbante. Shpesh e përdorte në shokë shprehjen "Uthulla e fortë thyen enën e vet", por kur vinte puna te vetja e anashkalonte.

Ndodhi kur në dhomë u fut gruaja dhe si zakonisht po shtronte tavolinën. Nusja po e ndihmonte duke i sjellë pjatat. Eli po e ndiqte nënën e tij nga prapa dhe kërkonte të prekte çdo gjë. Ai për të mos u rrëzuar u mbajt tek tavolina bukës, aty ku ishte i vendosur ushqimi. Nga kurioziteti dhe mania e fëmijës për të prekur çdo gjë që sheh ai e drejtoi dorën nga ushqimi, e pikërisht nga pjata që do të hante Osmani.

- Eli, mos prek ushqimin, - i tërhoqi vëmendjen nëna e tij.

Ai nuk u ndal dhe bënte vazhdimisht përpjekje të arrinte dhe ta merrte atë që kishte vendosur.

- Eli, largoi duart nga tavolina, - e përsëriti edhe njëherë nusja.

- Eli, mos prek! Kakë Eli, - ndërhyri aspak me takt gruaja e Osmanit.

- Si i the - iu drejtua Osmani gruas së tij.

- I thashë mos të prekte ushqimin, burrë.

- Më duket se i the mos prek se është kakë. Pse kakë po ha unë? – dhe me sa mori krahu i hapur, si kosa në lëndinë, i hodhi nga tavolina përtokë gjithçka ishte sipër saj dhe duke parë mbi tapet grumbullin e qelqeve dhe të

ushqimit me bisht të syrit, doli i nevrikosur nga dhoma e nga shtëpia.

Kur u kthye nuk e bisedoi me asnjë dhe asnjë nuk e hapi më atë bisedë. Elin nuk e pa fare atë ditë. Mendja i rrinte vetëm tek ai. Nuk ia sollën në dhomë dhe ai nuk e kërkoi. Donte ta shihte, ta merrte në krah dhe të luante me të sa herë i dëgjonte zërin, por jo. Nuk i kishte ikur inati, inat që nuk do t'i ikte shpejt. Ai nuk e kishte me Elin. Elit i hante kakën, por të tjerëve jo, kurrë, as kakën e as fjalën.

Kallëzimi i dytë:

Ishte nipi i tretë nga djali i madh. Po e mbante në prehër si kurrë ndonjëherë fëmijët e tij. Tani ishin bërë familje e madhe. Njëmbëdhjetë nipër e mbesa. Ishte i kënaqur që do të linte prapa ashtu si i kishte dëshiruar zemra. Emri i tij si baba dhe si gjysh do të lakohej për një kohë shumë të gjatë. Për këtë ishte mjaft i kënaqur. Por djali i madh dhe të tjerët kishin një mendim më të thellë.

Mbrëmë pasdarke e hodhëm muhabetin dhe e lanë si muhabet të pambaruar që nipit të vogël, të cilin mezi po e prisnin të vinte në jetë, t'ia vinin emrin Osman, pra emrin e tij në të gjallë. Kjo bëhej në këtë rast se edhe djali i madh e kishte emrin Shaban dhe do të quhej edhe ky si gjyshi, Osman Shabani. Kjo ishte diçka që shkonte. Osmani në fillim nuk e kishte me qejf të trashëgohej emri për së gjalli, por përballë dëshirës e këmbënguljes së familjes dhe pasi kishte filluar t'ia kishte pak edhe ënda, pranoi.

Sa Osmani i vogël ishte në djep i lidhur Osmani i madh nuk kishte probleme. I vogli po vinte rrumbullak e bumçe. E donin të gjithë dhe më shumë e mbanin në krah. Problemet për gjyshin lindën kur nipi filloi të ecte, të

bënte ndonjë prapësi dhe të rriturit filluan t'i kushtonin më shumë vëmendje.

Osmani gjysh filloi të acarohej sa herë që bëhej fjalë për Osmanin nip. Ai ishte i vogël dhe i pavetëdijshëm për shumë veprime të tijat. Këto nuk e lëndonin gjyshin, por më shumë atë e lëndonin këshillat dhe vërejtjet që i bënin më të mëdhenjtë nipit në kohën dhe vendin kur ndodhej edhe ai i pranishëm.

Ai filloi të ndjehej ngushtë dhe kërkonte të mos ndodhej fare aty dhe të mos dëgjonte asnjë fjalë kur të tjerët të flisnin me zë:

- Osmani ka bërë urinën në brekë. Ndërrojeni!
- Osmani është bërë pis, laja b*thën!
- Fshija qurrat Osmanit!
- Etj, etj.

Një natë pas buke i mblodhi të gjithë pjesëtarët e familjes dhe i porositi:

- Ose mos i zini emrin Osmanit të vogël, ose unë duhet të largohem nga kjo shtëpi. Zgjidhni e veproni. Nuk mund të duroj më, veçanërisht kur në shtëpi kemi mysafirë.

Të gjithë u zunë ngushtë. Jep e merr e më në fund u la që ta thërrisnin Mani i vogël. Edhe këtë ta përmendnin sa më pak e mundësisht fare kur të kishte në shtëpi njerëz të huaj. Nga kjo ditë e prapa shpëtoi dhe ishte më i lirë dhe Osmani gjysh.

GJUHA E NËNËS

Beramin nuk po e zinte gjumi. Provonte në një anë e pastaj në tjetrën e përsëri kot. Nuk e zinte. Jo se jo pa i gjetur një zgjidhje asaj që i kishte rënë në hise. Gojën e kishte të tharë. U ngrit të pinte pak ujë e ashtu qorrazi në errësirë desh përqafoi shekën e madhe që e kishin zbrazur nga turshia e dimrit. Piu një tas gati plot. Ndoshta e kishte edhe nga ushqimi. Gjithë ditën pa ngrënë e në darkë një tas me bathë e dy speca të gjatë djegës. Kishin filluar të pakësonin nga një vakt, të detyruar nga mungesa e bukës. "Katundarin e ka marrë në qafë shëllina dhe speci djegës. Ato nxisin konsumin e bukës", - mendoi Berami.

Ashtu në qetësi gjeti krevatin dhe u shtri i mbledhur kruspull. U mundua të harronte gjithçka, por kot. "Luma e Kuqe" i kanë pas thanë. E kuqe nga gjaku i derdhur. Gjaku i armiqve përzier me gjakun e lumjanëve. Nuk mendonte për burrat, se ata e kishin ndarë mendjen. Kishin vaisur hutat e kishin mprehur sëpatat, por problemi ishin fëmijët dhe gratë, bagëtia dhe ushqimi. Ato duhet të zhvendoseshin në malin e Limthit. Kush i dërgonte deri atje, se pastaj punët rregulloheshin. Hasmi asnjëherë nuk kishte qëndruar shumë. Kishte ardhur, kishte ndeshur në rezistencë, kishte masakruar e djegur çfarë i kishte dalë para syve dhe ishte larguar. Largimi i nënës plakë dhe fëmijëve, largimi i gruas dhe ushqimeve, largimi bagëtisë së pakët dhe i ndonjë orendie. Por me çfarë? Ai kishte vetëm një gomar. Gomari po gomar mbetet. Me këto mendime doli drita dhe njoftimi ishte që pasdreke mbërrin ushtria e hasmit. Pastaj nuk ka më. Quaje veten të shkuar.

Të gjithë ishin ngritur dhe lëviznin pa pushim nëpër shtëpi. Të rriturit gati sa nuk përplaseshin me njëri tjetrin. Më shumë ngatërroheshin se bënin plaçkat gati. Lëviznin pa rendiment, si ventilatori në vakum. Të vegjlit strukeshin dhe nuk bëzanin ashtu si nuk kuptonin se çfarë po ndodhte. Berami ishte poshtë shtëpisë dhe po mbyllte një gardh të hapur. Të paktën shtëpia e pa njerëz të mbetej, por mos të ishte e hapur. Në rrugë po kalonte gati me vrap Ramizi, që e kishte shtëpinë te lajthitë, sipër.

- A fjete Ramiz? A je bërë gati, se unë nuk e kam zgjidh problemin. Kam nënën, familjen, ushqimet dhe rraqe pa hesap. Edhe ti ke problem me babën, po në vend të gomarit tim, ke kalin.

- Ashtu është. Po edhe me kalë nuk do të ia dilsha sikur të mos e lija babën në shtëpi.

- Babën në shtëpi! - u habit Berami.

- Më kanë tregu se serbi nuk të pret po i fole në gjuhë të huaj. Baba ka qenë nizam në Turqi dhe flet pak turqisht e pak arabisht, kështu që do ta lë në shtëpi.

Berami uli kokën e pa përshëndetur Ramizin u nis me shpejtësi tek oda e zjarrit ku ishte nëna. Ajo ishte ulur në një stol, kishte zgjatur duart mbi zjarrin e oxhakut dhe po ngrohej. Nuk dëgjonte mirë nga veshët dhe kështu që ishte e qetë. Nuk dëgjonte zhurmat, vetëm ishte pak e shqetësuar nga lëvizjet nëpër shtëpi. Berami i doli përpara, iu afrua si me drojë dhe e pyeti:

- Nënë! A di ndonjë gjuhë të huaj? A din me fol turqisht, arabisht, serbisht, apo ndonjë gjuhë tjetër?

- Jo or bir, vetëm si ne, - u përgjigj me qetësi nëna.

Duke mbetur pa zgjidhje tjetër, hipi nënën në gomar e me fëmijët në krah u nis drejt Limthit, malit të Kolesjanit.

DARKA E RËNDË

Vasili erdhi në kooperativë, kryetar i saj, nga përgjegjës i bujqësisë në Komitetin Ekzekutiv të rrethit. Nuk ishte vendali dhe kur e pyesje se nga ishte, ta bënte të ngatërruar. Kam lindur në Shkodër, jam nga Gjirokastra, kam banuar në Durrës. E tirrte dhe e bënte labirinth. Dikush thoshte se është i Shtëpisë së Fëmijëve, por pak kishte rëndësi kjo në fshat. Rëndësi kishte dita e punës. A ishte i aftë të ngrinte vlerën e ditës së punës? Ishte kooperativa më e dobët në rreth. Njëherë dilte dita e punës 30 lekë, njëherë me minus e duhej kthyer lekët. Fshatarët e kishin zgjidhur ndryshe. Prodhimin e dërgonin më shumë në shtëpi se në magazinat e kooperativës. Këtë nuk e quanin vjedhje. Kështu arrinin të jetonin.

Familjen e mbajti në qytet, kurse atij i rregulluan një dhomë te kryesia, ku mund të flinte dy tre herë në javë. Ai kishte një merak. Të shkonte për darkë në shtëpi të fshatarëve dhe të hante e të pinte mirë. E njohu fshatin dhe fshatarët. Mbajti afër brigadierin e blegtorisë, Dinin, dhe paralajmëroi indirekt veterinerin, po të hezitonte për ndonjë therje të sforcuar. Kur qëndronte në fshat dhe nuk kishte ndonjë sebep, më shpesh shkonte te shtëpia e Dinit.

Dini në fillim thërriste vëllezër e kushërinj dhe ia shtronin muhabet e raki, por kur pa se nuk po i dilte llogaria filloi të mos i thërriste më. Ai nuk mund të thërriste kryetarin duke mos i thirrur dhe ata. Për t'i rënë bèja drejt se kryetari ka ardhë vetë i paftuar, një ditë ai i tha kryetarit të kooperativës:

- Shoku Kryetar! Kur të shohësh se po nxjerr tym oxhaku i odës së miqve, je i thirrur për darkë.

Pra, i dha të kuptonte se nuk është nevoja të të thërras kur të kem miq. Ti mund të vish vetë.

Dita e punës u ngrit dhe fshatarët ishin të kënaqur. Më i kënaqur ishte kryetari që kalonte brigadë më brigadë e shtëpi më shtëpi. Nuk ngopej me mish. Kur mbaronte darka, mbeturinat e saj ishin gati sa të mensës së kooperativës, por fshatarët ia kishin bërë hallall.

Puna e mirë dhe rendimenti ishin ogur i mbarë për kryetarin. Pas dy viteve atij i erdhi transferimi për në Tiranë. Të gjithë u gëzuan sikur të kishin rehatuar djalin e tyre. Edhe Dini u gëzua, megjithëse kishte zënë një shoqëri dhe miqësi të pazgjidhur me atë.

Kryetar u zgjodh kryeagronomi. Ai ishte banor i fshatit dhe nuk kishte asgjë të përbashkët me parardhësin e tij. Ishte i ndershëm, punëtor dhe nuk i bezdiste fshatarët nëpër shtëpi. Ata u liruan dhe vetëm tani e kuptuan sa në hall kishin qenë.

Kaluan dy - tre vjeshta e Dini do të martonte djalin. U nis për Tiranë të nxirrte rrobat e nuses[56]. E kishte vendosur që atë natë të qëndronte te kryetari. Ai e kishte pritur me dhjetëra netë. Ishin dhe miq e shokë.

Mbaroi pazarin. Sistemoi rrobat tek një kushëri i tij dhe në të perënduar të diellit i trokiti derës kryetarit. Derën e hapi e shoqja:

- Kë kërkon ti?
- Kërkoj kryetarin. Jam Dini thuaj.
- Mirëserdhe Din, - iu drejtua kryetari që nga mesi i dhomës, me një të folur sikur ishin ndarë në drekë me njëri - tjetrin. E prezantoi me gruan dhe fëmijët, të cilët e

[56] Pajën.

shikonin me habi, si UFO, mikun e sapo ardhur në shtëpi. I sollën kafe pa raki dhe nuk e lejuan të ndizte duhan.

- Na vjen shumë keq. Ne nuk kemi dëshirë të pihet duhan brenda në shtëpi. Na dëmtohet shëndeti, na merr shtëpia erë, na nxihen perdet, na .... - e Dinit zëri i hollë dhe i pandarë i breshërisë së fjalëve të gruas filloi t'i ngrinte tensionin. Mendja iu turbullua dhe gati e humbi durimin. I kujtohej shtëpia e tij në mesin e pijes. Ngjante me galerinë e minierës. Nga mesi e lart të mbyste mjegulla e tymit të duhanit. Edhe kryetari e pinte kur ia jepnin. Dini e pinte vetë me të dredhur, por mbante gjithmonë me vete një paketë DS, cigare me filtër, nga e cila i jepte një pas një kryetarit.

Në darkë shtruan bukë me çaj dhe djathë. Dini shikonte njëherë çajin, njëherë kryetarin, i cili e kuptoi hallin e mikut dhe foli:

- Është darkë o Din dhe duhet të hamë lehtë se na dëmton organizmin.

Dini duke përfytyruar darkën e kryetarit në shtëpi të tij, mishin që dridhej nga dhjami dhe rakinë që zbrazej në gurmazin e tij ju përgjigj:

- Më fal, kryetar! Nuk kam bërë asgjë me dashje. Unë nuk kam pasur asnjëherë qëllim që të dëmtoj shëndetin tënd. Po ne katundarët kështu kemi jetuar dhe kështu kemi mbetur gjallë. Disa gjëra dhe nuk i kemi ditur.

- E paske këtë shokun rrufjan, o burrë, - ndërhyri në bisedë gruaja.

Plasi një e qeshur familjarisht.

Edhe Dini bëri sikur qeshi. Ngriti filxhanin e çajit dhe me bisht të syrit shikonte nga djathi. Donte të garantohej që ishte i gjithi i tij.

NJË NATË NË LURË

Tiranë. Kishte dhjetë ditë rresht që kjo fjalë i dilte Canit edhe në ëndërr. Jo se kishte ndonjë lidhje me këtë qytet, por çdo gjë lidhej me rrugën që duhej përshkruar derisa të shkonte atje. Kishte dëgjuar për Tiranën nga të parët e tij. I kishin thënë që është qytet i madh dhe mund të shohësh gjëra që nuk i takon në asnjë vend. Ndërtesa të mëdha e të larta, rrugë të shtruara dhe të gjëra, pazar të shumëllojshëm dhe dyqane të mbushur me zanatçinjë që ushtronin zeje të ndryshme.

Posta e Policisë kishte sjellë një njoftim në familje që Cani të paraqitej në Komandën e Gjandarmërisë pranë Prefekturës. Aty, vetë i tretë, mori lajmin se të hënën e fundit të marsit duhej të paraqitej në Tiranë, sepse do të shkonte në Itali si Balil. Fillimisht nuk kuptoj asgjë, por më vonë u sqaruan se ata, si të rinj zogistë, do të përgatiteshin ushtarakisht dhe do të shërbenin në forcat e armatosura të shtetit shqiptar, si ushtarë të Gardës Kombëtare apo dhe si xhandarë.

Erdhi dita për tu nisur. Halimi, në moshë më të madhe nga të tre bashkëudhëtarët, e dinte rrugën në të cilën do lëviznin. Ai së bashku me babanë e tij kishin dy vite që shkonin për shqope dhe një verë kishte punuar si hysmeqar në një familje dibrane në atë qytet. Ai u kishte bërë të qartë se rruga do të zgjaste tri ditë. Një natë do të pushojmë në Lurë, një natë në Martanesh dhe ditën e tretë do të arrinin në Tiranë.

Herët sapo zbardhi dita, u takuan dhe pasi u përshëndetën, me strajcat në shpinë të lidhura me litar, morën rrugën në kolonë njëri pas tjetrit. Ata ishin të

provuar dhe e dinin se çfarë do të thotë rruga e gjatë, kështu që hapin e hidhnin të ngadaltë, ritmik dhe me shumë siguri.

Marsi ishte në të dalë dhe borë kishte vetëm në lartësi. Kishte sa për të ftohur erën që u mpinte faqet në anën e fyryrës që ndeshej me atë. Ishin të mësuar me të ftohtin dhe nuk e merrnin me siklet, sepse ishin të sigurt se sa më shumë të ecnin në drejtim të Tiranës, aq më shumë moti do të ishte i përmirësuar.

Pasi perëndoi të diellit, ecën pak dhe vendosën të strehohen diku. Nga larg dalluan një shtëpi një katëshe të mbuluar me rrasa guri dhe të rrethuar me një avlli gati në të shembur. Ata morën drejtim duke mos marrë parasysh shtëpinë, por për të kaluar natën shëndosh e mirë.

Pas thirrjes së zakonshme, derën e avllisë e hapi një djalë i ri dhe u priu në dhomën përdhese. Ajo ishte me dy ndarje që kufizoheshin me gardh të shpeshtë. Në njërën anë ishte ndarja e zjarrit dhe gatimit, në anën tjetër disa rafte e sënduqe të vjetër. Për tokë kishte të shtruar hastëra dhe lëkurë të imtash. Dhoma e zjarrit ku i futën ata ishte me dhé të ngjeshur. U treguan nga një stol trekëmbësh dhe i ftuan t'i afrohen zjarrit të ndezur në mes të dhomës. Një grua e thyer në moshë sillej nëpër vend dhe nuk u rehatua deri sa u qetësuan mysafirët.

Gruaja vendosi një kusi uji në vegjën e varur mbi zjarr dhe ju drejtua të ardhurve:

- Nga ju kemi o djem!
- Nga Luma jemi, oj nënë.
- Po shumë kishit qenë e u farofshi, - u shpreh gruaja qetë, qetë.

Të rinjtë e kuptuan sharjen e gruas, e cila haptas kërkontë që ata të shuheshin fare, por interesi i tyre ishte

që të kapërdinin çdo fjalë dhe të dilnin në mëngjes. Ata e kishin të qartë mëllefin e gruas nga vizitat e tilla e të shpeshta të lumjanëve në këtë shtëpi.

Cani kërkoi ujë dhe gruaja i solli një tas një litërsh me bisht. Tasi ishte deformuar nga përdorimi dhe i kishte ndryshuar ngjyra nga papastërtia. E solli nga të katër anët e në fund vendosi të pijë nga bishti, aty ku mendoi se nuk ka pirë asnjë njeri tjetër. Sapo kaloi gëllënkat e para, ia priti gruaja babaxhane:

- Paske zakonin tim o bir! Edhe unë aty pi ujë, te bishti i tasit.

Canit i ngeli uji në grykë e dy shokët filluan të qeshin bashkë me të qeshurën me kolpo të gruas.

Mbi ujin që valonte gruaja hodhi dy - tre lugë miell misri e mendoi të bënte një qull. Aty rrotull sillej macja, e cila kërkonte pjesën e saj. Sapo afrohej macja, gruaja e godiste me lugë dhe përsëri e fuste lugën në kusinë e qullit. Njërit nga djemtë nuk iu durua dhe i tha nënës:

- Mos i bjerë maces me lugën e gatimit, oj nënë.

- Po i bie me shpinën e lugës, o bir, - u përgjigj gruaja duke i parë me bisht të syrit djemtë që nënqeshnin.

Pasi mbaruan darkën, gruaja i grumbulloi sahanët në një cep dhe i dha të drejtë maces të lëpinte mbi ato. Për t'i bërë qejfin gruas, Cani, pa fshehur ironë i tha:

- Qenka shumë pastërtore, oj nënë!

- Ky paqllëk na ka mbajtë, o bir, - u përgjigj nëna duke mos e fshehur krenarinë.

Drita zbardhi e djemtë kthyen kokën pas. Shtëpia ku bujtën mezi dukej. Ecën ngadalë duke e lënë pas shtëpinë bujare dhe gruan pastërtore. Punët i kishin para dhe duhej të vazhdonin.

MIRË SE ERDHËT !

Kur ecte dukej që koka i anonte përpara dhe turinjtë sikur ishin zgjatur nga buzët. Ecte i përkulur dhe këmbët i hidhte me kujdes e ngadalë, sikur të ishte më i sigurte se ku i vinte. Kurrizi kishte filluar t'i harkonte dhe barku ishte më i fryrë se përpara. Të gjithë i kishin thënë Lefterit të linte alkoolin. U vinte keq për atë se jo vetëm që ishte djalë i mirë, por edhe ekonomikisht ishte trokë fare.

Kishte dy vjet që kishte humbur "rrugën" dhe ishte bashkuar me disa shokë të rëndomtë. Kur i ndërruan vendin e punës, atij iu duk se e larguan fare nga veprimtaria aktive. Ra moralisht, shpirtërisht e duke shkuar verbërisht pas alkoolit, ra edhe ekonomikisht. Kishte dy vjet që ora 08.00, kur fillonte punën, e gjente të dehur. Ngrihej pa dalë drita dhe ishte i pari që priste në lokal të ngrohej ekspresi i kafes.

Në shtëpi shkonte vetëm për të fjetur ose kur kishte pirë shumë dhe nuk mund të qëndronte në lokal. E kishte shumë bezdi ta mbanin për krahu. I vinte inat ta shikonin njerëzit të dehur, megjithëse në shikimet e tyre ai e kuptonte shumë mirë gjendjen e tij. Edhe kur ndërrohej me të njohurit ata e përshëndesnin me gjysma fjalësh, sikur donin të kursenin edhe vështrimin me atë.

Edhe sot ashtu. U fut në hyrje dhe u mbështet te parmaku shkallës. Mori frymë dhe pasi e nxori me ngadalë, shikoi rreth e rrotull, u sigurua se ishte në gjendje, përsëriti "kati i katërt" dhe u nis duke u mbështetur në parmakun e djathtë.

Dera e djathtë në katin e tretë, në pozicion si e tija ishte gjysmë e hapur. Seferi shtyu derën e jashtme, hoqi pa zgjidhur këpucët, eci dy metra para dhe u fut në dhomën e gjumit. Hoqi xhaketën nga krahët, e hodhi grumbull te këmbët e krevatit dhe u shtri përmbys mbi mbulesë në krevatin dopjo të rregulluar.

Sadija, gruaja e Aliut, komshiut të katit të tretë po lante enët në aneks. Ajo dëgjoi një zhurmë dhe iu duk se ishte Aliu. Kur u vendos heshtja dyshoi dhe doli në korridor. Nga aty pa një burrë përmbys në krevat. U afrua dhe dalloi Seferin. Vendosi dorën te goja që të mos i dilte ndonjë pasthirrmë nga frika dhe pa arritur të mbyllte derën e jashtme iku te puna e Aliut dhe e njoftoi për ndodhinë.

Erdhi Aliu dhe të dy qëndruan në dhomën e ndenjes duke pritur të zgjohej Seferi. Edhe muhabet bënin me zë të ulët.

Kërciti krevati dhe të dy kërcyen në këmbë e dolën në korridor. Ballas me ata doli nga dhoma dhe Seferi. Ai i kishte sytë e fryrë dhe dukej se akoma flinte në këmbë. Me zërin, që i ishte trashur, dhe mbështetur për muri që të ishte i sigurt me ekuilibrin, u zgjati dorën duke nxjerrë fjalët si motor i shfazuar:

- Mirë se erdhët, komshi!

- Mos bëj budallallëqe Sefer! Ik tani te shtëpia e jote. Ki kujdes se çdo gjë rëndon mbi ty, vetëm mbi ty. Mbi shëndetin dhe ekonominë tënde.

Seferi u dridh dhe drejtoi trupin. Dukej se i doli dhe ai pak alkool që i kishte mbetur në trup. Futi këmbët në këpucë e duke përsëritur fjalët "më fal, më falni", u zvarrit shkallëve përpjetë për në katin e katërt.

DËNIMI I KOKËS

Hyseni, me xhupin e meshinit të hedhur kraheve, ishte në divanhane dhe po vështronte thellë horizontin. Ai kishte dalë pak përpara diellit e dukej sikur bënte gara me atë. Dikur, në të ri, kishte dëshirë që dielli ta zinte në krevat, e pasi t'ia ngrohte flokët kaçurrel, të ngrihej e t'i thoshte "mirëmëngjesi". Po tani çdo gjë kishte ndryshuar, e në fakt i kishte ndryshuar pleqëria.

Sytë filluan të kullosnin mbi livadh. Ishte dita e dytë që kishte rënë brymë. Dy bryma, një dëborë - thonin dikur, kështu që sot duhej të lëvizte. Do të shkonte në pazar për të shitur mëzatin e madh. Dimri ishte i gjatë e tani ishte koha ta hiqte qafe. Therjet për rezervat e mishit të dimrit kishin filluar. Moti i ftohët ishte kushti kryesor për tharjen e pastër dhe të mirë të mishit.

Në pazarin e gjësë së gjallë arriti me freskun e paradites. Gjeti një vend ku të lidhte mëzatin dhe vet u rehatua në një gur të rrumbullakët.

Njerëzit kalonin pa prerë. Dikush ndalonte hapin, ndonjëri e shikonte me bisht të syrit e pak pyesnin se sa e kishte pazarin dhe vendin ku e kishte rritur. Hyseni përgjigjej ngadalë dhe qetë. Ata atë punë kishin e ai për këtë kishte dalë.

Nga larg dalloi Ahmetin. Ai ishte kushëri dhe administrator i shtëpisë së Halil Agës. Halil Aga ishte shtëpi e madhe dhe me shumë hyrje - dalje e me siguri ky mëzat i duhej për plotësimin e nevojave. Edhe ai kishte njohje me Halil Agën e kishte pasur rast të qëndronte në shtëpinë e tij. Respekti e muhabeti asnjëherë nuk i kishin munguar.

Pasi u përshëndet me Ahmetin, shkëmbyen llafet e bënë pazarin. Pazari nuk e idhnoi Hysenin, por nuk i pëlqeu situata ku u ndodh. Ahmeti nuk i kishte paratë në dorë, por do ia sillte të dielën tjetër. Kjo nuk i pëlqeu fare Hysenit, po a mund të hidhte hije dyshimi mbi fjalën e shtëpisë së Halil Agës - kurrë! I zgjidhi litarin, të cilin e lidhi për brezi, e përshëndeti dhe lanë të takoheshin pazarin tjetër.

E diela erdhi si të kishte qenë pas dere. Rrugën e mori pa ngutje, pasi dhe pazarin e llafet i kishin prerë. U fut në pazar dhe zuri vend aty ku mund të shikonte më mirë lëvizjet e njerëzve. Pazari u mbush plot, por Ahmeti nuk dukej. Ndezi një duhan, filloi të dredhë cigaren e dytë, por asgjë. Nga inati edhe tespitë nuk i rrotulloheshin në dorë. Kur hija filloi të shkurtohej e dielli u ngjit mbi kokë, u kthye për shtëpi. Jo ai, por hapat e ngadaltë e zhvendosën drejt vendit ku gjente prehje e qetësi. Ecte e mendonte për fjalën, vetëm fjalën.

Pazari tjetër nuk mund të hapej pa Hysenin. Dhe ashtu ndodhi. Ai ishte në krye të pazarit, por pa Ahmetin. As këtë të dielë pazari gjësë së gjallë nuk pati Ahmet. "Fjala u shkel, por Hyseni nuk shkelet"- u shpreh me një mllef të përzier me inat. "Burri nuk duhet të ngutet. Sabëri - selamet. Kushedi si i kanë hallet, por unë duhet ta zgjidhë. Sonte mik nga Hasi në Lumë".

Takimi me Halil Agën ishte shumë miqësor. Aty gjeti dhe dy miq të mirë, por respekti për Hysenin ishte shumë më i madh. Ishte mik nga "përtej Drinit". Mik më i largët. Kafe muhabet, bukë e mirë e respekt, por për mëzatin nuk po flitej. Ai nuk po përmendej e Hyseni për këtë kishte ardhur. Hysenin e pengonin miqtë e nuk fliste

e Halil Aga nuk i ra asaj ane. Erdhën shtrojat e dy djem të rinj filluan t'i rendisin në dhomë.

Hyseni mbaroi punë jashtë e kur hyri brenda i treguan shtrojën e tij. Ai u ndal, e pa shtrojën si me habi, sikur nuk ishte në rregull. Mori jastëkun dhe e kaloj nga lart te koka, në fund nga këmbët. Të gjithë u stepën.

- Çfarë po bën kështu, Hysen! - foli Halil Aga

- Po dënoj kokën dhe po i rregulloj këmbët, - o Halil Aga, - se kjo kokë më solli sonte nga Hasi këtu.

Heshtën të gjithë, por më shumë u habitën miqtë e Halil Agës nga heshtja e të zotit të shtëpisë.

Të nesërmen bashkë me dorën e lamtumirës, Hyseni mori dhe qesen me paratë e mëzatit.

P Ë R M B A J T J A

Arbaini	9
Kafja e Hallaçit	14
Ftesë për dasmë	16
Përmendet apo nuk përmendet	20
Shoqëruesi i deputetit	25
Fjalë përmbi Dri	29
Dilema e afatit	32
Nuni te Kulla e Lumës	36
Kostumi transparent	40
Koka e dhisë	42
Shpirti i lagur	44
Bagëtitë në dëm	47
Radha e ruajtjes së lopëve	51
Gruaja e Dullës	54
Kush shan i pari	60
Harami	66
Kur ngopesh me m*t	70
Babushi	76
Shokët e ngushtë	81
Fëmijët e Dodës	84
Një natë në stan	91
Dermë hésë	96
Miku si unë	100
Trashëgime	103
Gazi pasi të mbijnë farat	106
Berian apo pilaf	110
Tregtari mashtrues	114

Magazina 116
Nuk je për kashtë, zotni 119
Shurdha, vizitë tek miku 123
Pi valë e pi tym 127
Fëmija 132
Gjuha e nënës 136
Darka e rëndë 138
Një natë në Lurë 141
Mirë se erdhët 144
Dënimi i kokës 146